

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LAMMEFJORDEN

3. april 1873 - 3. april 1973

Af
UFFE GROSEN
og
HARALD JENSEN

Audebo Pumpestation 1973

Udgivet af
Lammefjordens Dige- og Pumpelag og Risegårds Legatstiftelse
Redigeret af Minna Holm Kragelund

INDHOLD

	Side
Forord til 1973-Udgaven	4
Forord til 1957-Udgaven	5
LAMMEFJORDENS HISTORIE 1873–1957:	
Indledning	9
Odsherred	14
Lammefjorden før Tørlægningen	18
Planer om Lammefjordens Inddæmning	20
Ingeniør Brummers Betænkning	23
Et Aktieselskab dannes	28
Dæmningen	31
Skibsbro og Vej	36
Sluser og Maskinhus	37
Landvandskanalen	40
Stillingen efter de første 5 Aar	48
Kommissionsbetænkning	45
Optagelse af Laan og Salg af Jord	48
Fiskeriet og Fiskekrigen	53
Lodsejerlaget	58
Nybyggere	65
Veje, Opdyrkning og Jernbane m. m.	75
Ny Udvikling	83
Stormflodens og Tøbruddets Angreb	90
Landvæsenskommission, Overlandvæsenskommission og Afvandingskommission	95
Den sidste Landvinding	110
Lammefjordens Dige- og Pumpelag	116
Skyldsætning og Beskatning. En særlig Lammefjordskommune?	126
Skallegravning og Beplantning	131
Lammefjordens Landboforening. Særlige Afgrøder	135
LAMMEFJORDENS HISTORIE 1957–1973:	
Den tekniske Udvikling	147
Landboorganisationernes Virksomhed	149
Storkommunerne	151
Personalia	153
Organisationsfolk	154
Efterskrift	158

BILLEDER

	Side
Audebo Pumpestation 1973	
Uffe Grosen	5
G. F. Zytphen-Adeler	7
Odsherred	15
Lammefjorden før Udtørringen	19
Der pløjes med Stude	67
A. Wiuff	68
N. Hansen Risegaard	69
Vogterhuset	70
Maren og Søren Andreasens Jordhus	71
Frode Andreasens Gaard	73
Fra Odsherredsbanens Aabning	81
Lammefjorden 1907	84
Pumpestationen omkr. 1905	85
Faarevejle Højskole	87
Johs. Clausen	99
Chr. Hansen	101
Lammefjordsstenen	113
Dæmningen ved Audebo	117
Pumpestationen med Afløbskanal 1956	119
Kanalen ved Asnæs	123
Ejner Frederiksens Ejendom	127
Skallegravning i ældre Tider	132
Skallegravning i 1956	133
Hagesholm	141
Faarevejle Stationsby 1957	143
Dragsholms Kommunes Raadhus	151
Frede Bentsen	154
Lammefjordens Dige- og Pumpelags Bestyrelse i 1973	156
Peder Pedersen	158
Holmer Trier	160

LAMMEFJORDEN

3. april 1873 – 3. april 1973

Blandt de beretninger, der igennem årene er skrevet om Lammefjordens historie, vil denne bog uden tvivl blive den mest udbredte.

Vi, der på forskellig vis har tilknytning til dette område, værdsætter Uffe Grosens bog meget højt, og vi påskønner det initiativ, som Banken for Holbæk og Omegn – nu Sjællandske Bank A/S – har taget i denne sag. Uden deres indsats kunne vi vanskeligt have udgivet denne bog om de første 100 år af Lammefjordens udvikling.

Uffe Grosens beretning om Lammefjordens historie udkom kun i 700 eksemplarer og blev hurtigt revet væk. Efterspørgslen på bogen blev stadig større, efterhånden som flere studerende valgte at skrive selvstændige opgaver om Lammefjorden. Den nye udvidede udgave trykkes i 2.100 eksemplarer, og hermed håber vi at kunne dække behovet såvel lokalt som for de studerende.

Jubilæumsdagen den 3. april 1973 vil danne rammen om en fest. Blandt andet markeres begivenheden ved afsløring af en mindetavle anbragt på dæmningen ved Audebo. På tavlen ses Lammefjordens udtørring på forskellige stadier. I øvrigt arrangeres en reception i Holbæk, og dagen sluttes med en folkefest i Fårevejlehallen, hvor Dragsholm kommune er medindbydere. Endvidere påtænker Dragsholm Miljøforening at lade afholde en Lammefjordsuge, der skal vise udviklingen igennem de 100 år.

I tilknytning til jubilæet har Dige- og Pumpelaget og Risegårds Legatstiftelse forestået genudgivelsen og å jour-føringen af denne bog om Lammefjorden.

Hendes Majestæt Dronningen og Hans Kongelige Højhed Prins Henrik har givet tilsagn om at overvære afsløringen ved Audebo.

På jubilæumsudvalgets vegne
Hagesholm, 5. januar 1973
H. Holm Clausen

I Anledning af vort 50 Aars Jubilæum har vi bedt fhv. Højskoleforstander Uffe Grosen, Vallekilde, udarbejde denne Bog om Landets største Landvindingsarbejde, Lammefjordens Udtørring.

Udtørringen, der paabegyndtes for ca. 85 Aar siden, ændrede fuldstændigt Landkortet over den Del af Nordvestsjælland, der er vor Arbejdsmark, og har været af stor Betydning baade økonomisk og produktionsmæssigt ikke blot for vor Egn, men for hele det danske Samfund.

Aktieselskabet
BANKEN FOR HOLBÆK OG OMEGN

*Forstander Uffe Grosen
† 10. 10. 1971*

LAMMEFJORDENS HISTORIE

AF
UFFE GROSEN

Udgivet af
BANKEN FOR HOLBÆK OG OMEGN
1957

*Mindesmärke for Lensbaron G. F. Zytphen-Adeler
(Faarevejle Stationsby)*

Indledning

Landvinding

Under den store Industri- og Kunstudstilling i København 1872 prægedes og forhandlede en Skuemønt, paa hvilken der findes følgende Linier, som er formet af Forfatteren H. P. Holst:

*For hvert et Tab igjen Erstatning findes:
Hvad udad tabes, det maa indad vindes.*

I Tidens Løb blev disse Ord hyppigt, men rimeligvis fejlagtigt, tilskrevet „Hedens Konge“, Enrico Dalgas. De ofte citerede Ord tog oprindeligt Sigte paa, at vort Folk gennem en alvorlig Haandens og Aandens Gerning skulde søge Oprejsning for det tunge Nederlag, som var lidt 1864. Men det maa dog ved lidt Eftertanke staa klart, at man kunde ikke ved et Stykke Landvinding, f. Eks. ved Hedeopdyrkning, finde Erstatning for det tabte Sønderjylland.

Men har man saaledes gjort sig klart, hvad Misbrug af et kendt Ord kan føre til, er der dog al Grund til at paaskønne og vurdere højt de forskellige Landvindingsarbejder, som siden 1864 har fundet Sted i Danmark, især i Jylland. Omkring 1860 udgjorde det udyrkede Areal i Jylland ca. 1,1 Mill. ha eller mere end $\frac{1}{3}$ af Nørrejyllands og Sønderjyllands samlede Areal paa 2,92 Mill. ha. Det udyrkede Land henlaa som Hede, Lyngmose og Klitomraade. Indtil 1955 er 6—700.000 ha Hede og Lyngmose forvandlet til Ager og Eng; herved er Danmarks samlede Landbrugsareal forøget med ca. 20 %; paa det indvundne Omraade er opført over 25.000 Landbohjem. Desuden er mere end 200.000 ha indtaget til Skov og Plantage.

Trods disse meget betydelige Landvindinger er Landbrugsarealet dog i nyeste Tid blevet formindsket. Byernes stærke Vækst, det

stadigt voksende Vejnet, de store militære Anlæg, de civile Flyve- og Sportspladser beslaglægger hvert Aar store Arealer af Danmarks Jord, ofte særdeles frugtbar Jord. I 1939 var det samlede Landbrugsareal 3.250.000 ha, mens det tilsvarende Tal i 1954 kun var 3.089.300 ha, d. v. s. en Tilbagegang paa 160.700 ha eller gennemsnitligt ca. 10.000 ha aarligt. Da der i samme Tidsrum er inddraget megen ny Jord under Dyrkning, vil det ses, at Tabet af kultiveret Jord maa være endnu mere end de 10.000 ha.

Virkningerne af det formindskede produktive Areal afdæmpes dog i nogen Maade ved den betydelige Nedgang i Antallet af Heste.

De ovennævnte Beslaglæggelser af Jord, som det moderne Samfund kræver, leder alligevel vore Tanker hen paa en alvorlig Udvikling, som ikke kan standses, næppe engang forsinkes. For Jord, der gaar ud af Dyrkning, maa man søge Erstatning dels ved at forøge Udbyttet pr. Arealenhed, dels ved at indvinde ny Landbrugsjord. Gennem et intimt Samarbejde mellem Videnskabens og Jorddyrkningens praktiske Mænd, gennem en stadig voksende Rationalisering er Udbyttet pr. Arealenhed stærkt øget. Saa vel Videnskabsmanden som Landmanden og Gartneren venter sig stadig meget af, hvad Fremtiden i saa Henseende kan bringe. Men hvert Aars Afkastning paa Danmarks Jord sætter dog en Grænse. Derfor maa megen Energi samles om at indvinde ny Jord. Det klassiske Eksempel herpaa er Heden. Som nævnt ovenfor er her meget store Omraader indvundet. Men naar Hedeselskabet skønner, at der kun er ca. 50.000 ha Hedejord tilbage, som vil være egnet for Landbrugsdyrkning, og naar der inddrages omkr. 4000 ha aarligt, kan man her se Vejs Ende. Tanken samler sig om andre Muligheder, og efter Hedeselskabets kyndige Oplysninger vil følgende Forhold samle Opmærksomheden: der findes store Arealer af naturlig, men vandlidende og derfor lidet produktiv Jord, der henligger langs Aaløb, Fjorde og Kyster. Der er betydelige ukultiverede Mose- drag, og der er store Omraader afgravede Mosestrækninger, som ofte henligger i en trist Tilstand efter Tørvegravningen under to Krige. Det drejer sig formentlig om 40—50.000 ha. Med den offentlige Støtte, som nyere Lovgivning aabner Adgang til, vil disse betydelige Arealer sikkert efterhaanden drages ind under Kultur. Men med særlig Interesse vil man i kommende Aar tænke paa

Tørlægning af Vige, Fjorde og Vandarealer langs Kyster. Hvad det først og fremmest gælder om er at undersøge Jordbundens Beskaffenhed; dernæst de tekniske Muligheder for en Tørlægning. Efter Hedeselskabets Undersøgelser vil et Vandareal paa ca. 148.000 ha komme i Betragtning; heraf er dog ca. 31.000 ha lavtliggende og stærkt vandlidende Omraader, som vil faa meget øget Værdi ved Udtørringen af Vandarealet.

Mens Staten i tidligere Tid undlod at støtte Landvindingsarbejder, er den ved nyere Lovgivning traadt stærkt frem i Billedet. Her maa Grundforbedringsloven af 31. Marts 1933 nævnes; med rundelig Støtte efter denne Lov er indtil 1955 ca. 450.000 ha drænet, Vandløbsreguleringer har fundet Sted, Merglingsarbejder og Hedeopdyrkning har været omfattende; til de to sidste Foretagender har Statens Støtte jo dog været beskeden. Grundforbedringsloven har været af meget stor Betydning, især hvor det gjaldt Dræningsarbejder hos den enkelte Landmand; men Loven var ufyldstgørende, naar det drejede sig om store og kostbare Fællesarbejder. I Erkendelse heraf gennemførtes Landvindingsloven af 14. November 1940. Denne Lov fik en særlig Betydning, fordi den kom i en alvorlig national Situation. Med Danmarks Besættelse 9. April 1940 og med den dermed indtraadte Standsning af meget væsentlige Tilførsler udefra blev det af allerstørste Betydning at opretholde den størst mulige Produktion. Og da Besættelsesmagten søgte at lokke eller presse dansk Arbejdskraft til at gaa i fremmed Sold, stod det ansvarlige danske Myndigheder klart, hvor vigtigt det var at iværksætte danske Arbejder af varig nationaløkonomisk Værdi. Landvindingslovens (og andre Love fra denne triste Tid) Værdi maa ogsaa ses i denne Forbindelse. Efter Landvindingsloven af 1940 med dens senere Ændringer ydes et Tilskud paa indtil $\frac{2}{3}$ af samtlige Omkostninger. Til at bestride de øvrige Udgifter kan optages et Laan, som er rente- og afdragsfrit i de første 3 Aar efter Arbejdets Fuldførelse, hvorefter det forrentes og afdrages; Laanet afvikles helt i Løbet af 20 Aar. Efter Landvindingsloven er der til 1. Januar 1955 godkendt 1.065 Landvindingsarbejder omfattende 122.222 ha til en samlet Bekostning af 138 Mill. Kr.

Som nævnt maa Interessen om fremtidig Landvinding ikke

mindst samle sig om Tørlægning af Søterritorier. Lovgivningsmagten gav Udtryk herfor med den ny Landvindingslov af 31. Marts 1953. Ifølge denne Lov kan Landbrugsministeriet efter Indstilling fra Landvindingsudvalget iværksætte Landvindingsarbejder i Søterritoriet. Dersom de indvundne Arealer tilfalder Staten — hvad de jo gør, for saa vidt det gælder selve Søterritoriet — kan samtlige Udgifter afholdes af Staten.

Først i Betragtning kommer Fjorde, Vige og Nor. Her vil Tørlægningen som Regel være teknisk overkommelig, og Dæmningsanlæggene vil være billigere at udføre; og her vil som oftest være en naturlig Tilknytning til allerede dyrkede Arealer, og det betyder, at man kan bygge videre paa bestaaende Vejanlæg, Vandforsyningsanlæg, Elektricitetsforsyning og andre Hjælpemidler, som det moderne Samfund gør Brug af. Men videre kan der være Tale om at tørlægge lavvandede Arealer langs vore Kyster.

Hvor en Tørlægning paatænkes med Dyrkning af det indvundne Areal for Øje, maa man allerførst finde Sikkerhed for, at Jordbunden er af en saadan Kvalitet, at det hele er Umagen værd. Inddæmnings- og Tørlægningsarbejder vil altid være kostbare ikke alene i Anlæg, men ogsaa i Drift. Man vil selvsagt ogsaa stilles over for alvorlige tekniske Opgaver, som nøje maa gennemtænkes, inden man giver sig i Kast med store og kostbare Arbejder. Hvis Dæmningen skal have de store Dimensioner, kan Bunden da bære? Hvis Dæmningen skal bygges over Saltvand, kan man da undgaa Gennemsvivning af dette? Det vil ogsaa være nødvendigt at veje bestaaende Interesser mod nye Muligheder efter en Tørlægning. Fiskeriinteresser kan f. Eks. støde sammen med Landbrugsmuligheder. Endelig vil man forhaabentlig ogsaa have Raad til at tage Hensyn til, hvad Værnet om virkelig Naturskønhed kræver. —

Som ovenfor nævnt har Hedeselskabet skønnet, at 117.000 ha Vandareal og 31.000 ha lavtliggende og stærkt vandlidende Omraader vil kunne bringes i dyrkbar Stand ved Inddæmning. Efter samme Skøn skulde der være 62.000 ha i Jylland, heraf 47.000 ha i Vandareal; i Øområdet skulde der saaledes findes et noget større Vandareal, som maa kunne inddæmnes og tørlægges. Det er sagkyndiges Opfattelse, at Landvindinger i Øområdet gen-

nemgaaende vil være billigere og i det lange Løb mere rentable end i Jylland, dels fordi der i Øomraadet er Tale om mere lavvandede Arealer, hvorfor Dæmningsarbejdet kan blive mindre, og Driften ved Udpumpningen kan blive billigere, dels fordi Aarsnedbøren er mindre paa Øerne end i Jylland.

Undersøger man, hvad der hidtil er vundet gennem Landvinding, kan det ikke fejle, at Beundring fylder Sindet, Beundring for de Institutioner, som paatog sig og gennemførte store Fællesforetagender, og Beundring for de mange tapre og udholdende Kvinder og Mænd, som gjorde Danmark rigere og større; de opdyrkede Heden, kultiverede Mosedragene, drænedesumpede Arealer, ja, de fravristede endog Havet Land og forvandlede dette til frugtbar Jord. De 25.000 Landbohjem paa den tidligere Hede giver Plads for Arbejdsglæde og hjemlig Lykke saa vel som andet Sted i vort Land. Paa de fra Fjorde, Vige og Hav indvundne Omraader ses bølgende Afgrøder, og undertiden ser man endda Dyrkerne af den nye Jord udfolde et dristigt Initiativ, der i Henseende til Dyrkningsmaader og Afgrøder aabner nye Muligheder for Udnyttelsen af Danmarks Jord. Paa tidligere Havbund har Tusinder danske Mennesker fundet Hjem og Virke. Men af alle de fra Havet fravristede Landomraader indtager Lammefjorden i Odsherred i Holbæk Amt en Særstilling. Lammefjordens Inddæmning, Tørlægning, Kultivering og Bebyggelse er et saa ejendommeligt Kapitel af Danmarks nyere Historie, at det kan paakalde Interesse — ogsaa uden for de mange Hjem, som er direkte knyttet til Omraadet.

Om Lammefjordens Inddragning til et Stykke frugtbart Danmark skal dette Skrift handle.

Odsherred

*Sjællands Hjørne i Nordvest,
døbt i Bølgeskum og Blæst,
Strømmes Drift og Bygers Drev
om din Oddes blinde Rev.*

Solvogns Fælg,
Glimt af Helg*

*bagom tusindaarigt Svælg,
Gnibens tunge Kæmpeknold
— Hilsener fra Hedenold.*

*Gammel er dit Navn og Ry,
skønt din Købing nævnes ny.
Ingen Mundkurv Folket bandt,
naar Isøre-Tinget randt.*

*Tændt i Glød
atter lød*

*djærve Ord i Morgenrød,
da en grundtvigsk Folkesang
under Vejrhøjs Kuppel klang.***

(Olaf Andersen)

Odsherred er, hvad Form og Overfladeforhold angaar, den mest uregelmæssige og ejendommelige Del af Sjælland. Det tør endog hævdes, at Nordvestsjælland, hvoraf Odsherred er en væsentlig Bestanddel, inden for hele det danske Rige danner et enestaaende Landskab. De lange Odder og Næs, der alle peger mod Vest eller Nordvest, de kraftige og buede Højdedrag og den stærkt fligede og indskaarne Kystlinje har givet Herredet sit Særpræg blandt alle danske Landskaber.

Den, der færdes i Odsherred, lægger Mærke til to Forhold i Landsdelens Natur. Først bemærker man den stærkt bugtede Kystlinje, der følger de mange Bugter, Vige og Fjorde; herved faar Landet et uroligt, indskaaret Udseende, som i tidligere Tid, før Fjordenes Tørlægning, endda har været endnu mere fremtrædende. Dernæst lægger man Mærke til de meget kraftige, buformede Bakkekæder, der som fremskudte mægtige Jordvolde

*) Solvognen, fundet i Trunderup Mose 1902.

***) Vallekilde Højskole. Ernst Trier.

Kort over Odsherred: Sort = Landomraader i Stenalderen. Hvidt = hævet Havbund fra Sten- og Bronzealderen og de i Nutiden inddæmmede og tørlagte Fjorde (Efter V. Milthers).

krummer sig om de fra Isefjorden udgaaende Bugter, Vige og Fjorde: Nykøbing Bugt, Sidinge Fjord, Lammefjord (med dens sydvestlige Forlængelse Svinninge Vejle) og Holbæk Fjord.

Baade Odsherreds fligede Kystlinje og de kraftige Bakkedrag er formet af Naturens store Bygmestre: Vandet og Indlandsisen. Den sidste har medført de vældige Jordmasser nordfra og østfra, og de to har hver for sig bygget paa Landet. Direkte under Istidsdannelserne findes i den nordøstlige Del af Odsherred den saa-

kaldte *Danskekalk*; denne ligger gennemgaaende i en Dybde af 25—45 m under Havet. Yngre end Danskekalken er Dannelser fra Tertiærtiden, og disse findes mod Syd og Vest i Herredet, hvor Tertiærtidens Hav er trængt ind og har aflejret store Masser over Danskekalken, som her først træffes paa meget store Dybder, saaledes mellem Yder- og Overby 42,5 m under Havet, ved Herrestrup 67,5 m og ved Holbæk 102,5 m. Grænsen mellem de to Omraader følger en Linje, der stort set gaar tværs over Tuse Næs, langs Audebo-Dæmningen, Øst om Vig og Vest om Ellinggaard til Kysten mellem Lumsaas og Overby.

Indlandsisen har flere Gange arbejdet med at forme dette Land; men da den gjorde sit sidste Fremstød, rykkede den ikke frem med en regelmæssig og lige Front; den skød sig frem med en Rand, der var opdelt i en Række Tunger. Uden om og for om Isranden ophobedes kolossale Mængder af det Materiale, som Isen paa sin Vej fra Nord og Øst slæbte med sig; paa denne Maade dannedes de kraftige, bueformede Bakkekæder, som omgav Istungernes Front og Sider; disse Bakkedrag findes dels i Odsherred omkring Vige og Fjorde, dels længere i Syd i Bjergsted Bakker. Bakkekæderne bestaar dels af Moræneler, dels af Morænesand eller Grus, dog saaledes at Leret fortrinsvis findes paa Indersiden mod Øst og Syd af Bakkebuen, mens Sand og Grus især findes paa Ydersiden mod Vest. Hvor Ismasserne optraadte i al deres Mægtighed bag ved Morænedannelserne, opstod de dybe Lavninger, og saaledes formedes, da Isen bortsmeltedes, Vige og Fjorde eller ved Hjælp af Omegnens Grundvand Søerne, f. Eks. Skarriidsø.

Efter V. Milthers: „Nordvestsjælland's Geologi“ skal endnu hidføres nogle sammenfattende Linjer. Da Isen smeltede bort, laa Odsherreds Kystlinje langt uden for den nuværende. Efter den lange Afsmeltningstid, da Klimaet gennem meget lange Tidsrum vekslede mellem varmere og koldere Perioder, havde Landet en langt større Udstrækning end nu. Det var „Fastlandstiden“, idet ikke alene Jylland var landfast med Øerne, men Danmark var i Sydvest forenet med England og i Sydøst med Skaane. I denne Periode bredte Storskoven sig over det meste af Landet. Men omkring Midten af den ældre Stenalder indtraadte en Havstigning, og Saltvandet trængte ogsaa ind over de lavere liggende Dele

af Odsherred. Landomraadet blev betydeligt mindre end nu. Sjællands Odde opløstes saaledes i én stor og flere smaa Øer, og et bredt Sund dannedes mellem Kattegat i Nord og Nykøbing Bugt i Syd. Imidlertid indtraadte atter en Landhævning, saa Sjællands Odde blev et sammenhængende Hele, det store lavtliggende Omraade mellem Lumsaas, Svinninge (i Odsherred) og Høve Stræde dukkede op over Havet, og det nævnte Sund mellem Kattegat og Nykøbing Bugt forsvandt. Men andre Steder i Odsherred steg Landet kun lidt. Sidinge Fjord og Lammefjord laa fremdeles under Vandspejlet. Men hvad Naturen ikke vilde give, skulde Menneskene Aartusinder senere med Snilde, Dristighed og Udholdenhed fravriste Havet.

Lammefjorden før Tørlægningen

Hvor vældige Ismasser havde dannet Lammefjords-Bassinets, voksede senere i Landstigningsperioden de store Skove. Interessante Fund af mægtige Egestammer fortæller om hin fjerne Tid. Saaledes har man paa Hagesholms Jorder fremdraget meget svære Egestammer, og Møbler paa Hagesholm er forarbejdet af aartusindgamle Ege. Paa Hørve Lammefjord er fundet meget store Mængder af Eg, og ind mod Faarevejle laa Egestammerne saa tæt og i saa stort Tal under Dyndlaget, at man kan danne sig Forestillinger om, hvorledes Skoven er segnet under de vældige Naturkræfters Indgreb. Skoven sank i Dybet, og i Stedet for Træerne holdt Skaldyrene deres Indtog i Lammefjorden; da Havbunden i Tidernes Løb atter steg kendeligt, forsvandt ogsaa disse Dyr; men store Skallag paa omfattende Strækninger af Lammefjorden og den tilstødende Svinninge Vejle fortæller om denne Periode i Landets Historie.

Den grundede Fjord henlaa nu i Ro gennem de mange Aarhundreder; men Fjordbunden fortæller altsaa de gamle Tidens mærkelige Naturhistorie i Henseende til Plante- og Dyreliv. Nogle Smaaøer rakte op over Vandspejlet, saaledes fra Vest mod Øst: Inderøen, Flintholm, Mellemøen og Storøen, der alle hørte under Dragsholms Gods. Naar Sommeren kom, førtes i Pramme Ungkreaturer ud paa Øerne, som i øvrigt gav Plads for et yppigt Fugleliv; store Mængder af Maageæg indsamledes og blev efter Sigende brugt i Godsets Husholdning. Lidt Sejlads fandt Sted paa Fjorden, der ogsaa gav gode Muligheder for Fiskeri. — Da Vallekilde Folkehøjskole opførtes i 1866, blev Tømmer fra København sejlet ind gennem Lammefjorden og udskibet under Skrænterne

Udsigten over den vestlige Del af Lammefjorden før Udtørringen. Faarevejle Kirke ses liggende paa et Næs.

ved Drags Mølle. Lidt Nord for Faarevejle Præstegaardsmark var en Anløbsbro, hvor mindre Fartøjer kunde lægge til. Nogle faa Meter længere mod Nord skyder den stejle Skrænt frem, hvorpaa Faarevejle Kirke majestætisk rejser sig og synes vidt omkring.

Planer om Lammefjordens Inddæmning

Tanken om Lammefjordens Inddæmning og Forvandling til Agerland maatte naturligt melde sig. I det 19. Aarhundrede fandt større og mindre Inddæmninger Sted baade i Udland og Indland. Navnkundigst er de store Landvindinger i Holland, hvor man i Aarene 1840—53 tørslagde Haarlemmerhavet, hvorved man indvandt 31.500 Tdr. Land, og den sydlige Del af Zeudersøen med et Areal af 320.000 Tdr. L., omtrent af Sjællands Størrelse; disse store Arbejder kostede henholdsvis 20 Mill. Kr. og 250 Mill. Kr. I Holland gennemførtes disse Tørlægninger væsentligst ved Statens Støtte, mens tilsvarende om end meget mindre Foretagender fandt liden eller slet ingen Statsstøtte i Danmark. Dog havde Staten været stærkt engageret i Udtørringen af Sidinge Fjord, den nordlige Gren af Lammefjorden; men Sidinge Fjord hørte jo ogsaa under Statens Domæner i Odsherred. Efter aarelange Overvejelser besluttede man i 1841 at skride til Handling. Man ofrede i de følgende Aar store Summer paa Inddæmning, Udgrøftning, Maskiner o. s. v. Man havde haabet at kunne fuldføre Arbejdet for smaa 40.000 Kr.; men indtil 1858 var der paaløbet i Omkostninger 260.000 Kr. Saa mistede man Modet og udbød hele Foretagendet til Salg. Efter flere forgæves Auktioner afhændedes Arealet til Forpagter Hastrup for 71.000 Kr. Det inddæmmede Areal ansloges da til 1230 Tdr. L., hvoraf dog kun de 600 Tdr. L. var saaledes tørslagte, at de egnede sig til Dyrkning. Hastrup satte megen Energi og mange Penge ind i Sidinge Fjord, men høstede bitre Skuffelser. I 1884 maatte han give op. Sidinge Fjord fik andre Ejere, som efterhaanden fik Udbytte og Glæde af det indvundne Land. Men man forstaar, at Staten efter Sidinge-Eksperimentet blev meget tilbageholdende, naar det gjaldt Inddæmnings-

arbejder. Svinninge Vejle blev inddæmmet i 1852—54, og i 1866 paabegyndtes Inddæmningen af Saltbæk Vig. Men langt det største Arbejde forestod med Udtørringen af selve Lammefjorden, uden Sammenligning langt det største og interessanteste Arbejde af sin Art i Danmark. Med Sidinge Fjords 1230 Tdr. L., Svinninge Vejles 900 Tdr. og Lammefjordens 10.200 Tdr. Land er Odsherreds Areal forøget fra 59.190 Tdr. til 71.520 Tdr. Land eller med ca. 21 0/0.

Det skal have været en „Digegreve“ Grove fra Slesvig, som først udkastede Tanken om Lammefjordens Inddæmning. Ogsaa Ingeniør Hannemann, der er kendt fra Bygningen af de jysk-fynske Jernbaner og en Række Inddæmnings- og Udtørrings-Arbejder, saaledes Bøtø Nor paa Falster, Sjørring Sø i Thy og Digebygningen paa Sydfalster efter den store Stormflod i 1872, syslede med Planen om Lammefjordens Udtørring. Det skulde dog blive Lensbaron G. F. Zytphen Adeler til Dragsholm, der tog det første egentlige Initiativ, idet han arbejdede med en Plan om at udtørre Ø-Omraadet og det meget lavvandede Areal Vest for de tidligere nævnte fire Øer; herved vilde ca. 2000 Tdr. L. blive tørlagt. Det viste sig dog ret hurtigt, at selv dette begrænsede Arbejde oversteg Lensbaronens Kræfter. Andre maatte interesseres. Det skete. I Begyndelsen af 1872 traadte Lensbaron Zytphen Adeler i nært Samarbejde med Greve W. Ahlefeldt-Laurvigen, Prokurator Kr. E. Jørgensen og Kaptajn M. Rovsing. Man blev dog snart klar paa, at Tørlægningen burde omfatte et langt større Omraade.

De fire Mænd indgav 10. Marts 1872 til Indenrigsministeriet Andragende om Koncession (Ejendomsret) til det forventede tørlagte Areal. Man afventede ikke Ministeriets Svar, men foretog hurtigt de nødvendige Forundersøgelser. Ingeniørkaptajn Carl Brummer blev som teknisk sagkyndig anmodet om at undersøge Arealet og give Betænkning og Forslag til Projektets Gennemførelse. Da det var af afgørende Betydning at opnaa sikker Viden om Fjordbundens Beskaffenhed, antog Brummer Ingeniør W. Benzons til sammen med fornødent Mandskab at pejle Fjorden paa Kryds og tværs, at tage Prøver af Bunden og kortlægge denne, saa det nøjagtigt kunde paavises, hvor Prøverne var taget.

Mens dette vigtige Arbejde blev foretaget, traadte de koncessionssøgende i Forhandlinger med Lodsejerne Fjorden rundt; disse, 161 i Tal, havde hidtil nydt godt af den sædvanlige Strandret, hvorefter de havde afhentet Tang, Grus og Sand ud for deres Lodder. Ved en Række Møder i Maj aftaltes mellem „de fire“ og Lodsejerne en Ordning, hvorefter Landvandskanalen skulde lægges 30 Alen ude i det udtørrede Areal, og hver enkelt af Lodsejerne kunde da faa 30 Alen af det tørlagte Areal i Loddens fulde Bredde. Et Par Købmænd og en Møller fik Pengeerstatning for at miste den Skibsfart, de hidtil havde haft Lejlighed til. En Færgemand ved Gundestrup stillede et vistnok stærkt Krav om 20.000 Kr. i Erstatning for Tab af Færgeret. „De fire“ maatte gaa ind paa dette Krav. Nogle Fiskere opnaaede ligeledes Erstatning. Endda maatte „de fire“ betale 10.000 Kr. til Holbæk Amts Fattigkasse for Raadighedsret over den Sø, der vilde blive tilbage i det inddæmmede Areal.

Der sluttedes med Lodsejerne en Overenskomst, der gav alle, som havde med Arbejdets Udførelse at gøre, Ret til Adgang over deres Lodder ved Stranden — dog mod ydet Erstatning i Tilfælde af tilføjet Skade. Man aftalte, hvad der skulde forstaas ved daglig Vandstand, ligeledes aftaltes vigtige Bestemmelser om Vandstanden i Landvandskanalen, om Anlæg af Veje over Lodderne ud til Fjorden, naturligvis mod Erstatning, om Ret til ved Anlægget af Landvandskanalerne at afskære mindre Stykker af tilstødende Lodder mod Erstatning enten af det udtørrede Areal eller i Penge. Endelig traf man klar Aftale om, hvor Lodsejernes og „de fire“s Ret mødtes ifølge Matrikelkort.

En nedsat Landvæsenskommission, som bestod af Herredsfoged Meinert, Hofjægermester C. E. Grüner til Egemark og Proprietær P. C. Clausen til Asminderupgaard, stadfæstede disse Overenskomster ved Aastedsmøder i Sept. 1872. Landvæsenskommissionen udarbejdede en Betænkning om disse Forhold, og efter at denne var indsendt til Indenrigsministeriet, meddelte dette i Oktober 1872, at det var villigt „til at indgaa med allerunderdanigst Indstilling til Hans Majestæt Kongen om Udfærdigelse af Koncession“ til de fire Ansøgere, der havde dannet et Interessentskab til Lammefjordens Tørlægning og Kultivering.

Ingeniør Brummers Betænkning

Imidlertid forelaa i Oktober 1872 Ingeniør Brummers Betænkning, der selvsagt var imødeset med megen Spænding af Interessentskabet.

Brummer understreger først Jordbundsundersøgelsernes Vigtighed. Den Omstændighed, at de til Fjorden stødende dyrkede Arealer er af fortrinlig Bonitet og hører til Nordvestsjællands bedste, lader formode, at Fjordbunden maa være af tilsvarende Kvalitet. Denne Formodning stadfæstedes ved Undersøgelserne, idet Undergrunden i den indre større Del af Fjorden bestaar af Ler og Mergel og i den ydre mindre Del af ler- og dyndblandet Sand. Over denne Undergrund findes paa den største Del af Fjorden i flere Fods Dybde Dynd, dannet af vegetabiliske og animalske Stoffer af en ypperlig Kvalitet, der overgaar Jordbunden fra tørlagte Omraader andetsteds i Landet, hvorfra man allerede havde Erfaringer. Paa et forholdsvis lille Omraade af Fjordbunden haves over Undergrunden et tyndt Lag Sand, men dette er blandet med vegetabiliske eller animalske Bestanddele, saa ogsaa dette Omraade vil kunne blive værdifuldt.

Efter Prøverne opstiller Brummer følgende Oversigt af Jordbundsforholdene:

Nr. 1 Dynd	6100 Tdr. L.
.. 2 Dynd paa Sand	475 " "
.. 3 Sand paa Dynd	110 " "
.. 4 dyndblandet Sand	30 " "
.. 5 Sand	1050 " "
.. 6 Sand med Skaller	50 " "
.. 7 Sand paa Ler	450 " "
.. 8 Ler i øverste Lag dyndblandet	1420 " "
.. 9 Dynd paa Ler	110 " "
.. 10 Tørv	5 " "

I alt..... 9800 Tdr. L.

Af de 10 Omraader vil Nr. 1, 2, 8 og 9 — i alt paa 8105 Tdr. L. — kunne blive fortrinlige til Marskenge eller Agerland; den ringeste Jord, Nr. 5, er saaledes beliggende, at den for en væsentlig Del enten afgives til Lodsejerne eller anvendes til Landvandskanaler.

Brummer omtaler dernæst i store Træk den paatænkte Dæmning. Først tænkte man at bygge denne helt ude ved Fjordens Munding fra Kongsøre til yderste østlige Spids af Tuse Næs; men her møder man en Vanddybde af 42 Fod, en Dæmning paa saa store Dybder vil blive meget kostbar og vil desuden være langt mere udsat for Stormflod og Højvande end en Dæmning længere inde i Fjorden. Alt taler for at bygge Dæmningen fra Audebo til Gundestrup, her vil Vanddybden kun være 24 Fod, og Undergrunden er fast og bæredygtig. Det Areal, der kan indvindes ved at lægge Dæmningen længere ud, vil ikke have en Værdi, der staar i Forhold til Anlægs- og Driftsomkostningerne. Dæmningen bør være ved Audebo. Lægges den her, vil man tilmed fra begge Sider have fortrinlig Fyld fra de store Lerbanker. Da Undersøgelserne har vist, at der paa Fjordbunden ligger et 5—8 Fod tykt Lag Mudder, maa dette paa de mindre Dybder fjernes ved Muddermaskine, mens man tør forudsætte, at Mudderet paa de store Dybder vil blive fortrængt af Dæmningens Vægt. Man bør imødekomme Befolkningens Ønske om at forbinde Dæmningen med en Vej, hvorved Vejlængden fra Odsherred til Holbæk og København væsentlig afkortes.

Ved den før nævnte Overenskomst mellem Interessentskabet og Lodsejerne aftaltes, at man ved Benævnelsen „daglig eller ordinar Vandstand“ skulde forstaa den Vandstandshøjde, hvor Græsvegetationen ophører, og Engene gaar over til Strand. Ved Brummers Undersøgelser var det paavist, at højeste Vandstand ligger 5 Fod over daglig Vandstand. I Betænkningen foreslaas at lægge Dæmningens Krone 4 Fod over højeste Vandstand og give Kronen en Bredde af 5 Fod. I øvrigt giver Brummer en Redegørelse for de tekniske Enkeltheder ved Dæmningens Bygning.

Da Planen gaar ud paa at sænke Vandspejlet ca. 4,75 m (15 Fod) under daglig Vandstand, vil man Vest for Dæmningen have et Areal paa ca. 5.500 ha (10.950 Tdr. L.). Men naar Søen, som bli-

ver tilbage, og Øerne trækkes fra, bliver det indvundne 9.800 Tdr. L. Hvis man antager, at de Arealer, der ifølge Overenskomst med Lodsejerne skal afgives til disse og til Landvandskanaler, vil være ca. 500 Tdr. L., bliver der tilbage 9.300 Tdr. L., som tilhører Tør-lægningsforetagendet.

Ingeniørkaptajn Brummers Betænkning indeholder herefter en Redegørelse for Landvandskanalernes Nødvendighed, dels for at aflede den betydelige Tilstrømning af Vand fra det højereliggende Areal omkring Fjorden, dels for Kultivering af denne. Det er klart, at for den fremtidige Drift er det af Betydning, at man ikke foruden Nedbøren over selve Fjordomraadet ogsaa skal udpumpe store Vandmasser, som strømmer ind i Lavningen. Disse Vandmasser maa saa vidt muligt afledes, inden de ellers vilde naa frem i Fjorden; derfor Landvandskanalerne. Fra Landet Nord for Lammefjorden strømmer Vandet fra et Omraade paa ca. 10.700 Tdr. L. ned mod Fjorden; sydfør er Omraadet langt større, nemlig ca. 23.000 Tdr. L. Vandet samler sig her dels i Svinninge Aa, dels i Gislinge Aa. Dette Vandtilløb bør gennem en Landvandskanal ledes ud i Havet. Dette kan ske gennem Kanalerne og tre dertil hørende Sluser, hvoraf den vigtigste bygges ved Audebodæmnings Sydende, den anden ved Gundestrup og endelig den tredje i en Hjælpekanal, der føres gennem det 2 km brede „Draget“, som forbinder Odsherred med det øvrige Sjælland, og hvor Godset Dragsholm ligger. Den afskærende Kanals store Betydning ses deri, at den vil kunne optage og aflede uden Pumpning hele den Vandmængde, som tidligere løb ud i Fjorden. Fjordens Op-land eller Nedbørsomraade er ca. 34.000 Tdr. L., det inddæmmede Areals Omraade vil blive ca. 10.200 Tdr. L., tilsammen 44.200 Tdr. L. Landkanalen muliggør, at man kun skal oppumpe Vandet fra 23 % af Nedbørsomraadet, mens Vandet fra 77 % af Omraadet løber til Stranden. Landvandskanalerne nødvendiggør Bygningen af en Bro i Svinninge—Nykøbing-Vejen og en Bro i Kalundborg—Nykøbing-Vejen.

Ifølge Overenskomst mellem Lodsejerne og Interessentskabet havde dette sidste Ret til at opstemme Vandet i Kanalerne 12 Tommer over daglig Vandstand, men saaledes at Opstemningen i Vintermaanederne Oktober—April ikke varer længere end 12

Døgn ad Gangen og i Sommermaanederne April—Oktober 24 Timer ad Gangen. Skulde under særlige Forhold Vandet stige højere i Kanalerne, maa det gennem nogle i Kanaldigerne indrettede Overfald ledes ind i det inddæmmede Areal, hvorfra det saa senere maa pumpes ud. Saa vel Interessentskabet som Lodsejerne var hermed gjort interesseret i, at Kanalerne med tilhørende Diger fik tilstrækkelige Dimensioner.

Kaptajn Brummer tilraader, at Tørlægningen udføres dels ved 2 Dampmaskiner, hver paa 120 HK med Vandhjul og Centrifugalpumper, dels ved Vindmøller med Snegl. Maskinerne skal naturligvis anbringes i Hus. Saa snart Dæmningen er fuldført, bør Udpumpningen begynde, og under Forudsætning af normale Forhold forventer han, at Tørlægningen vil kunne ske i Løbet af 9 Maaneder.

Det er af stor Vigtighed, at Kultiveringen af Jorden gennemføres saa snart som muligt. Man har Erfaring for, at Inddæmningsforetagender har bragt Skuffelse paa Grund af mangelfuld og for sen Kultivering. De Forhold, som betinger en god Kultivering, er følgende: at Tørlægningen gennemføres saa hurtigt som muligt, at Udtørringen paa ethvert Sted bliver fuldstændig, at Arealets Udgrøftning og Beplantning eller Besaaing med Græs foretages, lige efter Tørlægningen har fundet Sted, at Arealet ikke sættes under Vand om Vinteren, men at Vandet, om muligt, holdes saa højt i Grøfterne og derved i Undergrunden, at det ved Haarrørskraften naar op til Planterne. Dette sidste Forhold anser Kaptajn Brummer for særlig betydningsfuldt, og hermed faar Systemet med Landvandskanaler, der kan opsamle Nedbøren fra et stort Omraade, ogsaa sin store Værdi for hele Kultiveringen. Naar henses til Fjordbundens fortrinlige Bonitet, og dersom foranstaaende Betingelser for den gode Kultivering opfyldes, da nærer Kaptajn Brummer ingen Tvivl om et godt økonomisk Resultat.

Endelig melder sig Spørgsmaalet om Omkostningerne. Her anlægger Kaptajn Brummer et saa optimistisk Syn, at det nok tør betvivles, om han har været i god Tro. Ingeniør Benzons Beregning lød paa 3 Mill. Kr., og Virkeligheden kom ikke langt fra dette Tal. Men da Brummer saa Benzons Overslag, skal han have skudt det til Side med en Bemærkning om, at et saa stort Beløb paa

Forhaand vilde virke afskrækkende. Brummer halverede Benzons Tal og opgav 1,5 Mill. Kr. som de sandsynlige samlede Omkostninger. Naar Brummer antager, at Jorden i fuldstændig Kultur og Drift vil repræsentere en Værdi af 800—1000 Kr. pr. Td. Land, er der mere Hold i en saadan Antagelse. En Sammenligning af de formodede Omkostninger og de forventede Jordværdier maatte opfordre til at gaa i Gang med det store Arbejde.

Et Aktieselskab dannes

De fire Interessenter havde som nævnt imødeset Kaptajn Brummers Betænkning med Spænding. Dens meget optimistiske Bedømmelse af Projektet maatte selvsagt opfordre de fire til at gaa videre i Sagen. Det gjaldt nu om at skaffe Penge til det store Foretagende. Vejen frem maatte være Dannelsen af et Aktieselskab, som forhaabentlig kunde finde den fornødne Støtte fra Pengeinstitutter. Men her stillede man over for store Vanskeligheder. Der var i det sidste Aars Tid forceret frem saa mange Aktieforetagender, at en tydelig Reaktion nu meldte sig. Ingen dansk Bank vilde overtage og garantere Aktietegningen. Det hele Foretagende forekom de danske Banker uoverskueligt og temmelig dristigt.

Imidlertid har Kapitalen let ved at virke internationalt. Mens det danske Pengemarked var anspændt, var det tyske i en modsat Situation. Den for nylig sejrrikt afsluttede Krig med Frankrig, som paalagde dette Land den efter Tidens Forhold overordentlig store Krigsskadeerstatning paa 5 Milliarder Fr., medførte Højvande i de tyske Pengeinstitutter. Man var interesseret i Pengeanbringelser. De fire danske Interessenter maa have handlet hurtigt; thi med Støtte af Kaptajn Brummers Beretning af Oktober 1872 finder de først i November Forbindelse med forskellige Bankierhuse i Hamborg. Den 6. Nov. enedes man om at danne et Aktieselskab, der skulde raade over en Aktiekapital paa 1 Mill. Kr., delt op i 500 Aktier, der hver skulde lyde paa 2000 Kr. De tyske Pengehuse tilbød at overtage 340 Aktier, mens Danskerne skulde overtage de 160 Aktier; dog stillede Tyskerne den Betingelse, at de fire oprindelige Koncessionsøgere personligt overtog de 120 af de danske Aktier. Men just som Finansieringen mentes sikret, syntes det hele at bryde sammen. Den 13. Nov. ind-

traf den uhyggelige Stormflod, der nedbrød flere mod Havet byggede Dæmninger. Alvorligst gik det ud over Egne paa Lolland og Falster, hvor man saa Ødelæggelser, som ingen i Mands Minde huskede Mage til. Stormflodsskaderne indjog Hamburgerne en saadan Ængstelse, at de vilde trække sig tilbage. Hvad var at gøre? Koncessionshaverne lod Brummers Plan bedømme af Ingeniør Oberst Wenck, som var kendt af de tyske Finansmænd fra hans Virksomhed i Holsten. Oberst Wenck rejste til Hamborg, og det lykkedes ham at berolige Tyskerne.

De danske Penge blev skaffet til Veje, som Aftalen med Tyskerne lød paa.

Den 23. Januar 1873 stiftedes i Hamborg „Aktieselskabet til Lammefjordens Tørlægning“. Dr. Octavio Schroeder, Friherre Friedrich von Westenholz, Bankier Johan Heinrich Gossler og Bankier Ferdinand Jacobsen repræsenterede de tyske Interesser, medens Generalmajor Kauffmann og Grosserer Julius Bernburg repræsenterede de danske Koncessionshavere og Den danske Landmandsbank; denne sidste tegnede de resterende 40 danske Aktier. Under Forudsætning af, at de Rettigheder, som af den danske Stat var tilstaaet de fire Koncessionshavere, kunde overgaa til Aktieselskabet, og efter at Selskabets Vedtægter var oplæst og godkendt, erklæredes Aktieselskabet for konstitueret, og man valgte straks følgende syv Mænd til Selskabets første Styrelse:

Lensbaron *Zytphen-Adeler*,
Generalmajor *Kauffmann*,
Gehejmeetatsraad *Trap*,
Bankdirektør *Glückstadt*,
Grosserer *Bernburg*,
Landstingsmand *Larsen* og
Grosserer, Borgerrepræsentant *Harald Hansen*.

Forhandlingerne i Hamborg førtes paa Tysk, ligesom det nye Aktieselskabs Statutter forelaa paa Tysk. En dansk Oversættelse af disse fandt umiddelbart efter Sted.

Efter det stiftende Møde i Hamborg i Januar meddeltes det Selskabets Styrelse, at Kongen den 18. Februar havde bifaldet, at den de fire Interessenter tildelte Koncession maatte overdrages til Aktieselskabet. Interessenterne meddelte kort efter Inden-

rigsministeriet, at de havde overdraget deres Ret til det nystiftede Aktieselskab. Herefter udfærdigedes en højtidelig kongelig Bevilling af 18. Marts 1873. Ifølge denne Bevilling tildeles der „Aktieselskabet til Lammefjordens Tørlægning“ Ejendomsret til det tørlagte Omraade, og dette bliver skattefrit i 20 Aar fra Arbejdets Fuldførelse at regne. Men Bevillingen paalægger ogsaa Selskabet Forpligtelser, som fremhæves i særdeles bestemte Vendinger. Saaledes skal Inddæmningen og Udtørringen paabegyndes senest 1 Aar og fuldstændigt tilendebringes senest 5 Aar fra Bevillingens Dato at regne; Bevillingshaverne maa ikke hindre Folk i at bruge Fjorden til Sejlads, Fiskeri, Optagning af Tang m. m., saa længe det efter Forholdene kan finde Sted; ligeledes er Bevillingshaverne pligtige til at anlægge en Skibsbro efter Indenrigsministeriets Forskrifter; endvidere at anlægge en Kørevej af 6 m (10 Alen) Bredde langs Dæmningens Inderside. Bevillingen fremhæver stærkt, at dersom Selskabet eller senere Ejere ikke fører Planen igennem eller undlader at holde Dæmningen i Orden, da vil det fortabe Ejendomsretten. Endelig skal Selskabet hos Indenrigsministeriet deponere 50.000 Kr. som en Garanti for Overholdelse af Selskabets Forpligtelser, og der skal betales 5000 Kr. i Bøde, dersom Tidsfristerne for Inddæmnings- og Udtørringsarbejderne ikke overholdes.

Den 28. Januar 1873 holdt Styrelsen konstituerende Møde og valgte Lensbaron Zytphen-Adeler til Formand, Gehejmeetatsraad Trap til Viceformand og Prokurator Kr. E. Jørgensen til Sekretær og juridisk Konsulent. Styrelsen antog Oberst Brummer til ledende Ingeniør og som Afdelingsingeniører Kaptajn W. Benzon og Kaptajn Tuchsén. Oberst Wenck blev for et Tidsrum af 3 Aar teknisk Konsulent. Styrelsen indkaldte en hollandsk Ingeniør, Professor Henkett, til at afgive Betænkning over Tørlægningsplanen. Direktør Münster fra Marinen konstruerede Dampmaskinerne og blev teknisk Konsulent paa dette Omraade, mens Maskinmester Ursin, Marinen, skulde kontrollere Maskinernes Forfærdigelse og Levering. Endelig overdroges det Kaptajn P. Hansen fra Ingeniørkorpset at konstruere Pumpeapparaterne. Man faar det Indtryk, at Styrelsen paa ethvert Omraade har søgt at knytte den bedste Sagkundskab til Foretagendet. De forskellige Arbejder blev udbudt i Entreprise.

Dæmningen

Efter de mange Forhandlinger og Forberedelser skulde man nu skride til Handling. Først gjaldt det Dæmningens Opførelse. Men her led man et Par drøje Skuffelser. Ingeniør Sletting fik det mægtige Opfyldningsarbejde i Entreprise. Han skulde paabegynde Arbejdet omkring 1. April 1873 og sætte saa stor Arbejdskraft ind, at Arbejdet kunde tilendebringes inden samme Aars Udgang. Dette var stadig efter den optimistiske Kaptajn Brummers Planer. Men Sletting kørte snart fast i økonomisk Sammenbrud. Ingeniør-Firmaet Høgh & Stratbøker, som nu overtog Arbejdet, havde ikke stort bedre Held med sig; de maatte efter kort Tids Forløb opgive efter at have lidt betydeligt Tab. Styrelsen fandt det her efter nødvendigt, at Aktieselskabet selv paatog sig Arbejdet, hvortil man antog den erfarne og dygtige Ingeniør Benzons som daglig Leder. Da der efterhaanden opstod flere Uoverensstemmelser mellem Styrelsen og Brummer, enedes man i Maj 1875 om, at denne skulde træde tilbage som ledende, mens han dog forblev til Raadighed som Konsulent i 2 Aar. I hans Sted traadte Kaptajn Benzons, som i Sandhed blev Kaptajnen. — Han har selv i et Foredrag i „Den tekniske Forening“ 18. December 1879, trykt i Foreningens Tidsskrift 1880, givet en udførlig Redegørelse for Dæmningens Bygning, og fra denne Beretning hidføres de følgende Oplysninger.

Den 3. April 1873 sattes Spaden i Jorden ved Audebo Mark paa Tuse Næs. Herfra skulde Dæmningen gaa i nordvestlig Retning over Fjorden til Gundestrup i Odsherred. Dens Længde er 2260 m (7.200 Fod), hvoraf 1915 m (6.100 Fod) er Opfyldning, mens 345 m (1.100 Fod) er Afgravning ind i den Bakke, som har leveret Dæmningsfyld fra den sydlige Side. Dæmningen ligger i om-

trent Halvdelen af sin Længde paa dybt Vand. Den har en Højde af 3,3 m (10¹/₂ Fod) over daglig Vandstand. Paa Ydersiden skulde de mest udsatte Dele beklædes med svære Rullesten, mens Græstørv dækkede andre Dele. Kronen skulde foroven have en Bredde af 1,57 m (5 Fod).

Med Hensyn til Vanddybden forholder det sig saaledes, at der fra Audebo-Siden først er en 315 m (1000 Fod) bred, flad Strand, hvor der kun er 0,30 m (1 Fod) Vand; derefter tiltager Dybden paa en Strækning af 250 m (7—800 Fod); herude er Dybden næsten 8 m (25 Fod). Kort efter hæver Bunden sig lidt og holder en Dybde af omtrent 7 m (22 Fod), indtil den nær ind under Gundestrup hæver sig jævnt mod Kysten.

Man lod nu først i Dæmningslinjen nedramme to Rækker af meget svære Pæle med en Afstand paa 3,15 m (10 Fod) mellem Rækkerne. Pælene forbandtes med „Hammere“, som igen blev forenede med „Tværstrøer“ med en indbyrdes Afstand af knap 2 m (6 Fod). Paa disse Tværstrøer fastgjordes da Skinner til Tipvognene. Skinnerne laa i en Højde af 1,6 m (5 Fod) over daglig Vandstand. Der arbejdedes baade fra Audebo- og Gundestrupsiden. Dæmningen gik frem med en 3,15 m (10 Fod) bred Tip over Vandet; paa Siderne var denne fremskudte Tip begrænset af Ledebroens Bræddevægge, der blev dannet ved at nedsætte store Flager langs Pælerækkens Inderside.

Jordtransporten skete ved Hestekraft. Der benyttedes 60 Heste og 120 Tipvogne. Aflæsningen foregik paa den Maade, at naar Vognen var kommen i en Afstand fra Tippen paa 15—16 m, spændtes Hestene fra, og en saakaldt Tiphest spændtes for. Denne satte nu Vognene enkeltvis i en saa rask Fart, at de ved Ankomsten til Tippen, hvor det gjaldt om, at Hesten kunde sno sig fra Vognene, af sig selv kunde løbe videre ud paa det aabne Spor, hvor Tipfolkene modtog dem og tippede Indholdet i Søen. Derefter blev Vognene skudt fremad, indtil hele Rækken var tømt, hvorefter de paa ny samlede kunde skydes i Land og føres ind paa et Side-spor, hvor Trækhestene var parate til en ny Tur.

Dæmningsarbejdet strakte sig over flere Aar. Det var begyndt i Foraaret 1873; ved Vinterens Indtræden sidst paa Aaret maatte man indstille Arbejdet. Sommerens Resultat maatte imidlertid

ikke nedbrydes under Vinterens barske Vind- og Strømforhold; man søgte derfor saa nogenlunde at sikre, hvad der var opnaaet, med Tang, Risknipper og Fletværk. Det lykkedes.

Tidlig paa Aaret 1874 genoptoges Arbejdet. Pælebroen førtes helt over Fjorden, Jordfyldningen fortsattes fra begge Sider, og Tipperne blev bragt omtrent lige langt ud, saa at Lukningen skulde foregaa i Dæmningens Midte paa 7 m (22 Fod) dybt Vand.

Men nu meldte Vanskelighederne sig; de skyldtes Ebbe og Flod. I 6 Timer var der en indadgaaende Strøm, i de næste 6 Timer en udadgaaende, og saaledes i bestandig Vekslen. Som Afstanden mellem de to „Brohoveder“ blev mindre, blev Strømmen i Aabningen stadig stærkere og mere rivende. Den store Vandmasse, som Ebbe og Flod foraarsagede, skulde jo stedse presses gennem en mindre og mindre Aabning. Det Tidspunkt maatte komme, da Fylden bortførtes af Strømmen, lige saa hurtigt som den nedkastedes. Dette Forhold indtraf, da Aabningens Bredde var ca. 60 m (200 Fod). Hvad var der at gøre? De fleste saa opgivende ud og tvivlede paa, at man nogensinde vilde se Sluget spærret. Men Kaptajn Benzon gav ikke op. Han havde lagt Mærke til, at der under særlig gunstige Vindforhold indtraf en Tilstand, hvor der i omtrent en Time næsten ingen Strøm var, Ebbe og Flod holdt hinanden saa nogenlunde i Ro. Denne kostbare Time maatte udnyttes til det yderste. Men med Fyld alene kunde Sagen ikke klares, da der var alt for kort Tid til at skaffe den fornødne Mængde.

Kaptajn Benzon besluttede da at anvende „Sænkekasser“. En saadan Kasse var 16 m lang (48 Fod), dens Sideplanker var meget tykke. Kassens „Ryg“ var $7\frac{1}{3}$ m (22 Fod) høj, dens Bundbredde 8 Fod og Forsiden 12 Fod; indvendig var Kassen forstærket med svært Tømmer. Der skulde bruges 4 saadanne Kasser; de byggedes paa Dæmningens østre Skraaning, hvorfra de kunde „løbe af Stabelen“ og flyde som Skibe. De vilde synke for en Vægt af 20 m³ Sten, men kunde rumme det 6—7-dobbelte.

Imidlertid indtraf det ønskede Vejr; det blev blikstille. Sænkekasserne blev en efter en ved Hjælp af en fireaaret Baad bugseret ud i Aabningen og blev fortøjet til Pælebroen, som af Sikkerhedsgrunde var surret sammen ved svære Kættinger, der igen var forbundne med Ankere, der var udlagt til begge Sider. Såle-

des sikret mod en Forskydning dannede Broen et sammenflettet hele.

Mens Sænkekasserne bugseredes paa Plads, stod de 60 Tipvogne, fyldte med Sten, paa Pælebroen, hvor Mandskabet var parat til at kippe Ladningerne ned i Kasserne, saa snart disse var paa Plads; der var ingen Tid at spille, for det var allerede kendeligt, at Strømmen meldte sig. Men nu laa Kasserne, som de skulde, og øjeblikkelig kom Signalet: Kasserne „bombarderedes“ med Sten og Sand, nøjagtigt som beregnet, til Fjordens Bund. Man forstaa Mandskabets Glæde, der gav sig Udtryk i et rungende Hurra. Strømmens Magt var brudt, Kasserne dannede et godt Fundament. Denne Bedrift blev udført den 21. Sept. 1874, der saaledes blev en Mærkedag i Lammefjordens Historie. Men der var foreløbig ikke Tale om at hvile paa Laurbærrene, tværtimod, en halv Sejr maatte ikke vendes til et Nederlag. I største Hast fortsatte man med at dyngte Fyld oven paa de stenfyldte Kasser, og to Dage efter forkyndte et nyt jublende Hurra, at Dæmningen naaede fra Kyst til Kyst. Man forstaa, at det foreløbigt straalende Resultat maatte fejres med en Fest, og en saadan blev da ogsaa holdt paa behørig Maade den 3. Oktober.

Da Gabet nu var lukket, erstattede man de 60 Heste med et lille Lokomotiv. Det trak 32 Tipvogne med omkring 36 m³ Fyld, og det kunde i Reglen gøre 20—22 Ture daglig. Derved lykkedes det endnu samme Efteraar at forstærke Dæmningens Sider saa meget, at man med nogenlunde Sindsro kunde gaa Vinteren i Møde. Fred fik man dog ikke; thi vel fandt Fylden i Bunden efterhaanden sit naturlige Leje; men mod Lededæmningens lodrette Vægge, der fremdeles var beklædte med Flager, og den bagvedliggende Pakning af Tang, Faskiner og Sten stod der ofte en kraftig Brænding, der foraarsagede stærkt Regnvejr over Dæmningen. I haardt Vejr kastedes uophørlig store Braadsøer over, som ikke alene var farlige for Dæmningen, idet de ved Udskylning gravede Huller i Fylden, men ogsaa gjorde Arbejdet under Kampen livsfarlig. Saaledes var der den 22. Oktober, kun en Maaned efter Lukningen, overhængende Fare baade for et Dæmningsbrud og Tab af Menneskeliv. Faren blev dog lykkeligt overstaaet. I de følgende tre Aar fuldførtes alt Jord- og Stenarbejde saaledes, at Dæmningen

tilligemed de øvrige væsentlige Anlæg vedrørende Inddæmningen ved en Synsforretning, som Landvæsenskommissionen holdt 9.—12. Oktober 1877, kunde erklæres for paa tilfredsstillende Maade at svare til Koncessionens Fordringer. I Dæmningen og dens Biværker var der udbragt ca. 535.000 m³ Fyld.

Skibsbro og Vej

Ifølge Koncessionsbetingelserne var Aktieselskabet pligtig til at bygge en Anlægsbro og en Vej i Forbindelse med Dæmningen. Broen blev bygget allerede i Vinteren 1873—74, for Resten under særdeles ubehagelige Vejrforhold. Broen blev 41 m (130 Fod) lang og 8 m (26 Fod) bred. Dens Retning var parallel med Dæmningen og blev forsynet med Slæbested. Den blev bygget som en stor Trækasse af Bolværker, indbyrdes forbundne ved Ankere af Tømmer og indvendig fyldt med Jord og Sten indtil 2 m (6 Fod) over dagligt Vande. De største Skibe, som overhovedet kan faa Adgang til Isefjorden, kunde lægge til ved Broen; ved dens Midte var Vanddybden næsten 4 m. Mellem Broen og Dæmningen blev opfyldt saaledes, at der bag Broen var god Plads til Vogne og Oplag. Til denne Plads blev der anlagt Køreramper fra Vejen langs Dæmningen baade fra Gundestrup og Audebosiden.

Broen blev dog i Tidens Løb stedse mindre benyttet og mistede efterhaanden sin Betydning. Da den derfor naturligt forfaldt, søgte Dige- og Pumpelagets Styrelse efter den sidste Krig Ministeriet om Tilladelse til at nedlægge Broen, og denne Tilladelse blev givet.

I Dæmningens Inderside blev anlagt en 6—7 m bred Vej, som har givet Plads for den stærkt stigende Trafik mellem det nordlige og østlige Odsherred og det øvrige Sjælland.

Sluser og Maskinhus

I Dæmningen blev bygget to Sluser. Den sydlige ved Audebo fik en Længde af 35 m foruden Endepillerne og Fløjmurene, som gik helt ind i Dæmningen. Den havde 7 Aabninger, hver paa 3,8 m's Bredde, hvoraf de 4 gav Afløb fra Landvandskanalen og de 3 for Udpumpningsvandet. Den nordlige Sluse ved Gundestrup er 15,2 m lang, ligeledes regnet mellem Endepillerne; den fik to Aabninger paa hver 3,8 m's Bredde og var alene beregnet paa Afløb fra den nordre Landvandskanal. Begge Sluser blev støbt af Beton paa Granitfundament; for den nordlige maatte man pilotere. Mellempillerne er 1,4 m tykke og forstærkede ved Stræbepiller. Disse blev forsynede med Riller, hvori man kunde indsætte Stemmebjælker i Tilfælde af Slusens Lukning under Reparation. Slusernes Bund ligger 1,25 m under daglig Vandstand. Over hver Aabning blev der spændt en Bue nær $\frac{3}{4}$ m over dagligt Vande, saa Aabningen fra Bund til Bue fik en Højde paa 2 m. Slusebygningen er godt 3 m høj. Over Buer og Piller blev der paa hver Side støbt en Mur, og mellem disse to Mure løber Dæmningens Krone.

Den sydlige Sluse skulde virke for et Opland af 23.000 Tdr. Land, den nordlige for det vestlige og nordlige Opland med henholdsvis 8.000 og 3.200 Tdr. L.

Endvidere blev der bygget en tredje Sluse for Landvandets Afløb mod Vest til Neksælø Bugt. Denne Sluse, der i det væsentlige skulde virke for samme Opland som Slusen ved Gundestrup, fik derfor samme Dybde og Vidde. Den blev bygget af Træ, sluttende sig til en Landevejsbro med Granitpiller; den fik 3 Aabninger, hver 2,5 m brede.

Alle tre Slusers Porte er selvvirkende; men ved de to første Sluser maatte Portene dog, paa Grund af disses betydelige Vægt, ofte hjælpes i Bevægelse. Ingen af Sluserne fik Stigborde, hvad man senere meget beklagede.

Nær Dæmningen ved Audebo findes Anlægget for Udpumpningen. Her byggedes et anseligt Maskinhus, 47 m langt og 9,4 m bredt, i dette opførtes ogsaa Kedelrummet; bag dette byggedes de to Skorstene, der blev godt 24,8 m høje; de var firkantede og havde foroven som forneden en Vidde af 1 m; de havde indvendigt Opgangstrin af Jern gennem hele Højden, og Kronen afsluttedes med en Støbejernsplade. Endelig blev de forsynede med Lynafledere*.

Mens Brummers Plan omhandlede 2 Dampmaskiner paa hver 120 H.K., besluttede Styrelsen at anskaffe 5 Maskiner paa hver mindst 90 H.K., i alt 450 H.K. I Maskinhuset opstilledes disse 5 Maskiner, der skulde drive de tilhørende Jernskruer i aabne Betonkummer. I Kedelrummet anbragtes 6 Kedler, den ene som Reserve. Vandet fra det inddæmmede Omraade førtes gennem en Kanal, der stadigt uddybedes, eftersom Fjordens Vandstand sænkedes. Vandet blev nu løftet og udkastet i et Bassin, som er adskilt fra Landvandskanalen ved en Betonmur, hvori der blev anbragt et Stigbord, saa Forbindelsen mellem de to Strømme kunde tilvejebringes eller ophæves efter Ønske, hvorved man satte i Stand til at benytte Dæmningens Sluse paa en saadan Maade, at skønt Udpumpningen og Landvandskanalen havde hver sine Aabninger, kunde dog, naar Forholdene gjorde det ønskeligt, hele Slusen bruges til Landvandskanalen alene, eller omvendt, man kunde lade hele Slusen deltage i Afledningen af Udpumpningsvandet, hvilket især havde stor Betydning i Begyndelsen af Tørlægningen eller senere under særlig stor Nedbør, naar store Vandmasser skal udpumpes.

I den store Bygning indrettedes i den østlige Ende et stort Brændselsrum, derefter fulgte Kedelrummet, der havde Mur fælles med Maskinrummet i Bygningens vestlige Del. Hver af de 5 Maskiner trak to Skrue eller Snegle. Maskinerne blev kon-

* Disse Skorstene forsvandt i 1920'erne, da Dampkraften afløstes med elektrisk Kraft.

strueret og bygget i Schweffel & Howaldts Maskinfabrik i Kiel. Skruerne blev bygget hos Riedel & Lindegaard, København, og konstrueret af Ingeniørkaptajn P. Hansen.

I Januar 1875 foretoges en 6 Timers Afleveringsprøve, der udviste et gunstigt Resultat. Anlægget var beregnet til en Udpumpning, hvorved Vandspejlet kunde sænkes 15 Fod.

Landvandskanalen

Et vigtigt Led i hele Tørlægningsplanen var Landvandskanalen, som skulde opsamle Overfladevandet, der fra det udstrakte højere-liggende Terræn, (ca. 34.000 Tdr. Land) vilde strømme ind i det inddæmmede Areal. For at hindre dette gravedes en 40 km lang Ringkanal omkring dette Omraade, og gennem denne Kanal skulde da Vandet ledes direkte ud i Havet ved de tre nævnte Sluser.

Man maatte imidlertid tage i Betragtning, at Nedbøren ved Vintertid kan falde som Sne og ligge i længere Tid uden at tø; men naar Tøbruddet indtræffer, forvandles de eventuelle store Snemængder til Vandmasser. Det var under Hensyn til en saadan Mulighed, at man i den udarbejdede Plan bestemte, at den Snemasse, som i Løbet af 2¹/₂ Maaned kan ophobe sig, skal i Tøbrudstider i Løbet af 12 Døgn kunne bortskaffes. Aktieselskabet havde i Koncessionen faaet Ret til at opstemme Vandet i Ringkanalen 1 Fod over almindelig Vandstand. I disse 12 Døgn maatte Lodsejerne, hvis Jord grænsede til Kanalen, finde sig i den høje Vandstand i denne. Lodsejerne frygtede imidlertid en yderligere Opstemning af Vandet udover 1 Fod. Til Sikring mod denne Fare blev der i Kanaldiget, langs Kanalens Inderside, paa passende Steder, indrettet 6 „Overfald“, hvert paa 7,5 m i Længde, med Overkanten i en saadan Højde, at den netop tillod en Vandopstemning i Kanalen paa 1 Fod, men heller ikke mere. Dersom Vandet steg højere, vilde det strømme ind i det inddæmmede Omraade, og det maatte da blive Selskabets Sag at sørge for, at det blev udpumpet herfra.

Disse Overfald blev bygget paa den Maade, at der i Grunden blev rammet en Spunsvæg, hvis Ender løb ind i Diget, og hvis Tænger dannede Overfaldets Kant. Væggen blev støttet paa begge Sider af en skraat liggende Stensætning.

Foruden disse Overfald blev ligeledes indlagt i Digerne 6 Stigbord til pludselige Sænkninger af Vandstanden i Landvandskanalen. Stigbordene havde en samlet Aabning paa 28 m, og da deres Overkant laa i samme Højde som de faste Overfalds, kunde de gøre samme Tjeneste som disse. Tilsammen havde man en Overfaldslængde paa 73 m og skulde saaledes være sikret mod store Oversvømmelser paa Kanalens ydre Rande.

Langs hele Kanalens Inderside anlagdes en 5—6 m bred Vej og inden for denne en Grøft, hvis Bestemmelse er ved Rørledninger at optage Vand fra Kanalen for at fordele det til et System af mindre Grøfter henover det udtørrede Omraade paa den Tid af Aaret, hvor en for stærk Udtørring kan virke skadelig. Men under en langvarig Tørkeperiode kunde det tænkes, at Vandstanden i Kanalen blev for lav; derfor indrettede man lette Stigbord i Landvandskanalen i en kortere Afstand af hver af de 3 Sluser; disse Stigbord skulde dels tjene til Aflukning af Kanalerne i Sommertiden for at holde Landvandet tilbage, naar det ønskedes anvendt i det inddæmmede Areal, dels forhindre Saltvand i at strømme ind i Kanalen.

Gravningen af den 40 km lange Ringkanal betød et stort Arbejde; dens Dimensioner maatte beregnes efter den formodede Vandmængde og maatte derfor blive større, des nærmere man kom Udløbene. Det forholdsvis ringe Fald maatte opfordre til at øge Dimensionerne.

Foruden Ringkanalen skulde der efterhaanden graves Pumpekanaler og Tilløbskanaler; med disse skulde det til sin Tid blive i alt ca. 100 km Kanallængde.

Jordmasserne anvendtes til et Dige, som i en Afstand af 1,6 m fra den indre Kanalrand løber hele Arealet rundt. Digets Krone maalte 1,5 m i Bredden og 1 m i Højden over dagligt Vande. Digets raa Jord blev straks tilsaet med Græs. men dette groede kun trent; derimod afgav det store Digeareal i Tidens Løb god Plads for alskens Ukrudt — ofte til Fryd for den vilde Floras Elskere, men til Ærgrelse for Landmænd, hvis Jord herfra fik en uønsket Tilsaaning af mærkelige Planter. Dog, en senere Tid forstod at løse dette Problem rationelt.

Det viste sig, at Jorden i Diget flere Steder var af en saa porøs

Beskaffenhed, at Vandet fra Kanalen sivede igennem. De vanskeligste Steder var Strækningen udfør Svinninge Aas Udløb og i Bredningen ved Vejleby. Naar Vandstanden i Kanalen steg, og Vandets Sidetryk øgedes, brød Vandet i smaa Kanaler gennem Diget eller ind under dette. I Begyndelsen kunde disse smaa Kanaler være vanskelige at opdage; men efterhaanden borede Vandet sig Vej i stedse større Løb, og i alvorligere Tilfælde faldt Diget sammen, og Kanalvandet skyllede ind over Diget og kunde forarsage betydelige Ødelæggelser. Paa de mest saarbare Steder maatte man sikre sig ved at lave Faskiner eller Pakninger med Tang, ja, paa et enkelt Sted maatte man endog nedramme en Plankevæg i Grunden foran Diget.

Der blev bygget mange Broer over den lange Landvandskanal, saaledes ligger et Par større Broer over den Sidegren af Kanalen, der over „Draget“ munder ud i Neksølø Bugt; disse Broer saa vel som Landvejsbroen over Svinninge Aa er væsentligt opført af Granit. De fleste Broer er ellers Pælebroer, der danner Forbindelse mellem det inddæmmede Areal og Højlandet. Ude paa det indvundne Land findes et stort Antal mindre Broer over de større og mindre Vandløb. Langt senere kom de svære Jernbanebroer til. Kanaler, Diger, Sluser, Broer m. m. stod i en samlet Udgift af ca. 316.000 Kr., en betydelig Sum efter Datidens Pengeforhold, og dog var det kun et lille Beløb i Forhold til de samlede Omkostninger ved hele Tørlægningen.

Stillingen efter de første 5 Aar

Fra Foretagendets første 5—6 Aar kan disse vigtige Data erindres: den 3. April 1873 sattes Spaden i Jorden ved Audebo; den 23. Sept. 1874 lukkedes Dæmningen; den 18. Januar 1875 begyndtes Udpumpningen; den 8. Sept. samme Aar var Vandspejlet sænket 2,7 m ($8\frac{1}{2}$ Fod); det var oprindelig Meningen at sænke Vandspejlet til 4,75 m (15 Fod), men man standsede foreløbig med $8\frac{1}{2}$ Fod; hermed blev stadig en Sø tilbage. Af hele det inddæmmede Areal paa 5764 ha (10.480 Tdr. L.) var 3652 ha (6.640 Tdr. L.) fuldstændig tørlagt til Kultur og Græsning. Søen omfattede 1375 ha (2500 Tdr. L.), mens omtrent 550 ha (1000 Tdr. L.) langs Søens Kant kun var tør om Sommeren, og Resten indtoges af Kanaler, Diger, Veje m. m. Kortet paa Side 84 viser i det store og hele Arbejdets Stilling 1878.

Paa et tidligt Tidspunkt havde man begyndt at kultivere det indvundne Land; den raa, vanddrukne og døde Jord maatte hurtigt under Behandling, om den skulde kunne forvandles til frugtbart Land. Man stod over for en mægtig Opgave: store Flader skulde planeres, mange Kilometer Grøft skulde graves, Mængder af Sten fjernes, Udsæd skaffes til Veje, et ca. 40 km langt Vejet anlægges o. s. v. Efter 5 Aars Forløb havde man dog kun anvendt 24.000 Kr. paa Kultiveringen; det mangedobbelte Beløb var der Brug for. Men hvor skulde Pengene komme fra? Finansieringsvanskeligheder havde forlængst meldt sig, og en beklagelig Spænding var opstaaet inden for Styrelsen.

Den 16. Marts 1878 holdt Aktieselskabet en meget bevæget Generalforsamling. Det forelagte Regnskab viste, at der allerede var brugt 2.385.455 Kr., hvoraf dog de 507.058 Kr. var udbetalt

til de oprindelige Koncessionshavere og til Lodsejerne. Til Inddæmningen og Tørlægningen var følgende Beløb brugt:

til Dæmningen med Tilbehør	600.000	Kr.
„ Tørlægning og Tørholdelse	600.000	„
„ Kanaler, Diger, Sluser, Broer m. m. ...	316.000	„
„ Kultivering	24.000	„
„ Lønninger og Administration	150.000	„
„ forskelligt	71.000	„
„ Renter	117.000	„

Tilsammen ... 1.878.000 Kr.

Men Styrelsen lod tydeligt forstaa, at store Summer derudover var nødvendige, da Arbejdet ingenlunde vilde være færdigt før 1880, hvorfor der foruden til Arbejdets Fortsættelse ogsaa maatte regnes med Renten af Gælden. Udgiften til hele Foretagendets Gennemførelse ansloges til 2.582.000 Kr. Vandstanden vilde da være sænket ca. 2,7 m ($8\frac{1}{2}$ Fod). Dermed vilde omtrent 3850 ha (7000 Tdr. L.) være tørlagt, og hver Td. L. vilde saaledes staa Selskabet i 368,86 Kr.

Skønt Styrelsen over for Generalforsamlingen afgav en meget optimistisk Beretning, var det dog klart, at man stod over for betydelige Finansieringsvanskeligheder. Formanden, Lensbaron Zytphen-Adeler, mente, at en mindre talstærk Styrelse vilde være mere handlekraftig, ligesom han troede, at en faatallig Styrelse vilde give det enkelte Styrelsesmedlem stærkere Følelse af personligt Ansvar. Han foreslog derfor, at den hidtidige 7 Mands Styrelse skulde begrænses til en 3 Mands. Dette vedtoges. Styrelsen bestod herefter af Lensbaron Zytphen-Adeler, Landvæsenskommissær H. P. Larsen og Grosserer Bernburg. Denne sidste repræsenterede de tyske Aktionærer med 340 Stemmer og havde saaledes til enhver Tid Overmagten. De 4 udstemte Medlemmer af den gamle Styrelse saa i dette en hensynsløs Tilsidesættelse og gav Udtryk for en forstaaelig Bitterhed. De havde dog ofret megen Tid og Arbejde under Arbejdets første svære Aar.

Kommissions-Betænkning

Det viste sig tidligt, at Kaptajn Brummers Overslag af 1872 over Udgifterne kunde slet ikke holde. Dette anslog de samlede Omkostninger til 1.500.000 Kr. Men allerede efter to Aars Forløb havde man foruden 1 Mill. Kr., som Statutterne hjemlede Styrelsen Ret til at indkalde, brugt 100.000 Kr., som var skaffet til Veje ved Laan. Og større Summer end de allerede anvendte vilde medgaa, inden Foretagendet var fuldført. Et Laan paa 600.000 Kr., som Styrelsen den 3. April 1875 vedtog at optage efter forudgaaende Bemyndigelse af Generalforsamlingen, blev ogsaa hurtigt brugt. Det stod Styrelsen klart, at mindst 6—700.000 Kr. endnu var nødvendige for at fuldføre Arbejdet. Men Pengemarkedet var nu særdeles stramt, og et Forsøg paa at sælge en Del Aktier til Kurs 203 % gav intet Resultat. Til Vejledning og Tilskyndelse for en eventuel Laangiver besluttede Styrelsen da at lade en sagkyndig Kommission undersøge og vurdere hele Projektet. Det lykkedes at faa Landinspektør L. Bentzon, København, Godsejer E. Holm, Lerchenfeld, Ingeniør-Kaptajn P. Hansen og Ingeniør ved de lollandske Digearbejder Rasmussen, Beringgaard, til at træde sammen i Kommissionen, der d. 24. Sept. 1875 gav Møde ved Dæmningen; i 3 Dage undersøgte de fire Mænd hele Arbejdet, og paa Grundlag af denne Undersøgelse i Marken og efter alle indhentede Oplysninger gav Kommissionen den 5. Nov. 1875 en meget omfattende Erklæring om Foretagendets øjeblikkelige Tilstand og Betingelserne for at bringe Arbejdet til en lykkelig Fuldførelse. Kommissionen fastslog: Lammefjorden er aflukket fra Havet og ved Pumpning tørlagt til ca. 2,7 m (8½ Fod) under dagligt Vande. Dæmningen fra Audebo til Gundestrup Færgestro er

næsten færdig; der mangler lidt Fyld hist og her og navnlig en Del af Stenglaciset paa Dæmningens ydre Side. Da dens Højde er 3,3 m ($10\frac{1}{2}$ Fod) over daglig Vandstand, og da der, saa vidt Kommissionen har kunnet bringe i Erfaring, aldrig har været højere Vandstand i Isefjorden end 2 m, maa Anlægget betragtes som fuldt betryggende.

Maskinanlægget finder Kommissionen særdeles godt; det er praktisk udtænkt, godt gennemført og vil utvivlsomt fuldt ud svare til Formaålet.

Derimod stiller Kommissionen sig kritisk over for Dele af Landvandskanalen. Hvor der kan forventes den største Vandmængde, nemlig fra Svinninge Aas Indløb i Kanalen til Udløbet ved Audebo, er Kanalens Dimensioner utvivlsomt for smaa. Bundbredden burde udvides betydeligt. Store Arbejder staar tilbage: Udgrøftning og Kultivering af Arealet, Anlæg af Veje og Broer og endelig en yderligere Sænkning af Vandspejlet fra 2,7 m til 4,75 m. Paa et Omraade af ca. 100 ha havde man set et Forsøg paa at anvende Fiorin-Græs. Dette var lykkedes saa godt, at Græsvæksten paa mange Steder efter $\frac{1}{2}$ Aars Forløb var fuldstændig tæt, skønt disse Arealer ubetinget maatte henregnes til de simple. Hvis Beplantning paa saa udstrakte Arealer skulde vise sig uoverkommelig, vil Besaaing med Frø, avlet i andre Inddæmninger, kunne benyttes med Fordel.

Trods kritiske Bemærkninger finder Kommissionen, at det „storartede og interessante Foretagende med Energi og Held er bragt ud over de egentlige prekære og tekniske Vanskeligheder“. Jordbunden har vist sig fuldt ud at svare til Forundersøgelserne; den maa regnes til den allerbedste, som er kendt fra nogen Inddæmning i Danmark. Det store Dyndareal Vest for Linjen Sandby—Asnæs er af fortrinlig Kvalitet. Men ogsaa Arealet Øst for denne Linje er god, og selv om denne Jord maaske ikke i Længden vil være saa frugtbar som det dybere Dyndlag mod Vest, viser Erfaringen fra andre Inddæmninger, at Arealer med sandblandet Dynd bliver hurtigere moden for en rig Vegetation paa Grund af det naturlige Dræn under Dyndet. Hele Arbejdet er af saa stor Værdi, at det bør fuldføres. Men det vil koste mange Penge. Naar Styrelsen, efter Beregninger foretaget af Ingeniør Benzon, mener,

at endnu ca. 660.000 Kr. er fornøden, finder Kommissionen, at dette Beløb ikke vil slaa til. Efter indgaaende Beregninger kommer Kommissionen til det Resultat, at 1.310.100 Kr. vil kræves til Arbejdets Fuldførelse, og heri er endda ikke medregnet Rentetab paa de allerede anvendte Penge. Men det maa dog bemærkes, at man i denne store Sum har medregnet 440.000 Kr. til Kultivering, mens Benzon ikke tog denne Post med i sin Beregning, idet han tænkte sig Jorden solgt inden Kultiveringen.

Kommissionens Vurdering af Foretagendet, 2^{1/2} Aar efter dets Start, maa vistnok siges at være nøgtern. Men den virkede jo ikke opmuntrende i Betragtning af det store Kapitalbehov. Det viste sig da ogsaa foreløbig umuligt at skaffe Penge. Styrelsen vilde dog ikke give op. Men det blev nødvendigt at begrænse Udgifterne. De vigtige Kultiveringsarbejder, som Kommissionen havde anslaaet til 440.000 Kr., blev stillet i Bero; man opgav Anlæg af Veje, og der kunde hverken være Tale om at gøre Landvandskanalen bredere eller sænke Vandstanden fra 2,7 til 4,75 m. Men den økonomiske Stilling var fremdeles saa alvorlig, at Udveje maatte findes.

Optagelse af Laan og Salg af Jord

Styrelsens Sekretær, Prokurator Kr. E. Jørgensen, arbejdede med en Plan om at sælge et større Areal af den inddæmmede Jord. Det havde fra første Begyndelse været Tanken, at det indvundne Land skulde sælges dels til Lodsejerne omkring Fjorden, dels til Nybyggere paa det nye Land. Nogle mindre Arealer til ialt ca. 200 Tdr. L. var allerede solgt, fortrinsvis som Smaastykker, der laa umiddelbart op til Kanaldiget og altsaa tæt ved Vejen langs dette. Ved Salg af disse Stykker havde man opnaaet en Pris af 530 Kr. pr. Td. L., hvilket efter Tidens Forhold maatte kaldes en god Pris.

Men da nu Selskabet under Trykket af Finansieringsvanskeligheder maatte opgive Kultiveringsarbejdet, Grøftegravning, Planering og Stenrydning, Vejanlæg med Broer, syntes Salg af Jord at standse.

Jørgensens Tanke var nu, at dersom Aktionærene selv købte Jord i en betragtelig Maalestok, vilde man for det første stimulere Købelysten i Almindelighed, og dernæst kunde der tilføres Selskabets Kapital, hvad vi har set var fornødent. Staaende over for den alvorlige Situation i 1875 ræsonnerede Jørgensen som saa: hvis Selskabet bryder sammen, vil Aktiebrevene være værdiløse. Men hvis man gav Aktionærene Adgang til at overtage Jord til Ejendom mod delvis Betaling med Aktiebrev, saa vilde disse være noget helt andet end „en Lap Papir“. Hvis man ansatte Jordens Værdi til 530 Kr. pr. Td. L., kunde man f. Eks. sige, at for hver saaledes indbetalt Aktie, lydende paa 200 Kr., maatte Ejeren faa kvitteret 300 Kr. for hver Td. L., han købte mod at udbetale Resten, 230 Kr., kontant.

Jørgensen oplyser, at hver Td. L. paa det indeværende Tidspunkt stod Selskabet i 320 Kr. Kunde man sælge et betydeligt Areal paa nævnte Betingelser, havde Selskabet gjort en god Handel. Jørgensen stiller endda straks i Udsigt, at han sammen med nogle danske Aktionærer vil kunne købe 500 Tdr. L. under de her nævnte Vilkaar.

Styrelsen modtog Jørgensens Forslag med ikke ringe Lettelse. Her syntes at aabne sig en Udvej, som kunde bringe Selskabet over det døde Punkt. Fire Dage efter at Jørgensen havde stillet sit Forslag, vedtog Styrelsen i Mødet d. 9. Nov. 1875, at for saa vidt der maatte fremkomme Tilbud om Køb af et større Areal, vilde Styrelsen indstille til Generalforsamlingen, at man godkendte Salg af Jord mod delvis Betaling i Aktiebrev, dog at et Aktiebrev, lydende paa 200 Kr., kun maatte gælde for 280 Kr., og der saaledes vilde være at betale kontant 250 Kr. eller ved en første Prioritetsobligation i de solgte Parceller.

Allerede den 22. Nov. meddeler Jørgensen, at han paa flere Aktionærers Vegne er rede til at købe 700 Tdr. L., eventuelt endda 1000 Tdr. L., og han giver Udkast til en Købekontrakt; han betinger sig bl. a., at det købte Areal afleveres med de fornødne til Tørholdelsen projekterede Kanaler og Grøfter, og at Selskabet for bestandig holder Dæmning og Maskiner i Orden.

I en ledsagende Skrivelse giver Jørgensen til Kende, at det er tvivlsomt, om Nybyggere vil turde købe Lammefjordsjord, al den Stund man for Tiden kan købe Ejendomme i god Drift med Besætning og Inventar til 800—1000 Kr. pr. Td. L., og naar henses til, at den nye Jord først om flere Aar vil kunne give fuldt Udbytte; han paastaar, at han ikke handler i Egeninteresse, naar han giver det nævnte Købstilbud, men alene i det samlede Foretagendes Interesse. Det er nødvendigt, at Aktionærerne selv gaar foran med at købe Jord for at skabe den ønskede Konkurrence. Fremmede vil ikke melde sig; men Lodsejerne, som er de naturlige Købere, vil formodentlig møde frem, naar der først er gaaet Skred i Jordsalget, og Tillid til Kultiveringens vækkes.

Salgsplanerne syntes saaledes at skulle fremmes. Men da indtraf noget overraskende. I et nyt Styrelsesmøde d. 14. December kuldkaستes den tidligere Vedtagelse af 9. Nov. Landvæsenskom-

missær Larsen, som tilfældigvis ikke var til Stede ved Mødet den 9. Nov., fraraadede bestemt Jørgensens Salgsplan, og da Larsen i Styrelsen skulde repræsentere særlig Landbrugskundskab, gjorde han Styrelsen saa forskrækket, at den med 4 Stemmer mod Formandens ene Stemme ophævede den tidligere Styrelsesbeslutning. Saa var man lige vidt; d. v. s., at Pungenøden stadig trykkede, og ved Generalforsamlingen den 16. Maj 1876 fik Styrelsen Bemyndigelse til at optage Laan til Arbejdets Fortsættelse. Et saadant Laan opnaaedes hos Internationale Bank i Hamborg paa 180.000 Kr. og af Styrelsesmedlemmer sammen med Landmandsbanken paa 60.000 Kr., ialt 240.000 Kr. Arbejdet kunde foreløbig fortsættes.

I 1878 døde Lensbaron Zytphen-Adeler; han havde fra første Færd været Hovedmanden for det store Arbejde og kunde vanskeligt erstattes. Landinspektør L. Bentzon indtraadte i hans Sted i Styrelsen.

Styrelsen tog senere atter Salgsplanerne op, og paa Styrelsesmødet den 31. Januar 1879 vedtoges det at indstille til Aarets Generalforsamling at sælge Jord. Men denne gav ikke Styrelsen Tilslutning hertil. Grosserer Bernburg, som foruden sine egne 20 Aktier repræsenterede de 340 tyske Aktier, kunde med denne Majoritet beherske enhver Generalforsamling, og da han havde svinget fra at være Salgstilhænger til at blive Modstander, kunde han hindre Salgsplanerne endnu engang. Kort efter nødte dog Forholdene baade Larsen og Bernburg til at give Tilslutning til snarligt Salg. Men Jørgensen, som i Aarevis havde kritiseret de to Mænd haardt, hævder, at dette Nøleri kostede Aktionærerne dyrt. Havde man solgt i 1875, kunde man have tjent 50 % paa hver Aktie, mens man i 1879 eller 1880 maatte nøjes med 15 %; saa store Udgifter var efterhaanden løbet paa. Det maa dog erindres, at Jørgensen ikke var uvildig Part i Sagen, men en temperamentsfuld Mand, som stred skarpt for sine Synspunkter.

Vanskelighederne øgedes i den følgende Tid, og i 1881 bragtes Selskabet saa langt ud, at Stillingen var fortvivlet. Det ses tydeligt af følgende Linjer i Styrelsens Protokol: „Aar 1881 d. 28. Oktober afholdtes Bestyrelsesmøde. Ved paa ny at tage Selskabets Stilling under Overvejelse vedtoges det, at man, saafremt

der ikke d. 16. November var tilvejebragt Salg af et større Areal, vilde indvarsle en ekstraordinær Generalforsamling til d. 3. December førstkommende, paa hvilken man vilde forelægge Aktionærerne Status og eventuelt erklære sig ude af Stand til at fortsætte sin Virksomhed“.

Det saa mørkt ud. Nye Laan kunde ikke opnaas, med Jordsalget gik det daarligt. Et Sammenbrud syntes uundgaaeligt.

Da skete det vidunderlige. En af de store Hamborg-Banker, som var i Likvidation, stillede hele sin Beholdning af Lammefjordsaktier til Salg ved offentlig Auktion. De udbudte Papirer repræsenterede i alt 255.000 Kr., men blev nu af Grosserer Bernburg købt for den ringe Sum af 4000 Mark „i den bestemte Hensigt at anvende Aktierne til Virkeliggørelse af det saa meget eftertragtede Salg af Jord i det inddæmmede Areal“. Men selv om Bernburg herved kom til at staa som „den reddende Engel“, blev han dog udsat for Angreb af Prokurator Jørgensen, der hævdede, at Styrelsen og ikke Styrelsesmedlem Bernburg burde optræde paa Selskabets Vegne som Køber. Sikkert er det, at Bernburg var meget heldig. Et Selskab med ham som drivende Kraft blev dannet. Selskabets Formaal var at købe de saakaldte „Stubberup Enge“, den vestligste Del af det inddæmmede Areal og vistnok den allerværdifuldeste Jord. Jorden blev købt med delvis Betaling i Aktiebrev. Bernburgs Selskab kunde med de billigt erhvervede Hamborgaktier gøre en særdeles god Handel. Men Handelen skulde dog ogsaa komme til at betyde et lyst Vendepunkt i Lammefjordens Historie. De 1288 Tdr. L. i Stubberup Enge blev betalt med 770.000 Kr. Arealet blev hurtigt udskiftet og solgt og kom efterhaanden i god Kultur. Ejendomsforholdene kunde imidlertid blive saa indviklede, at de kunde minde om det kinesiske Æskesystem: Yderst Aktieselskabet, som vilde sælge Jord, saa Lodsejerlaget (se herom Side 58), som bestod af Ejere af inddæmmede Jord, og saa Interessentskabet „Stubberup Enge“ (Bernburg), som ogsaa havde til Opgave at sælge Jord; endelig maa det huskes, at Aktieselskabet som stor Lodsejer var Medlem af Lodsejerlaget. Ved Salget af Stubberup Enge fik „Aktieselskabet til Lammefjordens Tørlægning“ likvid Kapital. Stillingen var rettet op. Arbejder, der næsten var gaaet i Staa paa

Grund af Pengemangel, kunde føres videre; saaledes sænkedes Vandstanden fra 2,7 m til 3,8 m (12 Fod), hvad Selskabet omkring Bernburg for øvrigt havde betinget sig for Køb af Stubberup Enge; thi derefter kunde Omraadet bedre afvandes. Ved Sænkningen fik Søen mere faste Grænser. Men man blev efterhaanden ogsaa klar over, at Søen havde en meget rig Fiskebestand. Her var en Værdi, som Selskabet maatte udnytte.

Fiskeriet og Fiskerkrigen

Da de oprindelige koncessionssøgende androg Staten om Ejendomsret over det inddæmmede Areal, meddelte Ministeriet dem, at en Forudsætning for en saadan tillagt Ejendomsret maatte blive, at man enten ved mindelig Overenskomst eller ved en Landvæsenskommissions Kendelse gav Erstatning til Folk, som hidtil havde benyttet Fjorden til Sejlads og Fiskeri eller ved Fjorden havde afhentet Tang, Grus m. m. I Henhold hertil udstedte den nedsatte Landvæsenskommission under 3. Juni 1872 en offentlig Indstævning, hvorved alle, der kunde gøre Krav gældende, skulde møde paa opgivne Steder ved Fjorden 3. og 4. Sept. samme Aar og her bevise deres Ret til Erstatning. Blandt de mødte var 19 Mænd fra Sydsiden og 26 fra Nordsiden, som stillede Krav om Erstatning for Tab af Fiskeri i Fjorden. Man enedes om en Erstatning til Mændene fra Sydsiden paa 960 Kr. og til Mændene fra Nordsiden paa 1600 Kr. Da Udpumpningen i det væsentlige var tilendebragt i Sommeren 1875, blev disse Penge udbetalt med Tilkendegivelse af, at herefter maatte Færdsel paa det inddæmmede Areal og al Jagt og Fiskeri paa dette ophøre. Under Forhandlingerne blev det af de koncessionssøgende udtalt, at man ikke havde noget imod, at Fiskeri fremdeles fandt Sted i den tilbageværende Sø, *saa længe Forholdene tillod dette*. Dette var en frivillig Indrømmelse. I Henhold hertil blev det i selve Koncessionen indsat en Bestemmelse om, at Koncessionshaverne enten skulde anlægge Vej til Søen og afgive Plads ved denne til Fiske-redskaber eller for Erhvervelsen af Ejendomsretten til Fjordarealet omkring Søen til Holbæk Amts Fattigkasse betale 10.000 Kr. Da Koncessionshaverne, nu Aktieselskabet, ikke kunde være

tjent med at anlægge en Adgangsvej over de dyndede Arealer og afgive Plads til Ophængning af Fiskeredskaber, valgte man den anden Mulighed: man betalte 11. Februar 1873 de 10.000 Kr. Dette havde Fiskerne jo imidlertid ingen Glæde af. For at imødekomme dem havde man i Koncessionen (den kongelige Bevilling) af 13. Marts 1873 indsat § 6, der lyder saaledes: „Bevillingshaverne (Aktieselskabet) skal være uberettiget til at formene, at Fjorden ligesom hidtil benyttes til Sejlads, Fiskeri, Optagning af Tang m. m., saa længe saadant efter Forholdene kan finde Sted“. Denne Bestemmelse gav i den følgende Tid Anledning til megen Fortolkning og Strid.

Selskabets Sekretær, Prokurator Jørgensen, henledte Juli 1875 Styrelsens Opmærksomhed paa, at det Tidspunkt var naaet, da man ikke længere burde taale Fiskeri af uvedkommende i Søen. Han henstillede, at Fiskeriet blev afløst og bortforpagtet under saadanne Forhold, at Fiskebestanden ikke blev ødelagt, hvilket skete, hævdede han, under det hidtil drevne ukontrollerede Fiskeri. Styrelsen tog Henstillingen til Følge, og ved Kontrakt af 26. August 1875 fik Tømrermester C. Clausen i Holbæk Eneret til Fiskeri for 4250 Kr. aarlig i 5 Aar.

Fiskeriet blev nu afløst; men dette gav Anledning til et voldsomt Røre. Fiskerne henholdt sig til den ovenfor nævnte § 6 og fandt, at Aktieselskabet ved at give en fremmed Eneret til Fiskeriet var gaaet Folkets gamle Ret for nær. Man vilde fortsat fiske i Søen, trods Aflysningen.

Styrelsen henvendte sig nu til Politimyndighederne Syd og Nord for Fjorden med Anmodning om at hindre Fiskernes Indgreb. Men medens Herredsfoged Meinert paa Sydsiden ved Opslag af Plakater advarede Befolkningen mod at fiske, da Overtrædelse vilde blive betragtet som Tyveri — der indleddes Sag i den Anledning mod 36 Personer — saa opfattede Birkedommer Muus paa Nordsiden Sagen paa en ganske anden Maade. En Henvendelse til Ministeriet medførte, at dette henviste til Domsafgørelse. Man var da nødt til at gaa til Proces. Fiskeriforpagteren stævnedes en Fisker, som havde stanget Aal paa Isen. Men Underret og Overret frikendte Fiskeren. Dette opmuntrede Fiskerne, ikke alene fra det tilstødende Omraade, men ogsaa fra fjerne Egne.

Man kom kørende med Baade til Søen, og ind gennem Isefjorden stævnedes Fartøjer fra sjællandske Kyster eller endog fra Jylland mod Dæmningen, Baadene slæbtes over denne videre ud i Søen. Man kunde til Tider se 30—40 Baade, mens Fiskeriforpagteren efter Kontrakten kun maatte have 2 Baade i Søen. Et hensynsløst Fiskeri, ogsaa med Trawlredskaber, fandt Sted, hvormed den enkelte gjorde god Fangst, men hvorved ogsaa Yngelen truedes med Ødelæggelse.

Da Fiskerne foruden at henvise til den før nævnte § 6 i den kgl. Bevilling hævdede, at Selskabets fulde Ejendomsret først indtraadte, naar Bevillingens Betingelser var opfyldt — og især da Bestemmelsen om, at Vandstanden skulde sænkes til 4,75 m (15 Fod), mens den foreløbig kun var ca. 3 m — maatte Selskabet gaa til Ministeriet med Andragende om, at Ejendomsretten over det inddæmmede, herunder ogsaa Søen, maatte tillægges „Aktieselskabet til Lammefjordens Tørlæggelse“, skønt Vandstanden foreløbig kun var sænket til 2,7 m; ligeledes at den omstridte Klau-sul i § 6 maatte blive annulleret. — I Skrivelser af 9. Juli og 21. Nov. 1877 svarede Ministeriet bekræftende.

Herefter lod Herredsfogden for Merløse og Tuse Herred ved Politiplakat fastslaa Aktieselskabets Eneret til Fiskeri i Søen. Andre, der vilde forsøge, paadrog sig Strafansvar. Amtmand Benzon greb ogsaa ind; idet han henviste til Ministeriets Afgørelse, „saa forbyder Amtet herved al Aalestangen og andet Fiskeri af uvedkommende i nævnte Sø“. Men her var den gode Amtmand aabenbart gaaet ud over sin Kompetence. Ved Retten blev det fastslaaet, at Amtet havde ingen Beføjelse til at udstede et saadant Forbud. Bedre Held havde Fiskeriforpagteren, som indbragte over 100 Sager, hvorved de indstævnedes fik paalagt Bøder fra 40 til 50 Kr. og Erstatninger paa indtil 500 Kr.

En af disse anklagede var Fisker Anders Jensen fra Plejerup Mark. Han var 11. August 1882 idømt en Bøde paa 50 Kr. og i Erstatning 120 Kr. for ulovligt Fiskeri. Han indankede Sagen for Overretten, som imidlertid 19. Marts 1883 stadfæstede Underrettens Dom. Men Anders Jensen drev Sagen frem til det yderste; han førte Sagen frem for Højesteret, som 21. Maj 1883 bekræftede den tidligere Dom.

Under den langvarige Strid var Gemytterne blevet meget opdidsede. Gammel Sædvaneret sad dybt i Sindene og havde svært ved at affinde sig med Selskabets utvivlsomme juridiske Ret. Fiskeriforpagteren maatte en Tid endog antage et særligt Fiskeripoliti med den Opgave at patruljere rundt om Søen for at holde Øje med eventuelle Lovovertrædere. Dette Politi kunde komme ud for slemme Ubehageligheder. Da saaledes Politiassistent Krebs Natten mellem 11. og 12. Februar 1888 i Spidsen for en Politipatrulje kom til Søens Rand nær Gundestrup, fik de Øje paa 3 Mænd, som var i Færd med at fiske fra Isen. Da Politiet kom nærmere, veg de 3 Mænd ikke tilbage for at affyre Skud imod Politiet. Denne dystre Hændelse havde til Følge, at Politiet blev forsynet med Skydevaaben paa Rundturene ved Søen. Dette blev bekendtgjort, bl. a. ved Kirkestævner i Egnens Kirker. De 3 voldsomme „Fiskere“ blev aldrig fundne, skønt man udlovede Dusør til den, der kunde give Oplysninger om Lovovertræderne. Selv om der langt frem i Tiden indtraf Episoder, stilnede „Fiskerkrigen“, som den langvarige Strid kaldtes i Folkemunde, efterhaanden af.

Man forstaar, at Tømremester Clausen havde lidt Tab under denne „Krig“, og Selskabet gik med til midlertidigt at nedsætte Forpagtningsafgiften til 2000 Kr. aarligt; senere sattes den igen op til 4250 Kr.

Fiskebestanden i Søen ændredes, eftersom Vandet blev mere og mere fersk. Torsk, Rødspætter og Rejer uddøde allerede efter et Aars Tid. Silden holdt sig, men blev mindre og mindre og efterhaanden af saa ringe Kvalitet, at ingen vilde fiske den; den havde kun Betydning som Aaleføde. Man iagttog, at Aalene fortræde Indvoldene af de Sild, man af og til fangede paa Garn; kun Skind og Skelet var levnet. Man „fredede“ da Silden til Aaleføde. Aalebestanden øgedes ved, at Aaleyngel, som i Foraarstiden i uhyre Mængder stod uden for Sluserne mod Fjorden for at trænge ind i Kanalen, blev fanget med Ketcher og Glasruser og derefter kastet over i Søen, hvor Aalen fandt de gunstigst mulige Vækstbetingelser. I Kanalerne fandtes en Del Laksørred, og i Søen udsattes Yngel af tyske Karper, som de første Aar trivedes særdeles godt.

Men til Aalefiskeriet knyttedes den egentlige økonomiske Interesse. Aalene forefandtes i en saadan Mængde, at det danske Marked ikke kunde aftage den. Men saa meldte de tyske Opkøbere sig. I Fisketiden laa de tyske Fartøjer ved Dæmningen, hvor de fik rig Last af Aal. Saa gik Turen til Stettin; derfra førtes Aalene i store Hyttefade ad Floderne Oder og Spree direkte til Berlin, hvor de solgtes i Fiskehaller og paa Torve. Danske Turister kunde nyde den særdeles fine Lammefjordsaal paa berlinske Restauranter, mens de sandsynligvis forgæves spurgte efter den herhjemme.

Da Aktieselskabets Ejendomsret til Søen var anerkendt af Administrationen og stadfæstet af Domstolene, opstod Tanken hos Fiskeriforpagteren om at købe Søen. Forhandlingerne blev indledt og sluttede med, at Tømrermester C. Clausen og hans Broder, Murermester I. D. Clausen, 15. Marts 1884 købte Søen med et tilliggende Areal af 753 Tdr. L. for 360.000 Kr.; 200 Tdr. L. af dette Areal hidrørte fra den Sænkning af Vandet til 3,8 m, som fandt Sted 1882, hvorved Søarealet blev nedsat til 2250 Tdr. L. Brødrene Clausen drev det rige Fiskeri i Søen i 13 Aar. Den 16. Februar 1897 solgte de imidlertid Søen med tilliggende Areal for 425.000 Kr. og havde saaledes tjent gode Penge. De nye Ejere var „Aktieselskabet til Fremme af dansk Ferskvandskultur“. Dette Selskab nærrede vistnok store Forventninger til den nye Ejendom, for det anlagde en meget kostbar Udklækningsanstalt ved Audebo, beregnet paa at skaffe Karpeyngel til Selskabets Indsøer andetsteds i Landet. Det kostbare Anlæg blev dog en bitter Skuffelse, da det viste sig, at Karpeavlens ikke vilde lykkes.

Ved Salget af Stubberup Enge og nu Søarealet havde Selskabet imidlertid faaet saa mange Penge i Kassen, at de forskellige Arbejder paa det inddæmmede Land kunde fortsættes; alt saa lysere ud.

Lodsejerlaget

I de første Skøder, som udstedtes, var der en Bestemmelse om, at Skødehaverne skulde deltage i de aarlige Udgifter, som Tørholdelsen og Vedligeholdelsen af Anlæggene maatte medføre, saaledes at der paa hver Skødehavers Areal hvilede en Byrde, der stod i Forhold til det samlede udtørrede Areals Størrelse.

Efter at den Ordning var vedtaget, at en Del af Købesummen kunde erlægges i Aktier, blev Salgene talrigere, og der opstod da et stærkt Ønske om mere Fasthed med Hensyn til Lodsejernes Rettigheder og Pligter. Saaledes meldte sig da Tanken om et særligt Lodsejerlag, som skulde omfatte alle, der ejede Jord paa Lammefjorden, hvad enten de boede paa denne eller ej.

I 1878 havde Landinspektør L. Petersen i Forening med to Boniterings- og Vurderingsmænd indleveret til Aktieselskabet en Bonitets- og Vurderingsforretning over det udtørrede Omraade, der var opmaalt til over 7000 Tdr. L. Denne Værdiberegning indeholdt tillige en Fordeling af Vedligeholdelsesomkostninger for alle Parceler i Lammefjorden, altsaa ogsaa for den Del af Arealet, som Aktieselskabet stadig ejede. I denne Beregning af 29. Dec. 1878 havde man ikke alene en Værdiansættelse for hver Parcel, men ogsaa en Beregning over, hvilken Andel der skulde paahvile hver Parcel i Forhold til dens Størrelse og Bonitet. Arealet blev inddelt i 100.000 Tørholdelsesparter.

Aktieselskabet havde forpligtet sig til, naar 1000 Tdr. L. af Arealet var bortskødet, at foretage Skridt til Dannelse af Lodsejerlaget. Ledelsen af det store Fællesforetagende forblev naturligvis hos Selskabet, indtil Lodsejerlagets Dannelse og Overtagelse af Driften havde fundet Sted. En Deklaration, der ikke kunde ændres uden samtlige Lodsejeres Tilslutning, blev udstedt d. 11. Januar 1879 og tinglæst ved begge Jurisdiktioner.

Lodsejerlaget stiftedes ved et Møde af Lodsejere i Holbæk d. 8. December 1879; for Lodsejerlaget gjaldt foreløbig som Vedtægt det Lovudkast, der allerede var udarbejdet af Aktieselskabets første Styrelse. Ved Generalforsamlingen i Holbæk den 7. Juni 1882 revideredes denne Lov. Styrelsen bestod af 3 Medlemmer, der valgtes for 6 Aar med et enkelt Medlem paa Valg hvert andet Aar.

Lodsejerlagets første Styrelse bestod af Landstingsmand H. P. Larsen, Landinspektør L. Bentzon og Gaardejer Jens Jensen, Svinninge. De to første var jo tillige Styrelsesmedlemmer i Aktieselskabet, et næppe heldigt Forhold. Man forestille sig, hvorledes i Tilfælde af en Strid mellem Aktieselskabet og Lodsejerlaget det besynderlige Forhold kunde indtræde, at Lodsejerlaget, repræsenteret ved bl. a. H. P. Larsen og L. Bentzon, var i eventuel Proces med Aktieselskabet, repræsenteret ved bl. a. H. P. Larsen og L. Bentzon. Landinspektør L. Bentzon udtraadte ganske vist af Lodsejerlagets Styrelse 1883, men erstattedes af Grosserer Bernburg, som nu altsaa blev Medlem af begge Styrelser. Bentzon blev Lodsejerlagets tekniske Konsulent og virkede som saadan i en Aarrække.

Den delvis samme Styrelse havde dog formentlig til Følge, at Fællesejets Værdier: Dæmningen, Bygninger, Inventar m. m. mere glat overgik fra Aktieselskabet til Lodsejerlaget. Dettets Styrelse overtog paa Lagets Vegne d. 1. Januar 1880 af Aktieselskabet alle de faste og løse Ejendomme med Anlæg, Inventar m. m., hvis Brug og Vedligeholdelse er nødvendige for Foretagendet; disse Værdier blev Fælleseje for alle Ejere af Dele af Arealet; Dæmningen med Sluser, Broer, Skibsbro og Jernvejspor, Dampmaskiner med Tilbehør, Maskin- og Kedelhuset, Beboelseshus med Grund og Have, alle Landdiger med deri anbragte Stigbord m. m., Vejen langs Landdigerne, Landvandskanalen med Stemmeværker og permanente Broer, Dragsholms Kanalen med Sluse og Stemmeværk.

Disse Værdier kunde ikke afhændes eller pantsættes. Fællesindtægter, f. Eks. Indtægt ved Fiskeri i Landvandskanalerne, skulde komme Lodsejerne til Gode ved Fradrag i Fællesudgifterne.

Aktieselskabet havde i Deklarationen af 11. Januar 1879 betinget sig Ret til at kræve Vandstanden sænket yderligere, og da Forudsætningen for Interessentskabet „Stubberup Enge“s Køb af Jord var en Sænkning af Vandspejlet til 3,8 m (12 Fod), saa krævede

Aktieselskabet nu en saadan Sænkning foretaget, og i 1882 afsluttedes Overenskomst mellem Aktieselskabet og Lodsejerlaget om denne Sænkning. Det ved Søens Begrænsning indvundne Land — det viste sig at blive næsten 700 Tdr. L. — skulde der paalignes Andele, der forholdsmæssigt skulde deltage i Lodsejerlagets Udgifter.

Men her meldte sig en Vanskelighed. I Henhold til § 1 i Deklarationen af 11. Januar 1879 skulde Vandstanden i Søen hvert Aars 1. Maj være sænket til $\div 3,1$ m (10 Fod). De aarlige Udgifter skulde fordeles paa Arealet over $\div 2,98$ m ($9\frac{1}{2}$ Fod) efter den ovenfor nævnte Partsfordelingsliste med i alt 100.000 Parter, foretaget i 1878 af Landinspektør L. Petersen. Arealet over $9\frac{1}{2}$ Fod var opmaalt til 6640 Tdr. L.; heri var Øerne Storøen, Mellemøen, Flintholm, Inderøen og nogle Smaaøer ikke medregnet, og de var heller ikke paalignet Parter. Gennemsnitligt blev der saaledes ved den oprindelige Partsansættelse paalignet $100.000:6640 = \text{ca. } 15$ Parter pr. Td. Ld.

Grundlaget for Partsfordelingen var en forudgaaende Værdiansættelse i Henhold til Bonitering af alle Lodder med Anvendelse af Takster fra 1 til 24. Prisen pr. Td. L. for hver enkelt Lod blev bestemt ved dennes Middeltakst, idet 1 Td. L. til Takst 24 sættes til 988 Kr.

De 100.000 Tørholdelsesparter fordeltes uden Hensyn til Højdebeliggenhed med $\frac{1}{3} = 33.333$ Parter efter Arealet og med $\frac{2}{3} = 66.667$ Parter efter nævnte Værdiansættelse.

Som omtalt Side 51 havde et Interessentskab 1882 købt et 1288 Tdr. L. stort Areal i den vestlige Del af den udtørrede Fjord, det saakaldte „Stubberup Enge“, til en Pris af 700 Kr. pr. Td. L., betalt dels med Aktier, dels med Obligationer. Køberne havde som Betingelse for Handelen krævet, at Vandstanden skulde sænkes til 3,8 m (12 Fod). Her stillede man foran den ovenfor antydede Vanskelighed; thi efter 1879-Deklarationen skulde det Areal, der fremkom ved en ny Vandstandssænkning, paalignes Vedligeholdelsesudgifter, der stod i Forhold til Arealets Størrelse, men uden Hensyn til Bonitet og Afvandingsmuligheder.

Ved Vandstandssænkningen til $\div 3,8$ m (12 Fod) erkendtes Arealet til $\div 3,7$ m ($11\frac{1}{2}$ Fod) som tørlagt. Arealet mellem $\div 9\frac{1}{2}$ Fod

og $\div 11\frac{1}{2}$ Fod viste sig at være 697 Tdr. L. Hvis der nu skulde paalignes dette indvundne Land det sædvanlige Antal Parter pr. Td. L., vilde der komme til at hvile 10.497 Parter paa dette. Men en væsentlig Del af de 697 Tdr. L. havde saa ringe Afvandingsmuligheder, at en saadan Fordeling maatte virke uretfærdigt. Derfor havde Aktieselskabet forud for Sænkningen til 12 Fod sluttet Overenskomst med Køberne af „Stubberup Enge“, at uden Hensyn til Højde og Bonitet skulde der paalignes hver af de 1288 Tdr. L. 6 Parter ekstra, i alt 7728 Parter, som hermed flyttedes fra det indvundne Areal til „Stubberup Enge“, mens de indvundne 697 Tdr. L. kun kom til at bære 2769 Parter eller 4 Parter pr. Td. L. „Stubberup Enge“ havde i Forvejen en høj Partstildeling, nemlig 23 pr. Td. L., men fik nu yderligere paalignet 6 Parter pr. Td. L.

Den 3. og 4. December 1883 fik man en Forskrækkelse, idet under stærkt Højvande en Nordøstenstorm, der efterhaanden gik om i Nordenstorm, angreb Dæmningen voldsomt og forårsagede en betydelig Skade; i en Længde af 7—800 m blev meget af Fylden revet bort. Man maatte foretage en hastig Reparation med Faskiner og Tang for senere at foretage en mere solid Udbedring.

I Lodsejerlagets første Aar gav Vandstanden i Kanalerne Anledning til mange Stridigheder. Det havde vist sig, at de oprindelige Flodemaalsbestemmelser ikke var heldige. Landvæsenskommissionens Medvirken maatte flere Gange paakaldes, og Retssager blev førte. Det var navnlig Ejere, hvis Jord grænsede ned til Kanalerne, der klagede over, at Vandstanden i disse var for høj. Det maa erindres, at disse Jordejere tog ikke Del i de betydelige Udgifter til Kanalernes Vedligeholdelse og Oprensning; de havde for saa vidt lettere ved at stille Krav; det var Fjordens Lodsejere, som skulde betale.

For at finde en Ordning, som kunde tilfredsstille Lodsejere paa begge Sider Kanalerne, sammentraadte 22. December 1886 atter en Landvæsenskommission, bestaaende af Herredsfoged Meinert som Formand og Landvæsenskommissærerne Godsejer Nygaard til Sæbygaard og Gaardejer N. Nicolaisen, Lumsaas. Ingeniørkaptein P. Hansen og Landinspektør L. Bentzon var henholdsvis Kommissionens og Lodsejerlagets tekniske Konsulent.

For Kommissionen forelaa en af sagkyndig udarbejdet Betænk-

ning om en Udvidelse af Kanalstrækningerne fra Dragets Udløb forbi Svinninge til Audebo. Kommissionen tilsluttede sig denne Betænkning, dog forbeholdt man sig, at Udvidelsen paa Strækningen fra Gislinge Aas Udløb til Audebo udførtes efter en Landvæsenkommissions nøje Vejledning. Naar disse Arbejder var udførte, vilde Vandstandsforholdene blive saa meget gunstigere end tidligere, og Flodemaalsbestemmelser med Overfald og Bundsluser kunde bortfalde. Kommissionen fandt, at Arbejdet burde kunne udføres i Løbet af 3 Aar.

Et vanskeligt Spørgsmaal var Vandafledningen fra Svinninge Vejle og Aa. Kommissionen var villig til at henstille til Holbæk Amt at optage Kanalerne som Hovedvandløb; men skulde dette opnaas, maatte der først træffes en klar Ordning m. H. t. Svinninge Aas Udløb i Kanalen, ligesom Lodsejerlaget maatte erklære sig villigt til at udføre Arbejdet med Kanaludvidelserne, paatage sig alle Udgifter, der var forbundne hermed og med den fremtidige Vedligeholdelse. Efter at Lodsejerlaget var gaaet ind paa disse Bestemmelser, optog Amtsraadet 1887 baade den nordre og søndre Kanal blandt Amtets offentlige Vandløb, og hermed kom disse Løb under offentligt Tilsyn. Den store Kanaludvidelse, som fandt Sted i Aarene 1887—91, kostede omkring 100.000 Kr., et stort Beløb efter Tidens Pengeforhold. Det havde i og for sig været rimeligt, om de tilgrænsende Lodsejere var blevet kendt pligtige til at bære en Del af denne Udgift, for de havde dog i den udtørrede Fjord faaet en langt bedre Nabo, end de havde før Inddæmningen. Men det blev Lodsejerne paa Fjorden, der alene maatte bære de betydelige Omkostninger; disse Lodsejere maatte paa den anden Side erkende, at de ved Kanaludvidelsen havde opnaaet saa meget, at de 100.000 Kr. var givet godt ud.

I Aktieselskabet havde Mænd uden for Holbæk Amt været stærkt interesseret, ligeledes i Lodsejerlagets første Aar; fremmed Kapital havde været dominerende. Men efterhaanden som Aktieselskabet afhændede Jorden i det inddæmmede Areal, gik Ledelsen gradvis over til Lammefjordens egne Folk. Det var naturligt. Men det tog for Resten lang Tid. 1889 udtraadte Landstingsmand H. P. Larsen af Styrelsen, for hvilken han hidtil havde været Formand. Ved den Lejlighed mærkedes vistnok for første Gang „Fol-

kets Røst“. Styrelsen havde nemlig suppleret sig med kontorchef Jacoby. Men et tilstrækkeligt Antal Lodsejere forlangte en ekstraordinær Generalforsamling indkaldt, og paa denne, der blev holdt i Holbæk 12. Januar 1889, valgtes paa Forslag af Proprietær Fog, Stubberupgaard, Landvæsenskommissær Berg til Styrelsesmedlem. Berg blev Formand; men han sad for øvrigt ikke sin Funktionstid ud, idet han 1892 traadte ud sammen med Grosserer Bernburg. I Stedet indtraadte Overretssagfører H. M. Madsen, der blev Formand, og Proprietær Fog, og disse dannede nu sammen med mangeaarigt Medlem, Gaardejer Jens Jensen, Styrelsen. Ogsaa paa anden Maade mærkedes Lodsejernes Vilje; de krævede og fik vedtaget, at to Revisorer — mod hidtil kun én Revisor — skulde revidere Regnskabet, og dette skulde fremtidig fremlægges til kritisk Eftersyn for 6 af Lodsejerne valgte Repræsentanter. Som Revisorer dukker nu to Navne frem, som i kommende Aar skulde spille en betydelig Rolle i Lammefjordens Historie: Niels Hansen Risegaard og A. Wiuff.

Endnu 1890erne ud og i det ny Aarhundredes første Aar besattes Formandspladsen i Lodsejerlaget altid med en Mand fra det gamle Aktieselskab; men Ledelsen og Initiativet gik mere og mere over til Lammefjordens egne Folk. Da baade fhv. Gaardejer Jens Jensen og Forpagter Neumann dør 1903, indtræder i Stedet Gaardejer Niels Hansen Risegaard og Gaardejer R. Hansen, Dragsmøllegaard, som Medlemmer af Styrelse. Og da Formanden, Overretssagfører H. M. Madsen, dør 1904, bliver N. Hansen Risegaard Formand; han foreslaar, at Styrelsen supplerer sig med Gaardejer A. Wiuff. Fra Aktieselskabet kommer der ganske vist en mild Protest. Man lader meddele, at Selskabet fremdeles gerne ser sig repræsenteret i Lodsejerlagets Styrelse, og at Veksellerer Thomsen er villig til at være Aktieselskabets Repræsentant; men Risegaard svarer, at dette Tilbud kommer for sent. Wiuff er valgt. Og saaledes har de 3 vestlige Sogne: Hørve, Faarevejle og Asnæs, som foreløbig betaler mest til Lammefjordens Tørholdelse, faaet hver sin Repræsentant i Styrelsen. Lammefjordens egne Folk har faaet Ledelsen. Hvad der her skete, var i god Samklang med den almindelige politiske og økonomiske Udvikling i Landet.

Men idet det gamle Aktieselskab træder i Baggrunden, om end

det langt op i vort Aarhundrede stadig ejede Jord paa Lammefjorden, maa det erindres, at ved Selskabet var der udrettet Bedrifter: Dæmningen var bygget og vedligeholdt, en væsentlig Del af Fjorden var tørlagt, det store Kanalsystem var anlagt, og flere andre betydelige Arbejder var paabegyndt. — De første Aktionærer havde ikke hentet meget Guld paa Lammefjorden — maaske med et Par Undtagelser. Lodsejerlaget havde overtaget store Opgaver. Kunde det løse disse Opgaver paa tilfredsstillende Maade? Ledelsen savnede hverken Mod eller Vilje; men der stilledes stadig store økonomiske Krav, og Lodsejerne havde kun smaa Midler; de forstod ej heller altid Nødvendigheden af at yde deres Andel i Fællesudgifterne. I mange Aar svinger Vedligeholdelsesbidraget pr. Tørholdelsespert mellem 20 og 30 Øre; men Styrelsen er ofte ude for et Pres fra Lodsejerne for at faa Bidraget nedsat. Naar Styrelsen da gav efter, maatte der spares mere end godt var, og dyre Værdier, især Dæmningen, kunde komme ud for stor Fare.

Nybyggere

Vi har set, at „Interessentskabet Stubberup Enge“ i Begyndelsen af 1880erne overtog ca. 1300 Tdr. L. længst inde i Fjorden mod Vest. Køberne havde som Forudsætning for Handelen betinget sig, at Vandstanden blev sænket til \div 3,8 m (12 Fod). Dette skete ogsaa i 1882. Hermed lykkedes det Selskabet at gennemføre en nogenlunde god Afvanding ved Hjælp af dybe Grøfter. Man tog fat paa Pløjningen. I „Ageren“s sidste Fure gravede man et dybt Spadestik; disse Grøfter kunde i hvert Fald tage Overfladevandet. Men ofte saa man, at Dyndjorden sprækkede, og i de mere eller mindre dybe Revner rislede Vandet.

Her inderst i Fjorden foretog man det første Forsøg med Korn dyrkning. Efter Behandling med Plov og Harve blev der saaet Havre i en Fenne, og under stor Spænding fulgte man Sædens Vækst og Udvikling Sommeren igennem. Da Høstens Tid var inde, stod der en kraftig første Klasses Havre i denne Fenne. Sæden blev stillet til offentlig Auktion, og samme Dag blev Jordstykket solgt. I de nærmest følgende Aar bortsolgte Selskabet betydelige Arealer, og da det hurtigt viste sig, at Jorden kunde bære store Afgrøder — saaledes blev der paa 100 Tdr. L. avlet 2600 Tdr. Sæd — steg Jordpriserne stærkt.

Efter en stærk Tradition skal Gaarden „Skovly“ være det første selvstændige Landbrug paa Lammefjorden. Nogle nævner dog „Brogaard“ ved Hørve Bro som det første. I 1888 købte Sekretær L. S. Føg 100 Tdr. L. af Stubberup Enge og opførte her „Stubberupgaard“; Gaarden, der senere fik Navnet „Stubberupholm“, blev i 1903 købt af Mette Holm og Johannes Clausen. Anders Andersen købte Jord og byggede Gaard paa Hørve Lammefjord 1888. „Ingersholm“ og „Strandgaard“ blev ligeledes bygget ved denne Tid.

Den senere Formand for Lodsejerlaget, den unge Jyde A. Wiuff, kom i 1889 tilfældigt i Besøg paa Lammefjorden; han kom i Samtale med Inspektøren for Aktieselskabet; denne Mand havde bl. a. til Opgave at sælge Jord, og da han fik Provision af Salget, opmuntrede dette ham vel ogsaa til at fastholde Wiuff, da denne spurgte om Prisen paa Jord. Den var 530 Kr. pr. Td. L. Wiuff fandt Prisen lav, men han var jo ikke Jyde for ingenting og sagde da, at han fandt Prisen noget glubsk, hvortil Inspektøren bemærkede, at dersom Wiuff virkelig vilde købe, blev man nok enige om Prisen. Endelig Aftale og Køb skulde dog afsluttes paa Selskabets Kontor i København. Herinde bød Wiuff 400 Kr. pr. Td. L. af Dyndjorden og 150 Kr. for den daarlige Jord. Dette Tilbud blev omsider akcepteret, og Køberen fik endda $\frac{1}{2}$ Aars Rentefrihed. Der blev købt 106 Tdr. L., hvorpaa Gaarden „Søholm“ blev bygget.

Det første Aar fik den ny Ejer 60 Tdr. L. opdyrket ved Hjælp af Trækstude, og da han om Foraaret havde faaet dette Areal tilsaaet, myldrede Sæden snart frem i en Fylde, som Wiuff aldrig havde drømt om. Han høstede 1200 Tdr. Sæd. Det forekom ham nu, at han var kommen i Besiddelse af en ren Guldgrube. De følgende 3—4 Aar høstede han ogsaa særdeles godt; men nu begyndte ogsaa Ukrudtet at myldre frem i en saa utrolig Mængde, at de store Forhaabninger fik et alvorligt Nedslag. Hvor Wiuff før havde høstet 2000 Tdr., maatte han efter faa Aars Forløb nøjes med 500 Tdr.; med en ikke ringe Ængstelse saa han Fremtiden i Møde. En effektiv Ukrudtsbekæmpelse var dengang mere end vanskelig. Det blev snart klart, at en økonomisk Dyrkning af den ny Jord stillede særlige Krav til sin Mand.

Da Lodsejerlagets Ledelse overgik til Lammefjordens egne Folk, blev som nævnt Side 63 Niels Hansen Risegaard Lagets første Formand. Denne mærkelige, initiativrige og begavede Mand fødtes 1854 i et meget fattigt Hjem i Illerup ved Kalundborg. Fra sit niende Aar maatte han ud at tjene; han fik tidlig Forstaaelse for Arbejde, for Sparsommelighed og Penges Værdi. Vinteren 1874—75 var han Elev paa Vallekilde Højskole; han lod sig uddanne til Mejerist og var derefter ivrig paa Færde for at lære Bønderkonerne bedre at kærne Smør, han blev en kort Tid Ejer af et lille Mejeri i Faarevejle og købte 1881 Gaarden „Risegaard“. Faa Aar senere byg-

Der pløjes med Studespand.

gede han Teglværk paa sin Mark. Niels Hansen Risegaard faldt dog ingenlunde til Ro her. I 1888 overdrog han sin Gaard i en god Vens Varetægt, mens han selv med Familie flyttede til København, hvorfra han i 3 Aar rejste Landet rundt for at agitere for en bestemt Slags Mejerimaskiner. 1891 vendte han tilbage til Risegaard, og i de følgende mange Aar blev hans rastløse Stræben især knyttet til Lammefjorden. Han blev efterhaanden Ejer af store Arealer paa Fjorden, var ivrig optaget af og til Tider den ledende Mand i de fælles Foretagender. Sammen med Proprietær Mikkel S. Holm fra Samsø oprettede han et Hestestutteri paa Fjorden, det nuværende „Følvang“. De indkøbte Føl, der senere solgtes som 2 Aars Plage. Til Tider fandt 70—80 unge Dyr deres Føde ude i de vidtstrakte Folde. Siden byggede N. H. Risegaard „Lovtholm“, hvor han boede i en Aarrække. Hans utrættelige Virketrang møder vi senere Udtryk for i denne Bog.

Blandt Nybyggerne fik Maren og Søren Andreasen en særlig Plads i Folks Bevidsthed. Det skyldtes ikke mindst den udholdende Idealisme, de lagde for Dagen trods primitive og fattige Levevil-

A. Wiuff, Lodsejerlagets Formand 1909—12 og
1921—26.

kaar. Deres Liv og Virke er en sjælden Saga, der fortæller om Menneskers stræbsomme Arbejde og store Af-savn for at rejse et selvstændigt Hjem paa Lammefjorden.

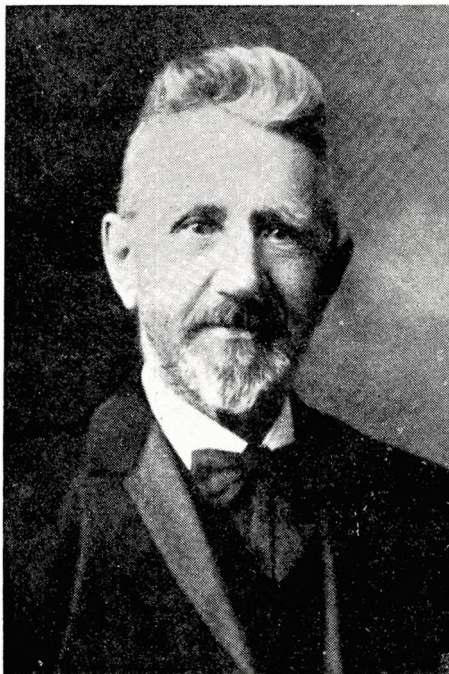
Søren Andreasen, der fødtes i et Smaakaarshjem i Lille Gislinge 1854, uddannede sig i sin Ungdom til Gartner, men vendte senere tilbage til det almindelige Landbrug. Vinteren 1875—76 var han Ernst Triers Elev paa Vallekilde Højskole, og han prægedes for Livet gennem dette Skoleophold. I 1883 holdt han Bryllup med Maren Hansen fra Birkende paa Fyn. De to unge overtog en Naboejendom til Søren Andreasens Hjem; her kunde

de holde 1 Hest og 3—4 Køer. Kort efter forpagtede Søren Andreasen sit Barndomshjem.

Søren Andreasen havde triste Minder fra sin Barndoms Skolegang, hvor aandløs Udenadslæren og Prygl hørte til Dagens Orden. Da han og hans Kone frygtede, at der vilde vente deres Børn en lignende trist Skolegang, hvis de skulde sendes til Datidens offentlige Skole, besluttede de to, at de vilde hjemmeundervise deres Børn. Deres Ansvarsfølelse og Selvhjulpethed blev lidet paaskønnet af lokale Myndigheder; Ægtefolkene følte sig chikaneret og forfulgt, og dette Forhold var medvirkende til, at de besluttede at bryde op med deres store Børneflok paa syv for at finde en mere fri og uafhængig Tilværelse. Som en fjern Fortids frie norske Bønder brød op fra Hjemstavnen og drog til Island, saaledes tænkte Søren Andreasen at følge den samme Vej mod Nordvest. Men Rej-

sen blev kortere. Den gik til Lammefjorden, og det var egentlig mærkeligt. Søren Andreasen havde ganske vist fra sin tidlige Barndom haft et nært Forhold til Lammefjorden; hans Faders Jord gik ned til Fjorden, og Drengen færdedes daglig ved dens Bredder, hvor han især var optaget af det rige Fugleliv. Men han saa paa Inddæmningen og Tørlægningen med den dybeste Uvilje, og han besluttede, at han ikke mere vilde være i Hjemegnen; ja, han forbandede endog Udtørringen. Man forstaar derfor, at han med ængstelige og beskæmmende Følelser tog Gerningen op ude paa Lammefjorden, og man forstaar, hvad han som gammel Mand sagde om denne Begyndelse for de mange Aar siden: „Jeg bad til Gud, at han vilde glemme disse Forbandelser“.

Aar 1900 forpagtede Søren Andreasen 34 Tdr. L. uopdyrket Jord ude ved Storøen. Forpagtningsafgiften var 600 Kr. aarlig de første 5 Aar, derefter 700 Kr. aarlig. Han fik Forkøbsret til Jorden til en samlet Pris af 12.000 Kr. Her begyndte de da med meget smaa Midler, men med godt Humør og en ukuelig Vilje til at rejse et godt og selvstændigt Hjem. Da der ikke var Penge til at bygge Hus for, og de dog skulde have Tag over Hovedet, tog de fat paa at rejse en Jordhytte, hvori Halm og Tækkerør indgik som en væsentlig Bestanddel af Byggematerialet. I Hytten fandtes kun ét Rum, hvori hele Familien — Forældre og syv Børn — skulde have deres Hjem. Uden for Hytten byggedes et lille „Fyrhus“, hvori der op-

N. Hansen Risegaard, Lodsejerlagets Formand
1904—09 og 1912—19.

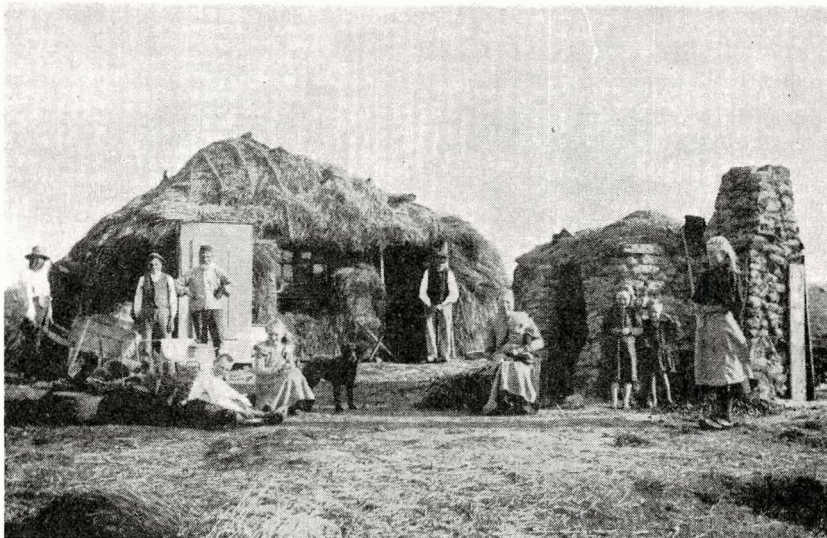
Vogterhuset. Maaske Lammefjordens første Bygning.

stilledes et Komfur, og her tilberedtes Maden. I denne Jordhytte boede Familien i 4 Aar. I den strengeste Vintertid boede dog kun Søren Andreasen og den ældste Søn derude, mens den øvrige Familie fandt Ophold i et lille Vogterhus, der laa paa Skrænten af Storøen.

Der blev arbejdet haardt i det lille Hjem, og Børnene maatte tidligt tage deres Tørn med. Noget af det første, man tog fat paa, var Bortrydning af de mange Sten, der fandtes paa Marken; de samledes i store Bunker, i en enkelt ca. 1000 Læs.

Besætningen var i de første Aar lille. Søren Andreasen holdt i disse Aar ikke Heste, men brugte Stude baade til Markarbejde og Landevejskørsel; de kunde bedre end Hestene bruges paa den bløde Dyndjord. I Regnvejrperioder sank baade Folk og Fæ dybt ned i Dyndet, og en endnu levende Mand mindes at have set Maren og Søren Andreasen arbejdende ude i Marken med opkiltede Klæder, for Benene sank dybt ned i Dyndjorden.

Trods de fattige Kaar var det et gæstfrit Hjem, og mange fandt Vej ud til Hjemmet paa Storøhage, hvor aandelige Spørgsmaal blev

Maren og Søren Andreasens Jordhus.

drøftet med samme naturlige Indstilling som Dagliglivets nødvendige Arbejdsopgaver. De to derude holdt fast ved Hjemmeundervisningen, og selv om Børnene følte sig noget trykkede, naar de skulde møde til den aarlige Eksamen i Faarevejle Kommuneskole, klarede de sig pænt, og Maren og Søren Andreasen fik den Glæde at se en Flok dygtige Børn vokse op under Arbejdets Pligter og Hjemmeundervisningens uregelmæssige, men personlige Præg.

Selv om Livet i Jordhytten fik et vist romantisk Skær over sig — navnlig for andre, som ikke delte de smaa Kaar i Afsavn, og selv om der ogsaa kunde være festlige Stunder, saa var det dog et strengt Liv for baade store og smaa. Der maatte slides, og der maatte taales Afsavn. Men det var Prisen, som man vilde betale for en fri og selvstændig Tilværelse. Og man glemte ikke sine Forpligtelser. En flere Aar gammel Brødregning fra Gislinge-Tiden blev betalt, saa snart Midlerne var dertil.

I 1904 rejste Familien den første Længe, bygget af Kampesten og med Ler som Bindemiddel. Underlaget var imidlertid ikke gravet dybt nok ned, og den bløde Dyndjord gav efter under Vægten, saa Huset, da det netop var naaet til Rejsning, styrtede sammen

under en Storm. Der blev ufortrødent taget fat forfra og med mere Omhu, og snart stod en solid Længe, der indeholdt baade Beboelse og Stald.

Familien saa efterhaanden Frugterne af deres store Slid. En skønne Dag i 1916 mente Søren Andreasen sig i Stand til at købe den Jord, han hidtil kun havde haft i Forpagtning. Men Ejeren, der nu havde set, hvad Jorden kunde yde, forlangte saa 18.000 Kr. i Stedet for de 12.000 Kr., som oprindeligt var den aftalte Købspris. Det juridiske Grundlag har næppe været i Orden, for Søren Andreasen gik ind paa at betale 18.000 Kr. Senere tilkøbtes yderligere 20 Tdr. L. god Dyndjord. Der maatte bygges og udvides flere Gange, saaledes i 1917 et godt Stuehus. Nu var Ejendommen, der tidligere laa hen i raa Fjordbund med tilhørende Jordhytte, forvandlet til en meget god Bondegaard med nyt Stuehus, rummelige Avlsbygninger og vel drevne Marker, 20—30 Kreaturer og 4 Heste hørte til. For at antyde Udviklingen frem til vore Dage kan det oplyses, at Søren Andreasens næstældste Søn, Frode Andreasen, paa den 54 Tdr. L. store Gaard avler ca. 400 Tdr. Sæd, en stor Rodfrugtafgrøde, endvidere en del Græsfrø, 2—5 Tdr. L. Kartoffler og et Par Tdr. L. Gulerødder; de to Heste har ogsaa her maattet give Plads for en Traktor. Naar man staar i den frodige Have med de kraftige Træer, og naar man ser Traktoren skride støt frem over Markerne, har man svært ved at forstaa, at ved Aarhundredets Begyndelse laa her Jordhytten i øde Omgivelser, og Trækstudene trak Ploven langsomt gennem det nyvundne Land.

De Folk, som i 1872 pejlede Lammefjorden og paa Grundlag af Jordbundsundersøgelser udtalte sig saa optimistisk om Boniteten, havde Ret; men de forstod næppe fuldt ud, hvilket Slid og Afsavn der vilde kræves af de Mennesker, som skulde opdyrke den raa Jord og rejse Hjem derude. Maren og Søren Andreasens Hjem er et skønt Eksempel paa, hvad der kan naas ved udholdende Arbejde og Nøjsomhed. Og de blev jo aldrig Arbejdets Trælle. Hvad de i deres Ungdom havde givet deres Hjerte, var Tærekost baade til strenge Arbejdsdage og til festlige Stunder.

Andre af Lammefjordens Pionerer har ydet en lige saa stor Indsats som Maren og Søren Andreasen, og ser vi paa det store Værk i dets Helhed, møder vi adskillige Navne, før de to kan nævnes.

Frode Andreasens Gaard 1956.

Men det var et smukt Udtryk for Beundringen for og Vurderingen af den jævne Mands Indsats paa Lammefjorden, naar Det kgl. danske Landhusholdningsselskab i 1925 tildelte Maren og Søren Andreasen Selskabets store Sølvbæger for Landboflid. Overrækelsen af Sølvbægeret fandt Sted ved den kønne Fæst, som Holbæk Landboforening holdt for de to og deres Familie i Holbæk. Det var en personlig Hyldest til de to Slidere; men det var ogsaa en Anerkendelse af den store Landvinding, som havde krævet saa mange Menneskers bedste Kræfter.

Der er her nævnt nogle faa Navne af Pionerernes Skare; men hvert Hjem paa Lammefjorden har sin Historie, og naar der nævnes enkelte Navne, maa disse opfattes som et Udtryk for de mange, som førte dristige Ideer ud i en rig Virkelighed. Mange saa med Skepsis paa Mulighederne for en ordentlig Eksistens paa Fjorden, ogsaa længe efter at Inddæmningen var fuldbyrdet. Forsigtigt begyndte man med Opdyrkning langs Landvandskanalen, men man nærede de største Betænkeligheder ved at bosætte sig ude paa den uvejsomme Fjordbund. Da de enkelte initiativrige havde vist Vejen, fulgte andre efter, idet der først blev Rift om Dyndjorden,

mens Ler- og Sandjord adskillige Aar laa udyrket hen og kun bar Strandplanter og andet Ukrudt. Anlæg af de nødvendige Veje og en yderligere Sænkning af Vandstanden skulde dog sætte Gang i Lammefjordens Bebyggelse.

Veje, Opdyrkning og Jernbaner m. m.

Lodsejerlagets Protokol over Styrelsesmøder og Generalforsamlinger i Tiden fra det første Møde den 20. December 1879 til 1956 optager ca. 1400 tætskrevne Foliosider. I dette Kildeskrift omtales alle vigtige Forhandlinger og Beslutninger vedrørende Lammefjordens Lodsejerlag. Styrelsen har aarligt holdt et stort Antal Møder, den ordinære Generalforsamling blev i mange Aar holdt paa Hotel „Isefjord“, Holbæk, altid paa behørig Maade bekendtgjort i „Berlingske Tidende“ (indtil 1912!) og de lokale Blade. Som Ledelsen kom i de hjemlige Lodsejeres egne Hænder, blev Styrelsesmøder og Generalforsamlinger forlagt til de ved Lammefjorden omliggende Landsbyer.

Ud af Protokollernes Mylder af Detaljer, og fra andre Kilder, skal her fremdrages væsentlige Forhold af mere almen og varig Betydning.

Et hyppigt behandlet Problem i Styrelsesmøderne er Vejspørgsmaalet. Her gjaldt det dels om at forlænge eller anlægge nye Veje fra de omliggende Kommuner ud til det tørlagte Omraade, dels at forsyne selve dette Omraade med nye Veje. I den første Del af Opgaven kunde man forvente Kommunerne direkte interesseret. Man saa da ogsaa, at disse, ofte ved Amtets Mellekomst, tilpassede Vejnettet, saa der blev god eller i alt Fald taalelig Forbindelse ud til Fjorden. Undertiden blev det til Strid mellem Amtet og Kommunerne i Spørgsmaalet om Vejforpligtelserne. Aar 1900 opstod en bitter Strid mellem Amtsraadet paa den ene Side og Butteruptuse, Hagested-Gislinge, Grevinge og Vig-Asmindrup Sogneraad paa den anden Side. Striden gjaldt „Dæmningsvejen“ fra Tuse Laage til Svinninge i Odsherred (senere kaldet Tuselaagevejen) Efter Bygningen af Dæmningen vedtog Amtsraadet i 1880 at betale

Vejanlægget paa Dæmningens Inderside og vedligeholde det, og fra 1. Januar 1881 overtog Amtet Vedligeholdelsen af hele Tuselaagevejen mod faste aarlige Tilskud fra Kommunerne. Men i 1900 paa- vistes det ved Færdselstællinger før og efter Odsherredsbanens Aabning, at Færdselen med belæssede Vogne som Følge af Banens Aabning var gaaet ned med 43,5 pCt. ved Tuse Laage, med 38 pCt. ved Gundestrup og med 21 pCt. ved Svinninge (Odsherred). Selv om Færdselstællingen ogsaa viste, at Antallet af ulæssede Vogne var steget alle 3 Steder, fandt Amtsraadet dog, at Vejens Vedligeholdelse burde paahvile Kommunerne, og mod Odsherreds 2 Repræsentanter vedtog Amtsraadet, at Vejen fra 1. April 1901 skulde overgaa til Kommunernes Vedligeholdelse. Sogneraadene mente ikke, at Amtet ensidigt kunde fragaa en Aftale, og klagede til Ministeriet; men Amtsraadet førte Sagen til Domstolene, hvor Amtet tabte ved Underretten i 1903, men fik Medhold ved Højesteret i 1906; fra 1.4.1901 skulde Vejen være at betragte som ren Bivej. Amtets 3 Vejmænd paa Strækningen blev afskediget, og Regnskabet for de mange Aar, da Amtet havde afholdt Udgiften, blev opgjort. Man lod dog delvis Naade gaa for Ret, idet Halvdelen af Kommunernes Tilsvær eftergaves, og der bevilgedes Kommunerne mindre aarlige Tilskud fra Amtsrepartitionsfonden til Vedligeholdelse. En Aarrække senere skulde den voldsomme Biltrafik dog ganske ændre Forholdene ogsaa her; den omstridte Vej skulde atter overgaa til Amtet og til sin Tid blive helt ombygget til en af Amtets mest moderne Veje.

Den første større Vej paa Fjorden var „den brede Vej“, der senere fik Navneforandring til „Adelers Allé“. Denne afsattes efter Faarevejle Kirke og Gislinge Mølle; i de første Aar var det meget beskedne Midler, man ofrede paa den, og Vejen blev derefter. Med den gyngende Undergrund kunde det ved Vintertide, naar den opblødte Vejbane forvandlede til et Morads, blive ufremkommeligt med lidt tungere Køretøjer. Paa Foranledning af Holbæk Amtsraad gik Lodsejerlaget og Aktieselskabet i 1897 ind paa hver at yde 500 Kr. til Istandsættelse af Vejen fra Faarevejle Kirke til den forventede Jernbanestation, hvis denne kom til at ligge paa Flintholm eller Melleløben, og under Forudsætning af at Faarevejle Kommune bidrog med mindst 1000 Kr. Lodsejerlaget fandt dog Anled-

ning til at fastslaa, at Vejens fremtidige Vedligeholdelse var Laget uvedkommende. Niels Hansen Risegaard er ogsaa her tidligt paa Færde, han ønsker dette Vejstykke grundigt istandsat, helst under Tilsyn af Amtets Vejinspektør. Lodsejerlaget kunde principielt ikke paatage sig Vejanlæg eller Vejes Vedligeholdelse, men gav ofte mindre Tilskud; i øvrigt støttede Laget Lodsejernes Bestræbelser for at faa Veje optaget paa Sogdenes Vejregulativ. Saaledes optog Asnæs Kommune en Del af Skovlyvejen som Sognevej i 1902, og i de følgende Aar optog Kommunerne stedse større Vejstrækninger ud over Lammefjorden.

Nogle Oplysninger om en enkelt Vejs Historie kan bidrage til at illustrere Fjordens rige Udvikling.

Lammefjordens Hovedvej, Adellers Allé, blev først optaget som offentlig Bivej ved Amtsraadets Skrivelse af Januar 1930, men paa Betingelse af, at Lodsejerlaget sørgede for Vejens Istandsættelse inden 1. Juni s. A. — alt som det var bestemt ved Aastedsforretning allerede i 1928. Vejen blev dengang klassificeret som tredje Klasses Bivej; saa langt frem mod Nutiden var den kun nogenlunde farbar.

I den sidste Snes Aar har Kommunerne og Amtet samvirket ved Udvidelse og Modernisering af denne Vej, som i Dag hører til Amtets allerbedste Veje. Den første Strækning fra Landevejen i Gl. Faarevejle til Landkanalen blev af Faarevejle Kommune udbygget i 1937—38. Man fik 50 pCt. i Vejfondstilskud. I Aarene 1941—51 byggede Amtet for egen Regning den ny Strækning fra den sydlige Ende af Gislinge By til Sandby Bro. Til Arbejdet, der blev stærkt sinket af Krig og Restriktioner, ydedes ligeledes 50 pCt. i Vejfondstilskud.

Strækningen fra Sandby Bro til Skjoldsløbet udbyggedes 1945—50 af Kundby og Vallekilde-Hørve Kommuner med 85 pCt. Vejfondstilskud. Endvidere blev Vejstykket fra Sydenden af Gislinge By til Hovedvej 4 udbygget 1951—53, ligeledes med 85 pCt. Vejfondstilskud, mens de øvrige Udgifter deltes mellem Amtet og Gislinge Kommune.

Endelig har Faarevejle Kommune i flere Etaper udbygget Strækningen fra Skjoldsløbet til Faarevejle Kirke. Til Arbejdet, der strakte sig over Aarene 1950—56, fik man 85 pCt. i Tilskud.

Til Sammenligning med de meget beskedne Beløb, man ofrede paa denne Vej i Aarhundredets Begyndelse, kan det have sin Interesse at oplyse, at der gennem den her nævnte Modernisering er kostet 2.142.120 Kr. paa Adellers Allé. Udgifterne fordeler sig paa Vejfondet, Amtet og Kommunerne med henholdsvis 1.603.893 Kr., 310.536 Kr. og 442.761 Kr. Vejen fra Gl. Faarevejle til Hovedvej 4 ved Gislinge er 11,68 km, den har en 7 m bred Kørebane med en 3,5 m bred Rabat ved hver Side; det har kostet 265.000 Kr. pr. km at bringe Vejen i sin nuværende ypperlige Stand.

Adellers Allé har hidtil været Kommunevej; men den administreres af Holbæk Amt, som deler halvt med Kommunerne m. H. t. Vedligeholdelsesudgifter. Naar Vejen er helt udbygget, hvilket sker i Løbet af 1956, vil Amtet overtage den som Landevej. En tør, men illustrerende Vejhistorie fortæller, hvorledes Lammefjorden er draget ind i det travle, moderne Samfundsliv.

Mens Skovlyvejen, Tuborgvejen og senere andre Veje østpaa blev anlagt vinkelret paa Adellers Allé, saa afsattes igen vinkelret paa disse Veje de saakaldte „Høveje“. Ved Opmaalingen og Boniteringen i 1879 havde man saa vidt muligt inddelt det inddæmmede Land i Rektangler paa hver 20 Tdr. L.; paa hver 2×20 Tdr. L. skulde der stikkes en Høvej ud. Nogle af disse Høveje henligger stadig som Jordveje, mens andre forlængst er bragt i en saadan Stand, at de svarer til Nutidens Trafik. Vejspørgsmaalet gav Anledning til næsten utallige Drøftelser i Lodsejerlagets Styrelse. Af økonomiske Grunde var man ofte tilbageholdende og tilbøjelige til at henvise Vejspørgsmaal til Lodsejernes private Afgørelser; paa den anden Side blev det stedse mere aabenbart, at saa vel Lods-ejerlaget som Aktieselskabet til Lammefjordens Tørlægning og Ferskvandsselskabet var stærkt interesseret i de vigtigere Vejes Anlæg og ordentlige Tilstand. De tre „Foretagender“ vedtog da ogsaa i 1915 en vigtig Beslutning om Samarbejde vedrørende Anlæg og Vedligeholdelse af visse Vejstrækninger; man var naturligvis ivrig efter at paakalde Kommunernes Interesser, men mødte selvsagt her en forsigtig og henholdende Indstilling.

Naar Folk paa Lammefjorden i tidligere Tid mødtes, drejede Samtalen sig ofte om Veje og Drikkevand. Saa længe man var henvist til at grave Brønde, maatte man nøjes med daarligt Drikke-

vand, ofte en Slags Brakvand. Hvor man — som længst mod Vest — kunde faa Vand fra Bakkedragene i Faarevejle Sogn, var det ingen Sag; men Beboerne mod Øst havde store Bekymringer over det elendige Drikkevand. Da Dybdeboringer senere blev almindelige, blev man de fleste Steder denne alvorlige Ulempe kvit; men undertiden giver Boringen Saltvand, naar man er saa uheldig at ramme en Saltvandsaare.

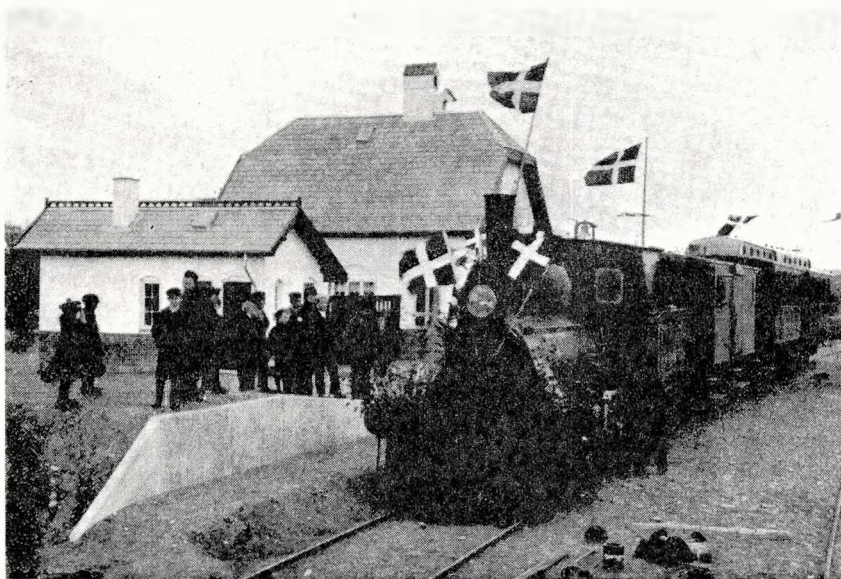
Vejnettet skulde tjene Opdyrkingen og Bebyggelsen af Fjorden. Med Opdyrkingen af de vidtstrakte Arealer gik det langsomt; derimod meldte Ukrudtsplagen sig hurtigt. Vi har set, hvorledes Ukrudtet myldrede frem paa „Søholm“s Marker og truede Kulturplanterne paa Livet. Men den samme Fare meldte sig næsten overalt. Det var ikke mindst de opkastede Jordmasser langs Kanalerne, som gav en fortrinlig Vokseplads for en yppig Ukrudtsvegetation, især Følfod, Mælder, Kamilla, Døvnælde, Pileurt og Tidsler; Frøet spredtes ud over Landet, og hvor dette endnu ikke var taget ind under en intensiv Behandling, trivedes snart hele Ukrudtskove. Den største Plage var nok Agerkaalen, som vældede frem i en utrolig Mængde. Undertiden vovede man ikke at saa Vaarsæd, men holdt sig til Vintersæden. Ukrudtsharven kunde svække, men langt fra tilstrækkeligt bekæmpe denne Plage. Først ved Sprøjtning fik man det effektive Middel i Hænde, og man kan i Dag se rene Marker paa Fjorden som paa det høje Land.

En haard Fjende mødte Landmanden i Senegræsset. Den fede Dyndjord gav de bedste Vækstbetingelser for dette Ugræs; det gik dybt og bredte sig vidt ud og dannede et sammenfiltret Fletværk, saa Hestene kun med største Besvær trak Plov og Harve igennem. Det var nødvendigt at samle de store Mængder Senegræs i Dynger, som man satte Ild paa, og til Tider saa man mange rygende Brande ud over Fjorden. Nogle Steder ses endnu Burre, Snerre og Fuglegræs, da man endnu ikke kan bekæmpe disse effektivt ad kemisk Vej.

Endnu en vildtvoksende Plante skal nævnes, nemlig Tækkerøret. Paa de lave Strækninger og især paa Søbredderne voksede Røret i stor Frodighed. Ejerne af disse Strækninger erfarede snart Tækkerørets Værdi. Der var Rift efter Tækkerør, og flere Lodsere havde i et godt Rørskær en betydelig Indtægt.

Det vil erindres, at „Aktieselskabet til Lammefjordens Tørlægning“ vedblev at være Ejer af store Arealer langt frem i Tiden. Disse Arealer henlaa hovedsagelig i Græs. Selskabet tilbød de andre Lodsejere og Omegnens Landmænd at modtage Ungkreaturer og Plage til Sommergræsning for en rimelig Pris. Der indrettedes flere Steder Kvægfolde, saaledes paa de store Arealer, som hørte ind under Dragsholm Gods. Det vil huskes, at Godset forud for Udtørringen ejede Øerne Flintholm, Melleløen og Storøen; hertil havde Godset sikret sig Ejendomsret til betydelige omliggende Arealer, som nu indhegnedes til Fold, hvori store Flokke Ungkreaturer og Plage fandt gode Muligheder for Trivsel. Det skal have været et malerisk og fremmedartet Syn at se de store Skarer af Ungdyr løbe rundt; nogle blev i Sommerens Løb vilde, og dramatiske Episoder udspillede, naar Dyrene ved Efteraarstide skulde indfanges.

Aktieselskabet og andre større Lodsejere prøvede at sælge Hø og — senere hen — Halm til København. Ofte blev der mellem de større og fjerntboende Lodsejere paa den ene Side og lokale Landmænd paa den anden Side sluttet Aftale, hvorefter disse sidste skulde slaa Græsset og bjerge Høet op paa det høje Land mod at faa Halvdelen af Høet. Det kunde imidlertid være meget vanskeligt at bjerge Høet, for Fjordbunden var ofte saa blød, at Heste og Køretøjer sank dybt i Dyndet og umuliggjorde Bortkørselen; da maatte man foreløbig nøjes med at sætte Høet i Stak og udsætte Transporten, til Frostens gjorde Jorden bæredygtig. Men saa kunde man ved Vintertid se Travlheden udfolde sig, naar Høet skulde føres til Jyderup Station, hvorfra det med Toget bragtes videre til København. Dernæst skulde det transporteres til Hovedstadens Halmtorv og endelig efter Salget bringes ud til Køberne. Fragtomkostningerne blev alt for store, og Nettoprisen svandt ind til 2 øre pr. kg, hvilket var alt for lidt. Nogle Forsøg paa at indskibe Høet og sælge det i London, hvor det kunde indbringe den tredobbelte pris, førte ikke til noget videre. Det bedste Resultat for alle Parter opnaaedes, naar Landmændene i de omliggende Sogne købte Høet. Det blev dog efterhaanden almindeligt, at Landmændene lejede større eller mindre Arealer; paa disse tog man først en Kornafgrøde, hvorefter Jordstykket blev udlagt med Græs og Kløver.

Fra Odsherredsbanens Aabning.

Paa de fede Dyndarealer voksede en vældig Afgrøde, og mange Landmænd bjergede ved Sommer- eller Vintertide Mængder af det værdifulde Foder hjem.

I 1898 aabnedes Odsherredsbanen, som skulde blive af største Betydning for Lammefjorden. Hvad Johs. V. Jensen siger om en af de jyske Jernbaner: den „blev Liv og Død for Himmerland“, tør vel ikke siges om Jernbanen og Odsherred; men for Lammefjorden blev Banen af afgørende Betydning. Mens Vejnettet derude endnu var i sin Vorden, og før Motortrafikken havde holdt sit Indtog, da betød Jernbanen de mange Muligheder. Forud for Anlægning af Jernbanen diskuteredes Linjeføringen. Nogle vilde have denne over Dæmningen fra Audebo til Gundestrup og derfra videre til Nykøbing. Det var især det nordlige og østlige Odsherreds Plan, som ved en Jernbane ad denne Strækning vilde komme i hurtig Forbindelse med København. Andre holdt paa en vestligere Linjeføring, hvorved Lammefjorden blev delt midt over. Fra Hørve førtes Banelegemet ud over Fjorden til Mellemøen, hvorpaa Faarevejle Station opførtes, og videre til Asnæs og Nykøbing.

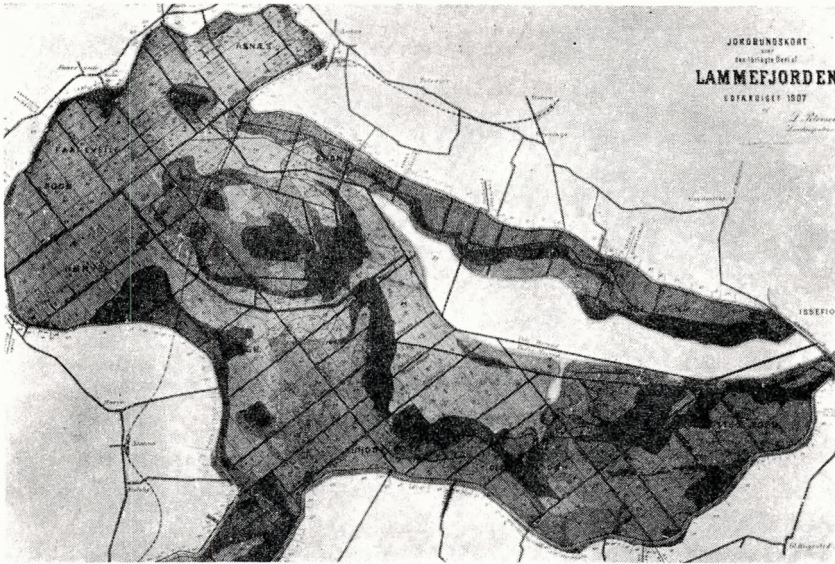
Omkring Faarevejle Station voksede et blomstrende lille By-samfund op. Beboerne kom ved Jernbanens Hjælp i livlig Kontakt med Omverdenen. Varetransport til og fra Fjorden voksede Aar for Aar; Jernbanens Eksistens stimulerede Produktionen af forskellig Art, for Afsætnings- og Transportforhold var ændret radikalt. Ogsaa med Odsherredsbanen var der skabt øgede Muligheder for, at nye Foretagender kunde krones med Held. Tiden var kommen, da en ny Landvinding sattes paa Dagsordenen.

Ny Udvikling

Som nævnt Side 63 gik Styrelsen af Lodsejerlaget i 1904—05 over paa de paa Fjorden bosiddende Mænd med Niels Hansen Risegaard som Formand. Det vigtigste Spørgsmaal, den nye Styrelse tog op, var en yderligere Sænkning af Vandstanden til 4,75 m (15 Fod), saaledes som den oprindelige Plan lød paa. Man havde i Aarenes Løb ofte drøftet Ønskeligheden heraf; thi derved vilde dels den allerede tørlagte Jord bedre kunne afvandes, dels vilde man begrænse Søarealet, som det var tænkt i 1872—73. Man kunde gaa ud fra, at Lodsejerlaget vilde støtte Sagens Fremme; men hvordan vilde Ejerne af Søen, „Aktieselskabet til Fremme af dansk Ferskvandskultur“, stille sig? Risegaard søgte Selskabets Styrelse i et Møde den 12. Juli 1904, og han fremstillede her sit Syn paa Sagen.

Til Ejendommen „Lammefjordssøen“ hørte ca. 3000 Tdr. L., hvoraf 753 Tdr. L. allerede var tørlagt. Dersom man sænkede Vandstanden til \div 4,75 m, vilde det interesserede Aktieselskab faa tørlagt yderligere ca. 1400 Tdr. L. og saaledes faa et tørlagt Omraade paa 21—2200 Tdr. L., mens Søarealet begrænsedes til 8—900 Tdr. L. Risegaard mente, at man i det indvundne Land vilde faa værdifuld Jord, ligesom de allerede tørlagte 753 Tdr. L. utvivlsomt vilde stige betydeligt i Værdi. Og selv om Søarealet blev begrænset, vilde Fiskebestandens Trivsel ikke berøres deraf, men Fiskeriet vilde blive meget lettere. Efter Risegaards Tanker skulde Lodsejerlaget paatage sig Udgifterne forbundne med Vandstandssænkningen; men Ferskvandselskabet skulde fremtidig yde 4000 Kr. aarligt i Driftsudgifter i Stedet for de 900 Kr., som hidtil var betalt.

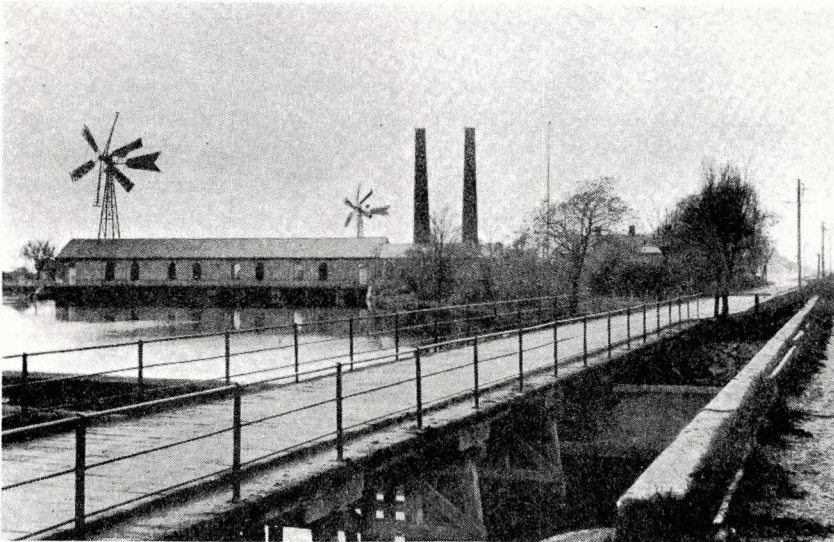
Efter dette orienterende Møde, hvorunder Selskabets Styrelse lovede at overveje Sagen, arbejdede Risegaard videre med Spørgsmaalet i Lodsejerlaget. Ved Styrelsesmøder Oktober 1904 og Januar 1905 drøfter man indgaaende Sagen, og herefter tilbød man

Lammefjorden 1907.

Ferskvandsselskabet at sænke Vandstanden til $\div 4,75$ m; men Selskabet skal i Stedet for de omtalte 4000 Kr. aarligt deltage i Driftsudgifter paa lige Fod med Lodsejerne. Den endelige Aftale mellem Lodsejerlaget og Ferskvandsselskabet blev truffet 4. April 1905. Efter denne Aftale forpligter Lodsejerlaget sig til hvert Aars 15. April at have Vandstanden i Søen nedbragt til $\div 4,75$ m (15 Fod) under daglig Vande; denne Vandstand skal holdes til 15. Juli; derefter skal den til 1. Oktober være mindst $\div 14$ Fod, og endelig i Tiden 1. Okt. til 15. April skal Vandstanden holdes nede paa $\div 13$ Fod.

Ferskvandsselskabet anerkendte paa sin Side som tørlagt hele det sig tillagte Landareal, der laa over den af Landinspektøren i 1905 afsatte $\div 14$ Fods Kurve. Med Hensyn til dette Areal, som efter Landinspektørens Erklæring andrager $1675\frac{1}{2}$ Tdr. L., anerkendte Selskabet, at der paahvilede dette Areal gennemsnitligt 17 Parter pr. Td. L. eller i alt 28.483 Parter, som skal fordeles efter de enkelte Jordstykkers Værdi. Denne Fordeling skulde foretages snarest muligt og under alle Omstændigheder, inden noget Bortsalg

Pumpestationen omkr. 1905.

af Jord fandt Sted. Ferskvandsselskabet skulde det Aars 15. April, da Vandstanden var nedbragt til \div 4,75 m, indtræde som fuldt berettiget Medlem af Lodsejerlaget.

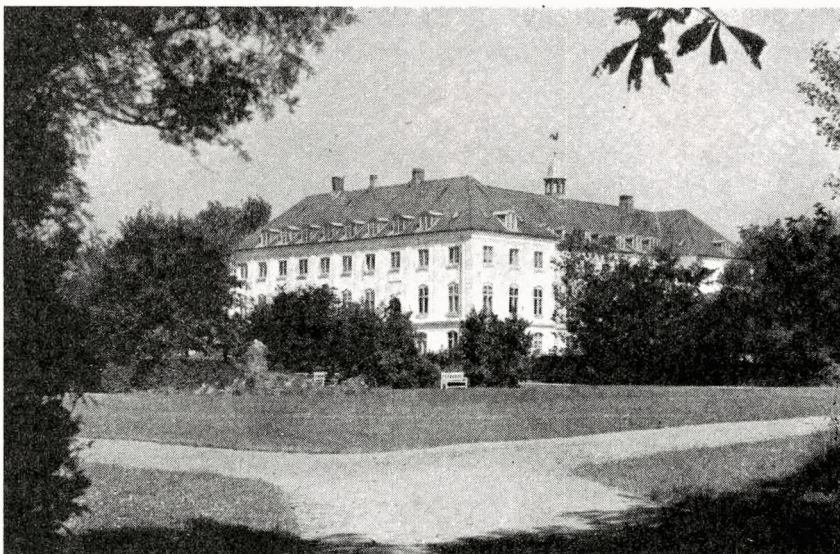
Samme Dag godkendtes denne Overenskomst af Lodsejerlagets Generalforsamling. Men Forhandlingerne, som var ført mellem de to Styrelser i al Venskabelighed, fik en bitter Efterklang ved Generalforsamlingen. Ved Styrelsens Udvidelse fra 3 til 5 Medlemmer skulde det gamle Aktieselskab og Ferskvandsselskabet — efter forudgaaende Samtaler mellem de respektive Styrelser — repræsenteres med hver sit Medlem; Generalforsamlingen tog dog intet Hensyn hertil, men valgte demonstrativt to af Egnens Mænd, Gaardejer Anders Andersen, Hørve, og Gaardejer P. Christensen, Sandby. Ved det følgende Styrelsesmøde d. 10. April udtaler de 3 gamle Styrelsesmedlemmer den alvorligste Beklagelse af den „ved Generalforsamlingen den 4. ds. udviste store Hensynsløshed over for Aktieselskaberne Lammefjordens Tørlægning og Dansk Ferskvandskultur“, og da Afstemningsresultatet blev kendt „afsluttede det med Haanlatter og Hurraraab“. De to nyvalgte Medlemmer stemte naturligvis ikke for denne Protokoltilførsel.

Ferskvandsselskabet var nu saa vel som det gamle Aktieselskab blevet Medlem af Lodsejerlaget.

Den 14. April 1906 erklæres Vandstanden at være bragt ned til ÷ 15 Fod, ligesom Ferskvandsselskabet erkender det sig tilhørende Areal, der ligger højere end ÷ 14 Fod Kurven, for tørlagt.

Da de gamle Dampmaskiners Kapacitet efterhaanden var nedsat, og da den lige nævnte Vandstandssænkning vilde stille store Krav til Udpumpningsmateriellet, købte man i 1905 to Vindmotorer og Aaret efter en tredje meget stor Vindmotor, hvormed Vandstanden — om det skulde blive ønsket — kunde nedbringes til ÷ 18 Fod. Udpumpningen ved den forøgede Vandstandssænkning havde kostet Laget 25.000 Kr., men Laget skulde efter Risegaards Opgørelse faa en Merindtægt paa 5000 Kr. aarlig, saa baade Laget og de enkelte Lodsejere skulde faa Gavn af den ny Landvinding.

Tilmed kunde det ved Generalforsamlingen i 1907 oplyses, at mens man i tidligere Aar havde pumpet i op til 60 Døgn, havde man i det sidste Aar kun pumpet i 27 Døgn, og mens det med Damp havde kostet 17 Øre at udpumpe 1000 Tdr. Vand, kostede det med Vindkraften kun 5 Øre. I 1912 overvejede man at indsætte en Dieselmotor paa 200 HK; men Planerne om Bygningen af „Nordvestsjællands Højspændings-Elektricitetsværk“ i Svinninge førte tidligt dette store Værks ledende Mænd i Forhandling med Lodsejerlaget, og allerede den 23. Nov. 1912 sluttedes Overenskomst mellem Elektricitetsværket paa den ene og Lodsejerlaget paa den anden Side om Levering af Strøm til Udpumpningen ved Audebo. Af den meget omfangsrige Overenskomst skal fremhæves, at Prisen for de først leverede 5000 kWt. skulde være 6 Øre pr. kWt., for de næste 5000 5,5 Øre pr. kWt. og derefter 5 Øre pr. kWt. For øvrigt skulde Prisen paa Strøm staa i et nærmere aftalt Forhold til den til enhver Tid gældende Kul- og Oliepris. Til April 1914 begyndte Værket at levere Strøm, og man brugte nu i de følgende Aar tre Kraftkilder ved Pumpningen: Dampen, Vinden og Elektriciteten. Da den første Verdenskrig udbrød i 1914, og da Kulpriserne som Følge af Krigen steg til de store Højder, blev Vindkraftens Billighed aabenbar. I Krigens sidste Aar og i den første Fredstid stilledes store Hindringer i Vejen for Kultilførsel. Man holdt de gamle Dampmaskiner i Gang med store Mængder af Tørv, mens Svinningeværket paa

Faarevejle Højskole.

Grund af Kulmangel maatte nedskære Strømtildelingen, ja en kort Tid endog helt standse den til Audebo.

Det var dyre Aar. Mens Lodsejerne i mange Aar kunde nøjes med at betale fra 15 til 25 Øre pr. Andel, maatte der nu betales 50 Øre, og endda var Lagets Økonomi meget anspændt.

Elektricitetsforsyningen havde p. Gr. af Krigen faaet en ugunstig Start, og selv om mange forstod, at Elektriciteten maatte blive den fremtidige Kraft, var det alligevel de uheldige Erfaringer fra Krigstiden, der medførte, at Interessen i 1920—21 samledes om at bygge to store Vindmotorer til ca. 100.000 Kr.; disse skulde afløse de gamle Vindmotorer; den ene af disse blæste for Resten ned i en Storm; og de to andre sattes ud af Drift. April 1921 sluttedes Kontrakt med Fabrikant Dahlgaard, Holbæk, om Levering af de to nye Vindmotorer. Opstillingen af disse sinkedes, da Grundejerne — af det omliggende Søareal — nægtede at afgive Plads til Vindmøllernes Opførelse. En Retssag og Ekspropriation blev nødvendig; men i Oktober 1922 kunde de to nye Møller tages i Brug.

Allerede i 1917 vedtog man at holde Vandstanden nede paa ÷ 14

Fod i Vinterhalvaaret, imod at Ferskvandsselskabet tog yderligere 6667 Andele paa sine Arealer, og da man med de to nye Vindmotorer havde faaet mere Magt over Forholdene, besluttede man i 1924 at holde Vandstanden nede paa \div 4,75 m (15 Fod) hele Aaret rundt; men Tanken om en Vandstandssænkning til \div 7 m kom frem allerede under den første Verdenskrig. Da dette forudsatte en kostbar Ombygning og Modernisering af hele Pumpeanlægget og en betydelig Udvidelse af Kanalsystemet, veg man foreløbig tilbage for de store Udgifter. Men Sagen skulde senere blive taget op og gennemført. Og selv om Modstanden mod den hele Udtørring var stor, skulde Erfaringen vise, at ogsaa denne sidste Etape i det store Landvindingsarbejde blev af meget stor Betydning, naturligvis først og fremmest for de direkte implicerede Lodsejere, men ogsaa for Lammefjorden som Helhed.

Mens man paa Lagets hyppige Styrelsesmøder og aarlige Generalforsamlinger forhandler og træffer vigtige Beslutninger om de fælles Opgaver, rejser sig Hjem efter Hjem ude paa Fjorden. Her er Landbrug af alle Brugsstørrelser, Husmands- og Gaardmandsbrug, store Landbrugsbedrifter med Hagesholm som den største. Omkring Faarevejle Station udvikler sig i hurtigt Tempo et By-samfund, der domineres af Højskolens anselige Bygningsværk, „det hvide Slot“, som syner vidt omkring, hvad enten Beskueren færdes paa det flade Fjordomraade eller oppe i de storslaaede Bakkedrag i Vest og Nord. Højskolen er opført paa den lille Ø Flintholm i 1907. Det var Indre Missions Venner i Amtet, som rejste Skolen, og de har med udholdende Troskab staaet Vagt om Skolen i mørke og lyse Tider. Sommeren 1951 overtog „Kirkelig Forening for Indre Mission i Danmark“ Administrationen af Faarevejle Højskole, der nu som en selvejende Institution byder unge Kvinder almindelig Højskoleundervisning og forberedende Sygeplejeundervisning. I Stationsbyen voksede ogsaa frem en Kommuneskole, en stor Friskole med Efterskole og alle de Haandværk og Forretninger, som hører et normalt Landsbyliv til. Mens de første Nybyggere var prægede af de haarde, primitive Kaar, som Forholdene paa Fjorden bød, blander Nutidens Beboere af Fjorden sig paa en selvfølgelig Maade med Folk fra det høje Land, og hine staaer i Levefod og Livsvaner saa vist ikke tilbage for disse. Et blomstrende Stykke Dan-

mark, hvor Initiativ og Udvikling gør sig stærkt gældende. Men dette Stykke Danmark var og er afhængig af Audebo-Dæmningen. Den er Værnet mod den farlige Fjende, Havet. Normalt skulper det venligt mod Dæmningens Side; men pisker Stormen det op i dets Vælde, og kastes Vinden om i det farlige Hjørne, da bryder vældige Kræfter ind mod det møjsommeligt opbyggede Menneskeværk. Da kunde dette Værk komme i Fare og dermed Hundreder af Hjems Eksistens. Det var det, der skete en Oktobernat i 1921.

Stormfloden og Tøbruddets Angreb

Lodsejerlagets Protokol oplyser følgende: „Aar 1921 den 25. Oktober afholdtes Møde i Lagets Kontor ved Audebo, hvor samtlige Medlemmer var til Stede ... Bestyrelsens Flertal udtaler: A. P. Petersens Kolleger i Bestyrelsen fremsætter herved den hjerteligste Tak og Paaskønnelse for den Aarvaagenhed, han Natten til den 24. Oktober udviste ved Audebo-Dæmningen, og den Ihærdighed, hvormed han i rette Tid fik tilkaldt den Hjælp, som reddede Lammefjorden for Undergangens Bølger.

Wiuff, N. Hansen Risegaard, R. Hansen, Th. Kristensen.“

Til Grund for denne Protokoltilførsel ligger de dramatiske Hændelser Natten mellem 23. og 24. Oktober og Fabrikant A. P. Petersens Indsats denne Nat. Hvad der skete var følgende: I et Par Dage havde det blæst stærkt over Danmark, Vindretningen havde været sydlig og vestlig, hvorefter den blev nordvestlig. Store Vandmaser presseses ind i Kattegat og Isefjorden, hvor der blev et usædvanligt Højvande. Da Blæsten Natten til den 24. Oktober gik over til Storm, og da Vinden samtidig drejede om i Nordøst, skabtes en meget farlig Situation. Vandmasserne rejstes i vældige Bølger og presseses ind mod Snævringen ved Audebo-Dæmningen; dennes øverste græstørvklædte Del blev hurtigt udsat for Nedbrydning, mens store Partier i den lavere Del af Dæmningen sugedes ud i Havet. Faren var overhængende. Fabrikant A. P. Petersen, Gundestrup, blev den 23. om Eftermiddagen klar herpaa og slog straks Alarm.

Som en Løbeild for Budskabet fra Hjem til Hjem ud over Fjorden: Dæmningen er i Fare! Fra alle Egne af Fjorden som fra Omegnen strømmede Folk til for at tage Kampen op mod Storm-

floden. Snart var Hundreder af Mennesker i Arbejde med at fylde Sandsække, der hurtigst muligt kørtes ud paa Dæmningen, hvorfra de kastedes ud for at afslaa Bølgernes Angreb paa de farligste Steder. Men Tusinder af Sække forsvandt tilsyneladende nytteløst i det fraadende Dyb. Paa en Strækning af 375 m var Jordvolden over Glaciset bortrevet. Man kørte nu Halmlæs paa Halmlæs, især fra Gislingebugten, ud til Valpladsen, og de store pressede Halmknipper blandedes med Sandsækkene. Men Situationen syntes fortvivlet. Da Stormen og Bølgeslaget var paa sit højeste, kunde de mange Mennesker kun føre en henholdende og vigende Kamp. I de værste fire Timer raseredes omtrent Halvdelen af Dæmningens Krone i Sydenden, og Angrebet fortsattes tilsyneladende med uformindsket Styrke; ved 11-Tiden var der kun en ubetydelig Del af Jordvolden tilbage.

Mens Kampen førtes ude ved Dæmningen, levede Folk i dyb Ængstelse omkring i de mange Hjem paa Fjorden. Hvis Gennembruddet skete! Et enkelt Sted brød man op og drog bort fra Fjorden. I mange Hjem gjorde man alt klar til hurtig Flugt. Det bedste Bohave blev læsset paa Vogne, Seler lagt paa Heste, og Forberedelser truffet til Transport af Dyr. I Nattetimerne drøftedes i ængstelige Samtaler, hvordan Ulykken vilde komme, hvis Dæmningen sønderbrødes. Vilde Vandmasserne vælte frem som en mægtig Bølge, eller vilde Vandstanden langsomt stige, og hvor langt under Vandspejlet laa ens Hjem?

Imens førtes Kampen ude ved Dæmningen, hvor mange Hundrede Hænder og Snese af Hestespand var i febrilsk Virksomhed. Den kendte Erfaring, at nordøstlige Vinde giver lavt Vand i Lammefjorden, holdt for saa vidt Stik, som det ved 11-Tiden var kendeligt, at Vandstanden begyndte at falde, og at den værste Fare var overstaaet. Men en ny Erfaring fik man ogsaa; thi naar en haard Storm bærer mod Land, falder Vandstanden meget langsomt, og det havde vist sig, at en Jordvold ikke modstaar ret mange Timers haarde Angreb af Storm og Bølger. Volden vaskes væk. Et Bølgeslag, som standses mod en Dæmning paa dybt Vand, har en mægtig Kraft til at slaa ned og suge med sig Jord og Sten i Tilbageløbet, og det bliver uberegneligt, hvad der kan ødelægges.

Som sagt: Ved 11-Tiden den 24. Oktober blev det klart, at den øjeblikkelige Fare var overstaaet for denne Gang, og de mange trætte Mænd kunde tage hjem til en kort Hvile. Men tænksomme Mennesker maatte spørge: Hvis Faren først var blevet iagttaget et Par Timer senere, eller hvis Stormen havde været blot lidt stærkere, eller hvis Folk ikke i saa stort Tal og med saa enestaaende Energi og Udholdenhed havde kastet sig ud i Kampen for Hjem og Bedrift! Ja, da var Katastrofen sket. Dæmningen var altsaa ikke betryggende. Eller var den i sin Tid opført i forsvarlig Styrke, var den i alt Fald ikke holdt i betryggende Stand. Det sidste var maaske Sagens Kerne.

Nattens og Morgenstundens Spænding udløstes i en dyb Glæde. Det er ejendommeligt mellem Protokollens mange Hundreder tørre og saglige Optegnelser om Veje og Vandløb, Pumpeværk og Vandstandsforhold o. s. v. at læse følgende: „... en forløsende Glæde afløste de angstfulde Timer, der havde faaet saa stærkt Tag i Befolkningen paa Lammefjorden; det var højest forskellige Toner, der den Dag gik igennem Telefonen; og igennem den traadløse Telefon gik der sikkert mange Angstraab og derefter takkende Toner højere op“.

Men selv om den øjeblikkelige Fare var afværget, krævede Forholdene hurtig Handling; thi rejste Stormen sig igen, vilde den delvis ødelagte Dæmning helt gennembrydes. Allerede Dagen efter holdtes Raadslagning. Man vedtog at bringe følgende Meddelelse gennem de lokale Blade: „Bestyrelsen for Lammefjordens Lodsejerlag skal herved paa Lagets Vegne frembære den hjerteligste Tak til hver især, som hurtigt gav Møde paa Dæmningen ved Audebo den 24. ds. og ved deres Arbejde bidrog til, at herved 1000 Hjem blev frelst fra en Oversvømmelse i Lighed med, hvad der overgik Saltbæk Vig“. Efter de stedkendtes og sagkyndiges Raad samledes et Beredskabslager til Brug mod et eventuelt nyt Angreb. Denne Bestemmelse blev tiltraadt af den Ingeniør fra Statens Vandbygningsvæsen, som straks var blevet tilkaldt, og som nu fik Tilsyn med Genopbygningen. Den 26. Oktober, to Dage efter Stormfloden, tog man fat paa Genrejsningen. Fra Beboerne i Faarevejle Sogn kom der straks Tilbud om frivillig Kørsel, skønt de boede længst fra Audebo. Men fra

alle Sider var man ivrige efter at hjælpe. I Løbet af 14 Dage var Dæmningen genopbygget i sin oprindelige Størrelse, hvad den løse Fyld angik; hertil medgik ca. 6000 Læs Fyld, som uden Indsigelse blev afgivet af forskellige Lodsejere. Der brugtes daglig mellem 25 og 50 Vogne, og efter endnu 14 Dages Forløb var ca. 4000 Læs Glacissten udkørt; disse blev nedlagt af ca. 50 Mand, som stadig var i Arbejde paa selve Dæmningen, mens andre 25 Mand harpede Sten i nærliggende Gruslejer. Styrelsens Medlemmer og Maskinmesteren ledede skiftevis Arbejdet under Ingeniør Skadhedes gentagne Tilsynsbesøg. Arbejdet fortsattes med fuld Kraft til Juleaften; da var Dæmningen færdig og stenklaedt lige til dens Top. Styrelsen havde imidlertid indkaldt en særlig Generalforsamling til den 14. December. Her opfordredes Styrelsen til at lade Dæmningen forstærke og til at stille den under saglig Tilsyn i Fremtiden. Dette skete. Dæmningen blev i den følgende Tid yderligere forstærket; til Arbejdets Udførelse opnaaedes Statstilskud paa 25.000 Kr., og herefter har Dæmningen været under Tilsyn af Statens Vandbygningsvæsen i Henhold til Skrivelse af 5. August 1922 fra Stormflodsskadeudvalget af 1921. Lodsejerlagets Generalforsamling godkendte denne Ordning den 9. September 1922. I nyere Tid har man ved Audebo et stort Beredskabslager af Olie, der kan udkastes til at dæmpe Bølgeslaget.

Selv om meget betydelige Arbejder ved Genopbygningen var udført frivilligt og gratis, løb alligevel store Udgifter paa, ca. 65.000 Kr.; denne uventede Post i Forbindelse med Udgifterne til de to store, nye Vindmotorer gjorde Laan i Sparekasser og hos en Kreds af Lodsejere nødvendig, ligesom man havde Brug for „Banken for Holbæk og Omegn“; men Fjordbeboerne var erfarne Folk, naar det gjaldt at overkomme Vanskeligheder. Det lykkedes ogsaa denne Gang. Lagets Gæld var i 1922 ca. 160.000 Kr., og Lodsejernes Antal op imod 600.

Havets Angreb var man fortrolig med, selv om man aldrig tidligere i Dæmningens Tid havde set et saa farligt Anløb som det just omtalte. Godt et Par Aar senere skulde man erfare et lumsk Angreb fra uventet Side. Vinteren 1923-24 bød paa langvarig Frøst og stort Snefald. Da Tøbruddet omsider kom i Marts,

strømmede Smeltevandet fra det højereliggende Landomraade ned mod Landvandskanalen. Denne Mulighed var forudset, da man i sin Tid gravede Kanalerne og byggede Volden. Men man havde næppe forudset, at Kanalerne under saadanne Forhold kunde være bundfrosne, hvad de netop var nu. Da intet Afløb kunde finde Sted, dannedes efterhaanden uden for den indre Kanalvold mægtige Søer, der steg helt til Voldens Krone og øvede et saa mægtigt Pres paa denne, at den flere Steder gav efter; dette gjaldt navnlig, hvor Dynd og Sand var væsentlige Bestanddele i Diget som ved Faarevejle-Kanalen og i Svinningebugten. Paa sine Steder fossede Vandmasserne ind i Fjordomraadet, mens det andre Steder pressede sig piblende frem under Diget og dannede Kildevæld inde paa Fjorden.

Som ved Stormfloden strømmede Folk til for at optage Kampen mod Vandmasserne. Da den tilkaldte formodede Sagkundskab stod raadsvild, maatte Beboerne som saa ofte før selv handle. Man tog til Kanalens to Udløb ved Isefjorden og Nexelø Bugt, hvor man med Dynamit søndersprængte Isen og flaadede Isflagerne ud i aabent Vand. Ved mange Hænders Hjælp fik man her og der løst Isen, og da Vandmasserne brød paa, sattes Isflagerne paa lange Strækninger i Drift mod Udløbene. Omsider fik Vandet frit Løb; men da var rigtignok store Omraader i Fjorden oversvømmet; der stilledes dette Foraar store Krav til Pumpematerialet, og man havde her rig Lejlighed til at erfare, at hele Maskinanlægget trængte til en kraftig Udvidelse og Modernisering.

Arbejdet med at istandsætte Kanaldiget blev hurtigst muligt taget op med Kraft. Frivillig og gratis Arbejdskraft og Kørsel blev ydet i stort Omfang. Paa de svageste Steder byggede man Lerkærner ind i Volden. Under Styrelsens Ledelse arbejdedes der det meste af Sommeren; men Resultatet blev da ogsaa her som ved Dæmningen efter Stormfloden: Værnet var styrket, man boede med større Tryghed paa Lammefjorden.

Landvæsenskommission, Overlandvæsenskommission og Afvandingskommission

Den 23. September 1924 holdtes en smuk Fest paa Faarevejle Højskole til Minde om hin Dag for 50 Aar siden, da Dæmningen fra Audebo til Gundestrup blev lukket. Omkring 500 glade Mennesker deltog i Jubilæumsfesten. Lodsejerlagets mangeaarige Formand, Proprietær A. Wiuff, gav en Oversigt over Lamme-fjordens Historie og tolkede Lodsejernes Taknemlighed for Hjem og Gerning paa Fjorden. Ved Festens Afslutning maatte Mødets Ledelse bringe det vemodige Budskab, at Dæmningens Bygmester, den gamle Kaptain Benzon, som var indbudt som Hædersgæst, brat var afgaaet ved Døden, lige som Festen skulde begynde.

Efter Festen fortsattes Hverdagen. Da store Arealer endog af den tidligst tørlagte Jord fremdeles var meget vandlidende, meldte sig Spørgsmaalet om en bedre Dræning. Mange Steder havde man naturligvis drænet, men dels laa Rørene ikke dybt nok, dels var det Cementrør, som i Tidens Løb faldt sammen. Gaardejer L. P. Kristensen, Slotsgaarden i Hørve Sogn, havde ret tidligt dybdrænet et Stykke Jord i den sydlige Del af sin Mark, og dette Arbejde viste omgaaende et særdeles gunstigt Resultat. Dette Eksempel blev grundlæggende for det Arbejde, som Vallekilde-Hørve Sogneraad paa Gaardejer Helge Bentsens Initiativ satte i Gang i Slutningen af 1920'erne. Staten ydede denne Gang billige, men ret begrænsede Grundforbedringslaan, men ikke Tilskud. Vallekilde-Hørve Kommune tilbød nu som Tilskud at betale den

tekniske Assistance ved Dræningsarbejdet paa Hørve Lammefjord og ligeledes at staa i Forskud med Grundforbedringslaanet. Entreprenør A. Riis, Kundby, udarbejdede Dræningsplanen og førte senere Tilsyn med Arbejdets Udførelse. Tre store Hovedledninger med henholdsvis 5, 4 og 3 Ejendomme om hver Ledning og fire Ejendomme med hver sin Hovedledning, altsaa 16 Ejendomme ialt, blev udført og foreløbig finansieret gennem Holbæk Bank. Som Regel strakte Grundforbedringslaanet kun til til Hovedledningerne; men Ejerne lod da Sugeledninger udføre for egen Regning. Ca. 150 Tdr. Land blev herved frugtbargjort, men det gode Eksempel blev efterhaanden fulgt andre Steder. Dog mødte man ogsaa her ofte Spørgsmaalet om en yderligere Vandstandssænkning, for at en tilfredsstillende Dræning kunde gennemføres.

Mens Opdyrkning og Bebyggelse af Lammefjorden skred frem, knyttede der sig stadig Interesser til den tilbageværende Sø og de lavtliggende betydelige Arealer omkring Søen med den 1300 Tdr. L. store Gaard „Gislingebugten“. Ferskvandsselskabet havde næret store Forventninger til Fiskeriet i Søen; men Skuffelserne meldte sig, og i 1918 solgte man Søen med omliggende Arealer og „Gislingebugten“ til Interessentskabet Overretssagfører Viggo Holm, Holbæk, og Forpagter Hans Buhl, Dragsholm. De nye Ejere led ogsaa Skuffelser, de kom i økonomiske Vanskeligheder og maatte standse deres Betalinger. Ferskvandsselskabet, som havde en betydelig Kapital staaende i de paagældende Værdier, maatte nu overtage „Gislingebugten“, der dog allerede i 1923 købtes af Proprietær Johs. Clausen, hvorefter Gaarden fik Navneforandring til „Hagesholm“. Holms og Buhls Vanskeligheder medførte ogsaa Salg af Søen, i Flademaal ca. 900 Tdr. L., og de saakaldte Grevinge Enge, de store lavtliggende Strækninger Nord for Søen. Baade Sø og Enge overtoges af Banken for Holbæk og Omegn. Søen afhændedes dog allerede i December 1924 til Direktør Poul Larsen, Frederiksværk, og Repræsentant Svend Skovgaard, København, for 100.000 Kr. Tilbage var Grevinge Enge. Østifternes Kreditforening havde her haft en 1. Prioritet paa 55.000 Kr., hvorefter Ferskvandsselskabet kom med en 2. Prioritet paa 65.000 Kr. Endelig var saa Holbæk Bank kommet ind i Billedet med en 3.

Prioritet. Banken indfrie de nu saa vel Kreditforeningens som Ferskvandsselskabets Fordringer, hvorved dens samlede Tilgodehavender i Arealerne blev 274.000 Kr.

Da Holbæk Bank havde baaret den største Risiko, var det naturligt, at man i 1922 havde ladet fire sagkyndige Mænd foretage en Vurderingsforretning af det samlede Areal, og disse Mænd kom til det Resultat, at Arealet havde en samlet Værdi af ca. 280.000 Kr., saaledes at der skulde være Dækning for Bankens Tilgodehavender. Da Arealerne i de følgende Aar blev afhændet i større og mindre Parceller, viste denne Antagelse sig i det væsentlige at holde Stik.

Det havde imidlertid vist sig, at Vandstanden i en længere Aarrække havde været nede paa \div 5 m om Sommeren. Men Tanken om en Sænkning til \div 7 m, hvorved den tilbageværende Sø praktisk talt vilde forsvinde, meldte sig med stigende Styrke. I Forbindelse med denne Sag opstod dog Spørgsmaal af teknisk og økonomisk Art: Pumpestationen trængte til en Udvidelse og Modernisering; hvad vilde Søjerner sige, og hvordan vilde Lodsejerne paa de højereliggende Omraader stille sig. Alle Lodsejerne kunde ikke være lige interesserede. I 1925 opfordrede Generalforsamlingen Styrelsen til at undersøge Mulighederne for Lodsejerlagets Køb af Søen, ligeledes undersøge Mulighederne for Køb af en stor Dieselmotor til Udpumpningen og endelig undersøge Mulighederne for Vandstandssænkning til \div 7 m.

I Overensstemmelse hermed handlede Styrelsen. Et Tilbud om Køb af Søen blev dog ikke akcepteret af Ejernerne; disse var blevet urolige ved Tanken om en yderligere Vandstandssænkning og afæskede nu Lodsejerlaget en Erklæring om, at Vandstanden ikke blev sænket under \div 15 Fod; men da Laget nægtede at afgive en saadan Erklæring, søgte Søjernerne en Retskendelse for, at Vandstanden ikke uden Søjernes Billigelse blev yderligere sænket, da deres Ejendom derved vilde forringes. Sagen gik til østre Landsret, som den 11. April 1926 gav Dom for, at Lodsejerlaget var for Tiltale fri at være. De to Ejere skulde betale 300 Kr. i Sagsomkostninger; den tabende Part appellerede til Højesteret, som 31. Januar 1927 afgav en Kendelse, der for saa vidt skuffede Lodsejerlaget, som Domstolen ikke udtalte sig om yderligere Vand-

standssænkning, men kun fastslog, at man ikke hidtil var gaaet for langt, selv om Vandstanden til Tider havde været under \div 5 m.

Det var aabenbart, at det gamle Pumpeværk var forældet og for dyrt i Driften. Af de 8 Snegle havde man i de senere Aar kun brugt de 3; til den ene af disse var der indlagt elektrisk Drivkraft. Med Dampkraft, elektrisk Kraft og de to store Vindmotorer fra 1922 — og ved Hjælp af Sneglene — kunde man udpumpe 2,7 m³ pr. Sekund, en anselig Mængde; men det var til Tider alligevel for lidt, og Driften var for kostbar. Styrelsen havde imidlertid faaet Forbindelse med Ingeniør Markersen, Rødby, som nu blev Lodsejerlagets tekniske Konsulent, og som i den kommende Tid blev en indsigtfuld Raadgiver i Henseende til Pumpeværkets Fornyelse og senere til den sidste store Vandstandssænkning.

Efter mange indgaaende Forhandlinger traf man først paa Aaret 1926 Beslutning om at erstatte det gamle Dampmaskineanlæg med tilhørende Snegle med en kraftig Centrifugalpumpe, drevet ved elektrisk Kraft; Pumpen blev indkøbt i Holland, mens alt tilhørende Maskineri blev fremstillet i danske Fabrikker. I 1926 var det Landets største Pumpe, tre Gange større end nogen hidtil anvendt; det beregnedes, at den aarligt vilde bruge 200.000 Kwt. Ideen fra 1912 om at anskaffe en stor Dieselmotor førtes atter frem. Det blev især af Proprietær Johs. Clausen hævdet, at Dieselkraften var billigere, og navnlig at Erfaringerne fra Krigen 1914—18, da Elektricitetsforsyningen svigtede, viste, hvor farligt det var at bygge paa én Kraftkilde. I Overensstemmelse med Generalforsamlingens udtalte Ønske i 1925 burde man derfor ogsaa have Dieselkraft. Men det blev som dengang den elektriske Kraft, der sejrede, idet Nordvestsjællandss Elektricitetsværk tilbød at levere Strømmen paa saadanne Vilkaar, at Styrelsen fandt det fordelagtigst at modtage dette Tilbud.

Det ny Anlæg blev bygget foran den gamle Pumpestation. Og alle Sikkerhedsforanstaltninger blev iagttaget til Beskyttelse af det kostbare Værk. Hvis en Katastrofe skulde ramme Dæmningen og Vandet strømme ind, skulde den ny Pumpestation staa uskadt og kunne arbejde. Centrifugalpumpen med 260 HK blev anbragt i en

Slags Dykkerklokke og stillet 3,5 m under Fjordens Dagligvande. Maskinrummet er omgivet af meget tykke, uigennemtrængelige Jernbetonmure. Pumpens Ydeevne var med den daværende Vandstand 3 m³, med den nuværende Løftehøjde dog kun 1,8 m³ pr. Sekund. Men den skal ogsaa præstere meget. I 1933, da Nedbøren var usædvanlig ringe — kun 351 mm mod Normalen 545 mm — udpumpede Centrifugalpumpen 40 Mill. Tdr. i 530 timer, mens Vindmotorerne klarede 19 Mill. Tdr. Vand i 1899 Timer.

Johs. Clausen, Stubberupholm.

Det vigtigste Spørgsmaal drejede sig om en yderligere Vandstandssænkning til ÷ 7 m; det blev atter og atter drøftet paa Styrelsesmøder og Generalforsamlinger i 1920'erne og 30'erne.

En af de varmeste Talsmænd for den gennemførte Vandstands-sænkning var Proprietær Johannes Clausen, „Stubberupholm“. Denne Gaard købte han i 1903 af L. S. Fogs Enke; det var paa det Tidspunkt en næsten nøgen Gaard, med daarlige Bygninger, faa og ringe Redskaber og en lille Besætning. Inden Døre indrettede man sig efter beskedne Forhold, en Stue stod tom. Man begyndte med Enekarl og Enepige til Hjælp. Der blev imidlertid fra første Færd arbejdet med Energi og Omtanke. Og selv om den første Høst blev lille, og skønt Johs. Clausen som alle andre, der var begyndt paa Lammefjorden, maatte betale Lærepenge, saa gik det hurtigt fremad. Allerede det første Aar tilkøbtes 10 Tdr. L. og i 1905 endnu 45 Tdr. L. Fra 1907 og fremefter blev Gaarden delvis ombygget,

men en stor Ildebrand lagde i August 1914 det meste af Gaarden i Aske. Den blev samme Efteraar genopbygget med store, rummelige Bygninger. Den store Gaard blev efterhaanden udviklet til en fremragende Landbrugsbedrift, og mangfoldige unge Karle og Piger har i Aarenes Løb søgt til „Stubberupholm“ som et godt Lærested.

Johs. Clausen kom tidligt ind i et omfattende offentligt Arbejde; i dette Skrift skal det kun nævnes, at han naturligvis med levende Interesse fulgte Lammefjordens Udvikling, og naar det drejede sig om store Spørgsmaal om Vandstandssænkning, Pumpeværkets Udbygning, Skyldsætning af Lammefjorden eller Oprettelse af en selvstændig Lammefjordskommune, greb han ofte ind i Forhandlingerne. Han havde en udpræget Sans for Helheden; men han var ogsaa med stærke personlige Interesser knyttet til Fjorden. I 1922 blev han landbrugskyndig Raadgiver for Ejerne af „Dansk Ferskvandskultur“s 1300 Tdr. L. store Gaard „Gislingebugten“, Aaret efter købte han Gaarden, som herefter fik navnet „Hagesholm“. I 1938 udskiltes herfra „Aspagaarden“ med 280 Tdr. L., et Aktieselskab bestaaende af Læge Mathiasen, Godsejer Hasselbalch og Landstingsmændene Villemoes og Johs. Clausen, den sidste som Formand, stod herefter som Ejer af denne Gaard. Andre Arealer blev fra „Hagesholm“ afhændet til Søjjerne; men 665 Tdr. L. hører stadig til „Hagesholm“.

Udstrakte Omraader paa Gislingebugten er saa lavtliggende, at en Vandstandssænkning ned under de 4,75 m var fornøden, om Jorden skulde udnyttes; derfor havde man paa „Hagesholm“ — som flere andre Steder paa Lammefjorden — inddiget Arealet og derefter udpumpet Vandet i Hovedløbene eller i Scen; dette skete dels ved Vindmotor og dels ved Petroleumsmotor. Herved havde man bragt Vandstanden ned til \div 7,25 m; men det var en bekostelig Historie, og Ejerne af disse Arealer var selvsagt interesserede i en almindelig Vandsænkning til \div 7 m.

Den førende Kraft i Arbejdet for det sidste store Tag blev Gaard-ejer Christian Hansen, „Aavang“. Født i et Smaakaarshjem i Hørve Sogn havde han gennem forskellige tjenende Stillinger arbejdet sig frem, saa han i 1914 kunde overtage Gaarden „Aavang“ paa Asnæs Lammefjord. Han viste tidlig Interesse for Fjordens Fællesanliggender og kastede sig med godt Humør og stor Energi ind i For-

handlingerne herom. I 1924 valgtes han ind i Lodsejerlagets Styrelse og afløste i 1926 Wiuff som Formand. Allerede omkring 1920 var han kommen til Overbevisning om, at Vandstanden burde sænkes til $\div 7$ m. Ved Styrelsesmøder og Generalforsamlinger førte han Tanken frem; men den mødte strid Modstand, især fra Søjernes og Niels Hansen Risegaards Side.

Digeingeniør Markersen, som efter Stormfloden i Oktober 1921 havde planlagt Sikringen af Dæmningen, og som i 1926 var Raadgiver ved Anskaffelsen af det nye Pumpeværk med Centrifugalpumpen, havde i December 1929 udarbejdet et Projekt over en Vandstandssænkning til $\div 7$ m. Dette Projekt gik i Hovedtrækkene ud paa:

- at Lammefjordens Pumpestation udvides tilsvarende Udvidelsen i 1926,
 - at Vandstanden sænkes fra Koten $\div 4,75$ m til $\div 7$ m, hvorved den tilbageværende Sø praktisk talt forsvinder,
 - at den 500 m lange Pumpekanal fra Pumpestationen ud til Søen væsentligt uddybes og udvides,
 - at der gennem Søarealet graves nye Kanaler, og
 - at en Del Vandløb gennem de i Vandstandssænkningen interesserede Arealer ligeledes uddybes og udvides,
- hvorved en effektiv Dræning kunde gennemføres; hermed vilde Jorden i langt højere Grad kunne udnyttes. Markersens Projekt

Chr. Hansen, Aavang, Lodsejerlagets Formand
1926—45.

indeholdt ogsaa et Forslag til Paaligning af Tørholdelsesparter dels paa de 900 Tdr. L., der vilde fremkomme ved den fuldstændige Tørlægning, dels paa de ca. 400 Tdr. L. lavtliggende Arealer oven for Søen.

Markersens Projekt blev undersøgt af Vandbygningsdirektør Lillelund og Statskonsulent K. Hansen, der begge i September 1929 og igen i Februar 1930 anbefalede Projektet.

Chr. Hansen havde imidlertid i 1928 forespurgt Statsminister Th. Madsen-Mygdal, om Staten kunde tænke sig at købe Søen, idet man da forventede, at Staten vilde lade foretage den omtalte Vandstandssænkning og derefter eventuelt gennem Statens Jordlovsudvalg lade de indvundne Arealer sælge. Staten nægtede dog at købe Søen, men erklærede sig villig til at yde Laan til Arbejdets Udførelse under Forudsætning af, at Lodsejerne garanterede Halvdelen af Omkostningerne. Da Styrelsen paa Grund af Landbrugets daværende alvorlige økonomiske Vanskeligheder ikke kunde forvente at faa Lodsejerne til at paatage sig øgede Byrder, søgte man at opnaa Tilsagn om Garanti fra Amtet og de 8 omliggende Kommuner. Man opnaaede for saa vidt et tilfredsstillende Svar, som Kommunerne tilskyndede til at arbejde videre med Sagen, og et Udvalg blev nedsat til at fremsætte Forslag til Fordeling af Garantisummen mellem Kommunerne. Et Besøg af Landbrugsminister Bording September 1932 — og en Tale af Ministeren paa „Stubberupholm“ — øgede Forventningerne om at kunne opnaa en betydelig Statsstøtte.

En Kreds af Lodsejere, repræsenteret ved Tremands-Udvalget: Gaardejer Chr. Hansen, „Aavang“, Creditkasserepræsentant Carl Jensen, Faarevejle, og Gaardejer Theodor Nielsen, „Hyldegaard“, havde i Skrivelse af 12. Januar 1932 til Holbæk Amt begæret nedsat en Landvæsenskommission, der skulde afgive et Skøn over, hvorvidt Ingeniør Markersens Plan var økonomisk forsvarlig.

Allerede den 19. Januar 1932 nedsatte Holbæk Amt da en Landvæsenskommission, bestaaende af Birkedommer Brendstrup (Formand), Gaardejer Niels Jensen, Lumsaas, og Boelsmand Anders Sørensen, Dramstrup. Den 25. April holdt Kommissionen i Hørve Møde med Repræsentanter for Lagets Styrelse, de omliggende Kommuner og mange Lodsejere.

Kommissionens Formand redegjorde for Ingeniør Markersens Plan og fremhævede Kommissionens begrænsede Opgave, der bestod i at afgive Erklæring om, hvorvidt den foreliggende Plans Gennemførelse var økonomisk forsvarlig. Udgiften var anslaaet til 520.000 Kr., der formodentlig maatte laanes af Staten, dog skulde Amtet og de 8 Kommuner i Samling hver garantere for 130.000 Kr. I samme Forhold skulde Underskuddet deles, hvis Laanet ikke helt kunde tilbagebetales. Søen kunde købes af Poul Larsen for 63.000 Kr., men naar Vandstanden blev sænket til $\div 7$ m, vilde man indvinde 900 Tdr. L. Ved Salg til gamle eller nye Lodserejere ventede man at kunne faa 265.100 Kr., og fra de højereliggende Lodsejeres Ejendomme for forbedret Vandafledning regnede man med at kunne faa 254.900 Kr., altsaa i alt de 520.000 Kr. Anlægstilskuddet fra Lodsejerne skulde gradueres, saaledes at det fra de lavestliggende Arealer skulde andrage 150 Kr. pr. Td. L., mens det for de højereliggende Arealer, som kunde faa Gavn af Vandsænkningen, skulde være 70 Kr. Lodsejere, som ingen Gavn fik af Sænkningen, skulde overhovedet intet betale. Naar Stat, Amt og Kommuner skulde yde eller garantere Laanet uden absolut Sikkerhed for at faa hele Beløbet tilbage, maatte Begrundelsen søges i Bestræbelserne for at afhjælpe den daværende store Arbejdsløshed. Arbejdet skulde saa vidt muligt udføres af de interesserede Kommuncrs Arbejdere og skulde — „hvor det paa nogen Maade var muligt, udføres ved Haandkraft af de nævnte Beboere uden forceret Tempo!“

Den 23. Maj holdtes samme Sted et nyt Møde for en lignende Forsamling. Landvæsenskommissionens Formand oplyste, at Formaålet med Mødet var at faa en Tilkendegivelse om, hvorvidt Lodserejerne ønskede Sagen fremmet, saaledes at der foreløbig søgtes en Bevilling paa 6.000 Kr. til Dækning af Udgifter ved en ny Landvæsenskommission, der skulde lade udarbejde Forslag til en forbedret Vandafledning for de nuværende Lodsejeres Ejendomme, muliggjort ved en Sænkning af Søens Vandspejl til de $\div 7$ m. De 6.000 Kr. skulde fordeles med 3.000 til Staten, 1.500 til Amtet og 1.500 til de omliggende Kommuner. Naar dette var gennemført, skulde der søges et Laan paa ca. $\frac{1}{2}$ Mill. Kr., hvoraf Staten skulde yde Halvdelen og Amt og Kommuner hver en Fjerdedel.

Planen blev anbefalet af Chr. Hansen, Johs. Clausen, Hans P. Andersen, Søren Andreasen m. fl., mens Risegaard, Laurits Olsen m. fl. talte imod. For Sagens Fremme stemte et betydeligt Flertal af de tilstedeværende.

Efter dette Møde afgav Landvæsenskommissionen samme Dag Betænkning. I denne nævnes indledningsvis Inddæmningens og Udtørringens vigtigste Data. Derefter følger en Redegørelse for Ingeniør Markersens Projekt og for Arbejdets Finansiering, og sluttelig udtaler Kommissionen, at den maa anse Planen for økonomisk forsvarlig, hvorfor man udtaler sig for Sagens Fremme. Hermed havde Kommissionen for saa vidt løst sin Opgave. Men allerede Maj 1933 nedsattes en ny Landvæsenskommission, bestaaende af de samme tre Medlemmer, men nu med den bestemte Opgave at fordele paa Lodsejerne den Del af Omkostningerne ved Vandstandssænkningen, som ikke kunde forventes indvundet ved Salg af det udtørrede Areal.

Foreløbig gjaldt det om at afgøre, hvilke Arealer der skulde paalignes Afgift til det planlagte Arbejdes Udførelse; her vilde et omfattende Opmaalings- og Nivelleringsarbejde være fornødent. Man antog Landinspektør A. Weitemeyer, Svinninge, da han sad inde med de bedste Oplysninger om Lammefjorden, til at udføre dette Arbejde og til paa Grundlag heraf at fremsætte Forslag til Partsfordelinger og Reguleringsbidrag efter Vandløbsloven af 28. Maj 1880. Til Vejledning for Landinspektøren oplystes, at det Beløb, der skulde paalignes de paagældende Lodsejere, androg 280.000 Kr. I de første 2 Aar efter Sænkningen skulde Lodsejerne være fritaget for Renter og Afdrag; i de følgende 3 Aar skulde der betales 4 % aarlig Rente, og endelig skulde der i de følgende 10 Aar betales saavel Rente som Afdrag, saaledes at den udlagte Kapital ved den 10-aarige Periodes Udløb var tilbagebetalt.

Da Landinspektørens Forslag til Udgiftsfordeling forelaa i Januar 1934, gav det Anledning til mange Protester, og ved flere Møder maatte Kommissionen og Weitemeyer føre langvarige Forhandlinger med utilfredse Lodsejere.

Hvad Hovedspørgsmaalet angik, nemlig om Vandstanden i Søen skulde sænkes til $\div 7$ m, Tilløbskanal graves, Hovedløb uddybes og Pumpeværket udvides — alt muliggjort ved Paalæg af Regu-

leringsbidrag paa Jorderne paa Lammefjorden, da afæskede Kommissionen Lodsejerne en Tilkendegivelse. Ved Afstemningen fremkom følgende Resultat:

For Projektet	98	Lodsejere	med	76.167	Parter.
Mod	„	100	„	40.515	„
Stemmer ikke	227	„	„	33.318	„

Den 13. Marts 1934 afsagde Landvæsenskommissionen Kendelse; i denne argumenterer man udførligt mod de indkomne Klager, som navnlig kom fra Lodsejere Vest for Jernbanelinjen. Kendelsen fremhæver, at hele den nuværende Lammefjord er en Helhed; Jernbanen danner fra et Agerdyrkningsstandpunkt ingen virkelig Skellelinie. Det maa antages, at alle Jorder vinder betydeligt mere i Værdi, end Reguleringsudgifterne andrager. Kommissionen havde fastsat Maksimumsudgiften pr. Part til 1,5 Kr., og da Partsantallet ved Dekret af 5. Marts 1934 var ansat til 150.000, kunde Maksimalydelsen fra Lodsejernes Side blive 225.000 Kr., hvilket antoges med de daværende lave Arbejdslønninger at blive ca. Halvdelen af de samlede Udgifter. Kommissionen fandt derfor, at Projektet til Søens Sænkning med 2 m burde fremmes i Henhold til den af Ingeniør Markersen udarbejdede Plan.

Der skulde dog endnu være en lang Vej frem, inden den vigtige Sag fandt sin endelige Løsning.

I Skrivelse af 8. Maj 1934 fra Risegaard's Legatstiftelse blev Landvæsenskommissionens Kendelse appelleret til en Overlandvæsenskommission, og 25. Maj s. A. nedsatte Landbrugsministeriet en saadan Kommission til Behandling af Sagen vedrørende Udtørring af Lammefjordssøen m. v.

Overlandvæsenskommissionens Medlemmer blev: Amtmand C. Saxild (Formand) og Landvæsenskommissærerne Gdr. S. O. Sørensen, Bastrup, Forpagter J. Jacobsen, Holbæk, og Proprietær H. Plesner, „Tømmerupgaard“. Som teknisk sagkyndigt Medlem blev Etatsraad, Landinspektør P. Benzon, København, tilknyttet Kommissionen.

Risegaard's Appelskrivelse, som blev indsendt ved Landsretssagfører Ledager, Holbæk, omfatter følgende Paastande:

1. *Principal*t, at Landvæsenskommissionens Kendelse af 13. Marts 1934 ophæves, og at det af Overlandvæsenskommissionen fastslaaes, at Sagen bør afvises.

2. *Subsidiært*, at Kendelsen annulleres, og Sagen hjemsendes til ny Behandling af en Landvæsenskommission.

3. *Mere subsidiært*, at Sagen af Overlandvæsenskommissionen paakendes i Realiteten, saaledes at den afsagte Kendelse af 13. Marts forandres; her tænkte man især paa, at Omkostningerne ved Landvæsens- og Overlandvæsenskommissionen paalægges de 3 oprindelige Rekvirenter eller det offentlige. (Landbrugsministeriet havde Maj 1933 fremsendt til Holbæk Amt 6000 Kr. til Bestridelse af Udgifterne ved Landvæsenskommissionen paa Betingelse af, at Amtet, hvis Udtørringen ikke skulde finde Sted, da betalte Halvdelen af den nævnte Udgift; men saafremt Kommissionens Kendelse statuerede, at Projektet skulde fremmes, skulde hele Beløbet, 6000 Kr., paalignes samtlige interesserede Lodsejere som en Del af Sagens Omkostninger. Juni 1934 stillede Landsretssagfører Ledager 5000 Kr. i Sikkerhed for Omkostningerne ved Overlandvæsenskommissionen Arbejde.)

Landbrugsministeriet havde imidlertid Maj 1934 meddelt, at Folketingets Finansudvalg havde givet Tilslutning til, at Staten, under Forudsætning af at der ikke ved Appel rejses Indsigelse mod Foretagendet, garanterer for et Laan i Nationalbanken paa 480.000 Kr. til Tørlægning af Lammefjordssøen i Overensstemmelse med Kendelsen af 13. Marts 1934, dog saaledes at Holbæk Amt og de interesserede 8 Sognekommuner garanterede over for Staten Halvdelen af Laanet med Renter og Omkostninger. Men nu var Landvæsenskommissionens Kendelse netop bleven appelleret, og derfor spurgte Overlandvæsenskommissionen i Juli 1934, om Statens Tilsegn om Garanti stadig stod ved Magt, om der kunde forventes Støtte af Staten, hvis Overslagssummen skulde blive overskredet, saaledes at det Bidrag af 1,50 Kr. pr. Part, der ved Landvæsenskommissionens Kendelse blev fastsat som Maksimum, ikke skulde slaa til, og om Udgifterne ved Overlandvæsenskommissionens Arbejde kunde forventes at blive dækket paa lignende Maade, som

det skete med de tidligere Kommissionsudgifter. Paa disse Spørgsmaal gav Ministeriet i Sept. 1934 et positivt Svar.

For at fremme Sagen havde Kommissionen anmodet Hedeselskabets kulturtekniske Afdeling i Slagelse om at gennemgaa hele Sagen og afgive Erklæring om denne. En saadan Erklæring modtog Kommissionen i Oktober 1934.

Ved Møder i Svinninge drøftede Overlandvæsenskommissionen Sagen med de stridende Parter, ligesom man satte sig ind i en Skrivelse fra Ingeniør Markersen, som imødegik Appelskrivelsens Paa-stande. Kommissionen foretog naturligvis ogsaa Besøg i Marken.

Den 13. April 1935 afgav Overlandvæsenskommissionen sin Kendelse. Kommissionen fandt sig ikke i Stand til at tage Stilling til selve Spørgsmaalet om, hvorvidt Udtørringen af Lammefjordssøen overhovedet burde gennemføres, da man efter Hedeselskabets Erklæring maatte mene, at Sagen ikke var tilstrækkelig oplyst, inden Landvæsenskommissionen afgav sin Kendelse. Derimod fandt man, at Sagen burde være rejst af Lammefjordens Lodsejerlag sammen med Ejerne af Søen. Landvæsenskommissionens Kendelse af 13. Marts 1934 vil herefter være at ophæve, og Sagen vil først kunne behandles paa ny af en Landvæsenskommission i Overensstemmelse med det ovenfor anførte eller eventuelt af en Afvandskommission i Henhold til Lov Nr. 106 af 31. Marts 1933, jfr. Lov Nr. 361 af 22. December 1934. Omkostningerne ved Kommissionens Arbejde skulde foreløbig afholdes af Staten.

De, der havde appelleret Landvæsenskommissionens Kendelse, var selvsagt meget tilfredse med denne sidste Kendelse, mens andre var skuffede. Lodsejerlagets Styrelse tabte dog ingenlunde Modet. I Grundforbedringsloven af 1933 fandt man Grundlag for at tage Sagen frem igen; men det skulde denne Gang være for en Afvandskommission, hvis Kendelse var endelig. Styrelsen fandt det dog nødvendigt først at erfare Lodsejernes Stilling. Paa en ekstraordinær Generalforsamling d. 23. Juli 1935, hvor der førtes en langvarig og varm Diskussion for og imod Søens Udtørring, vedtog 84 Lodsejere mod 36, repræsenterende henholdsvis 53.963 og 17.790 Stemmer, følgende Udtalelse: „Bestyrelsen bemyndiges til inden for de Rammer, der fastsættes af Koncession til Lammefjordens Tør-lægning samt den til enhver Tid gældende Lovgivning om Vand-

afløsning m. m., at foretage de efter dens Skøn fornødne Foranstaltninger til Regulering af Vandstanden i Lammefjordssøen, derunder at forhandle med Ejerne af Søen og træffe bindende Aftale med disse om Sænkning, ligesom Bestyrelsen bemyndiges til paa Lodsejerlagets Vegne at forlange en Afvandingskommission nedsat til at træffe Afgørelse i Sagen.“

Med denne vigtige Bemyndigelse kunde Bestyrelsen gaa videre. Den begærede nu ved Skrivelse af 13. Sept. 1935 en Afvandingskommission nedsat, og Landbrugsministeriet nedsatte den 28. Sept. s. A. en saadan Kommission; senere tiltraadte Ejeren af Søen denne Begæring. Kommissionens Medlemmer blev Dommer Neergaard (Formand), Etatsraad Benzons og Amtsvejinspektør Ellert som teknisk sagkyndige, Gdr. Niels Jensen, Lumsaas, og Gdr. Niels Søgaard, Asnæs, som landbrugskyndige. I 1939 udtraadte Benzons af Kommissionen, og Amtsvandløbsinspektør Nielsen, Holbæk, indtraadte i Stedet.

Imidlertid var der dannet et „Lammefjordens Udstykningselskab“, der skulde staa som den formelle Køber af de kommende tør-lagte Søarealer, og da man i August 1937 erfarede, at Afvandingskommissionen snart vilde afgive en foreløbig Kendelse med positivt Indhold, vedtog Styrelsen den 9. Sept. 1937 følgende: „Lammefjordens Lodsejerlag ved dets underskrevne Bestyrelse indestaar herved A/S Poul Larsen & Co. for, at Købesummen ca. 63.000 Kr., som Lammefjordens Udstykningselskab skal betale for de $\frac{2}{3}$ af Søarealerne, er disponibelt for Søejerne, naar A/S ifølge Overenskomst skal overtage Arealerne. Denne Erklæring er afgivet under Forudsætning af, at Afvandingskommissionens Kendelse om, at Projektet angaaende Vandstandssænkningen til minus 7 m skal nyde Fremme, udføres, og saafremt den fornødne Kapital, ca. 600.000 Kr., kan fremskaffes.“

Ifølge Grundforbedringsloven maa endelig Kendelse ikke afsiges i en Sag af foreliggende Art, før Vilkaarene for Midlernes Tilvejebringelse foreligger oplyst. Men da Kommissionen var enig med mange Lodsejere i, at det var af overordentlig Betydning, at Arbejdet snarest blev paabegyndt, og da Kommissionen fandt, at de Fordele, der opnaas ved Projektets Udførelse, overstiger Bekost-

ningerne ved samme, saa afsagde Kommissionen den 18. Sept. 1937 sin foreløbige Kendelse, hvorefter det af Ingeniør Markersen udarbejdede Projekt, forudsat at det fornødne Laan kan opnaas, vil være at fremme.

Selv om de enkelte Arbejder vedrørende Udtørringen skulde godkendes af Afvandingskommissionen, inden de kunde udføres, saa Lodsejerlaget dog nu trøstigt Fremtiden i Møde. Striden havde forsinket et stort Arbejdes Udførelse i flere Aar; men nu kunde man tage fat paa det sidste store Tag. Planerne forelaa, og Statens Garanti for Laan blev November 1937 forhøjet fra 450.000 Kr. til 600.000 Kr.; i 1940 blev Garantien forhøjet til 800.000 Kr.; men Erfaringerne skulde dog vise, at dette Beløb ingenlunde slog til.

Den sidste Landvinding

Efter Afvandingskommissionens Bestemmelse skulde der vælges en særlig Anlægsbestyrelse til at forestaa Pumpestationens og Kanalsystemets Udvidelse, hvorved den fuldstændige Udtørring af Søen skulde fuldføres. Af Lodsejerlagets Styrelse valgtes 2 Medlemmer, nemlig Gdr. H. P. Andersen og Proprietær Frede Bentsen. Endvidere valgtes som Repræsentanter for de interesserede Lods-ejere Gaardejerne Chr. Hansen, Theodor Nielsen og J. Chr. Thøgersen, for Søejerne Direktør Poul Larsen. Amtsraadsmedlem Ulrich Olsen blev Amtets Repræsentant, H. P. Andersen blev Anlægsbestyrelsens Formand, Theodor Nielsen Næstformand. I de følgende Aar kunde der nok opstaa Tvivl om, hvorvidt et Spørgsmaal sorterede under det gamle Lags Styrelse eller under den særlige Anlægsbestyrelse. I enkelte Tilfælde viste det sig uheldigt, at man havde ikke mindre end tre Kategorier: Afvandingskommissionen, Lodsejerlagets Styrelse og Anlægsbestyrelsen, som skulde samvirke. Det gav Anledning til Kompetencestridigheder. Og hvem skulde bære Ansvar, naar et kostbart Arbejde faldt mindre heldigt ud!

Undertiden holdt man Fællesmøder, og man forstod, at man gennemgik en Overgangsperiode, idet Afvandingskommissionen tidligt lod forstaa, at Lodsejerlaget maatte afløses af et Dige- og Pumpelag; men de omfattende Vedtægter for det nye Samlag, forelagt af Afvandingskommissionen, skulde først blive færdigt efter aarelange Forhandlinger.

Kommissionen skulde godkende hvert enkelt større Arbejdes Udførelse af Ingeniør Markersens Projekt; men allerede i Efteraaret 1937 kunde man paabegynde Uddybningen af den store

Pumpekanal ved Audebo-Stationen. Dette Arbejde blev overdraget Entreprenør Carlsen, Randers. Det viste sig at være en særdeles vanskelig Sag, da omfattende Sammenskridninger fandt Sted. I det bløde, bundløse Morads var det næsten umuligt at færdes; selv Arbejdsformandens Hund sank hjælpeløst i det bløde Ælte. Opgaven tegnede sig egentlig haabløs. Men Gravemesteren, den senere Anlægsforvalter P. Pedersen, klarede Vanskelighederne. I en Afstand af ca. 500 m Vest for Pumpestationen over en Strækning af ca. 240 m nedrammede man Granstammer af 4 til 9 Meters Længde langs Kanalens Bredder. For hver 5 Pæle blev der spændt Staaltraad tilbage til en sværere Granstamme, som blev nedrammet 2—3 m bag den yderste Pælerække. Fra den svære Granstamme spændtes igen Staaltraad til en tredje Række Pæle, der forbandtes med store Træflager, som blev sænket ned i Dyndet. Der brugtes 10 km Traad til Arbejdet; dette blev færdigt paa den sørgelige Mindedag, 9. April 1940. Der var straks nogen Uenighed mellem Entreprenøren og flere Styrelsesmedlemmer om, hvem der skulde bære de betydelige og uforudsete Udgifter; men Markersen hævdede stærkt, at Entreprenøren ikke burde belastes med denne Byrde, og Styrelsen bøjede sig for dette Synspunkt.

I Slutningen af 1938 overdroges det ligeledes Entreprenør Carlsen at grave Kanalerne i Søarealerne og uddybe de forskellige Hovedløb, navnlig Skjoldsløbet og Nordrekanalen, alt efter Tilbud pr. m³ og efter detaljeret Projekt. Ved nogle Sognemøder drøftede Styrelsen og Ingeniør Markersen med Lodsejerne de mindre Vandløbs Uddybning.

Udvidelsen af Kanalerne medførte, at mange Broer langs Jernbane og Veje maatte ombygges.

I 1939 opførtes Tilbygningen til Pumpestationen. De svære Betonfundamenter udførtes af A/S Danalith, mens Egnens Haandværkere byggede Huset til de to nye Pumper. Med den oprindelige Maskinhal, den dybe Kælder, som rummer Hollænderpumpen af 1926, danner den nye Bygning et anseligt Kompleks.

Maskinanlægget blev projekteret af Ingeniør Markersen og udført af Civilingeniør K. Hassenkamm, København. De to nye Pumper blev hidført fra Bremen. Man drøftede atter Dieselkraft kontra elektrisk Kraft, men som tidligere sejrede Elektriciteten. Til den

store og lille Pumpe hører Motorer paa henholdsvis 340 og 160 HK., og de evner at udpumpe 2,4 m³ og 1 m³ pr. Sekund. Sammen med „Hollænderen“ kan Pumperne kaste 5,2 m³ = 5,2 Tons Vand pr. Sekund ud i Bassinet, hvorfra det atter gennem Sluserne føres ud i Fjorden. I 1940 solgtes den sidste Vindmotor, og hermed var man udelukkende henvist til elektrisk Kraft.

Fra Udtørringens første Tid har kyndige Folk beregnet, at $\frac{1}{3}$ af Nedbøren skal udpumpes, $\frac{1}{3}$ optages af Planterne, og $\frac{1}{3}$ fordamper. Undersøgelser fra den nyere Tid synes at bekræfte denne Antagelse.

Krigstidens Restriktioner voldte store Forhindringer i Kanalarbejdet. Naar dette forekom Styrelsen at foregaa i et alt for sendrægtigt Tempo, undskyldte Entreprenøren sig med den sparsomme Tildeling af Petroleum til Gravemaskinen. Men det forsinkede Arbejde, som paa Grund af den stadig skærpede Dyrtd sprængte alle Beregninger, gav Anledning til mange bitre Udtalelser i Styrelsesmøderne, og Ingeniør Markersen maatte flere Gange optræde som Mægler mellem Styrelse og Entreprenør. En dramatisk Episode indtraadte i August 1941, da Carlsen vilde fjerne Gravemaskinen fra Lammefjorden. Da Medlemmer af Styrelsen erfarede, at Maskinen var ført til Faarevejle Station for at indlæses i Jernbanevogn, greb de ind og udvirkede, at der øjeblikkeligt blev nedlagt Fogedforbud mod Fjernelse af Maskinen og 14—1500 L. Petroleum. Et hastigt sammenkaldt Møde i Holbæk blev temmelig stormende. Nogle Styrelsesmedlemmer fastholdt, at Hovedløbene, Skjoldsløbet og Nordreløbet, skulde være færdige til November 1941, og før dette var opnaaet, maatte Gravemaskinen ikke frigives. Carlsen hævdede, at Arbejdet kunde fuldføres rettidigt ved Haandgravning. Markersen maatte igen mægle, og et Forlig blev opnaaet. Maskinen blev frigivet; men Entreprenøren skulde til 1. November have det omtalte Arbejde — Søkanalen dog undtaget — færdigt; hvis det ikke skete, skulde han erlægge en Dagmulkt paa 120 Kr.; to Styrelsesmedlemmer stemte imod Forliget.

Man maa beundre den utrættelige Energi, hvormed Styrelsen arbejdede for Sagens Fremme, og den Ansvarsbevidsthed, den udviste i Administrationen af de store Pengebeløb. Man saa ikke

Lamme Fjorden 3

stort paa Penges Brug, tværtimod; selv mod højt fortjente Mænd, som man i øvrigt skyldte megen Tak, tog man en haard Dyst, ja veg end ikke for at gaa til Voldgift for at faa klaret et Honorar-spørgsmaal.

Saa snart Krigen og Besættelsen indtraadte, blev det klart, at Overslaget kunde ikke holde. Tidligt i 1940 maatte man regne med en Overskridelse paa 200.000 Kr. Styrelsen indbød Amtets Rigsdagsmænd til at drøfte Finansieringsvanskelighederne med Repræsentanter for Amt, Kommuner, Afvandingskommission og teknisk sagkyndige. Mødet holdtes 17. Juni 1940 i Holbæk, efter at man havde foretaget en Rundtur paa Fjordarealet. Ingeniør Markersen gjorde Rede for Udtørningsprojektet og forklarede, hvorfor man paa Grund af Dyrtiden stod over for de store Overskridelser. Amtmand Saxild og Dommer Neergaard anbefalede en Ansøgning til Staten om et Tilskud paa 200.000 Kr., flere Rigsdagsmænd lovede deres Støtte. Man indsendte umiddelbart efter Mødet Ansøgning til Staten, og da denne kort efter forhøjede sin Garanti for Laanet i Nationalbanken fra 600.000 til 800.000 Kr., søgte Anlægsbestyrelsen paa ny om, at Garantien maatte ombyttes med Tilskud. Men Staten tøvede. Den 31. Oktober 1941 havde Styrelsen og Amtets Rigsdagsmænd Møde hos Landbrugsminister Bording. Flere Rigsdagsmænd anbefalede Ansøgningen om Tilskud. Men Bording oplyste, at et direkte Tilskud kun kunde opnaas ved en Anmærkning paa Finansloven, og denne Mulighed ansaa han for udelukket. Ministeren henviste til de store Tilskud, der kunde faas efter Grundforbedringsloven, og han ansaa det endog for sandsynligt, at resterende Arbejder kunde støttes efter Landvindingsloven, hvorefter der ydes $\frac{2}{3}$ i Tilskud; maaske kunde endda Arbejder, der var udført efter denne Lovs Ikrafttræden 14. Nov. 1940, komme ind under Loven. Styrelsen handlede hurtigt i Henhold til Ministerens Oplysninger. Men det trak i Langdrag, inden de finansielle Forhold var i Orden. 1943 kunde det sidste store Tag betragtes som ført til en lykkelig Afslutning; herom vidner den store Mindesten, som „Lammefjordens Udstykningssselskab“ lod rejse nær Hagesholm i 1946. Stenen, der vejer ca. 8 Tons, er hentet fra Storøen og staar nu omgivet af et smukt lille Anlæg.

Ved den endelige Opgørelse i Maj 1944 oplystes det, at det sidste

store Udtørringsarbejde havde kostet 1.193.898 Kr., Statens Tilskud efter Grundforbedringslov og Landvindingslov samt Tilskud fra Amt og Kommuner androg 493.709 Kr. Pumpelagets Forpligtelser, inclusive Køb af Søen, blev saaledes 700.189 Kr.

Lammefjordens Dige- og Pumpelag

Afvandingskommissionen traf i Tiaaret 1935—45 flere vigtige Bestemmelser vedrørende Lammefjorden; saaledes vedtog Kommissionen 21. Marts 1938, at der i Henhold til Lov af 2. Juni 1917 skulde oprettes et Dige- og Pumpelag, som skulde omfatte alle Arealerne paa Lammefjorden, til Afløsning af det gamle Lodsejerlag. Det nye Samlags udførlige Vedtægter gav dog Anledning til aarelange Drøftelser mellem Kommission og Lodsejerlag, og først i 1945 traadte det i Funktion.

Dige- og Pumpelagets vigtigste Forudsætninger, som er omtalt udførligt i dette Skrift i deres naturlige Sammenhæng, kan kort sammenfattes i følgende: Ved kgl. Koncession af 18. Marts 1873 fik „Aktieselskabet til Lammefjordens Tørlægning“ Bevilling til at inddæmme og tørlægge en Del af Lammefjorden og Ejendomsret til det derved indvundne Areal.

Ved Deklarationen af 11. Januar 1879 overgik alle for Tørlægningens Opretholdelse nødvendige Anlæg tilligemed Koncessionens Rettigheder og Forpligtelser til „Lammefjordens Lodsejerlag“, som omfattede alle Lodsejere paa Fjorden. Lagets første Lov vedtoges paa et Møde i Holbæk den 8. Dec. 1879. Det oprindelige Aktieselskab blev Medlem af Lodsejerlaget, men bortsolgte efterhaanden alle sine Arealer og likvideredes.

De aarlige Driftsudgifter blev ifølge nævnte Deklaration paa-lignet samtlige tørlagte Arealer over ÷ 3,25 m efter en vedhæftet Partsfordelingsliste med ialt 100.000 Tørholdelsesparker. Disse Udgifter skulde hvile paa Lammefjorden som en bestandig Grundbyrde, der i Henseende til Panteret gik forud for al anden Gæld. Af andre Forpligtelser hvilende paa Lammefjordsjorden maa navnlig nævnes, at Lodsejerne maa respektere 6 Alen brede

Dæmningen ved Audebo.

Høveje over deres Jord og taale Færdsel paa disse Veje, endvidere Pligt til at afstaa Jord til Veje, Vandløb og Diger.

Vandstanden blev sænket flere Gange, sidst til $\div 7$ m ifølge Kommissionens foreløbige Kendelse af 18. Sept. 1937, fuldført i 1943. Vandstanden har dog siden som Regel været endnu lavere, saa Søen nu helt er forsvunden. De ved senere Vandstandssænkninger fremkomne Arealer blev ogsaa paalignet Tørholdelsesparter; før den sidste Sænkning i 1943 androg de ialt 148.702 Parter. Lammefjordens Landkanaler og Dragskanalen er optaget som Hovedvandløb i Holbæk Amt og staar siden 1891—92 under Amtsraadets Tilsyn. Hoveddæmningen blev efter den store Stormflod 23.—24. Oktober 1921 istandsat ved Statstilskud og har siden staaet under Tilsyn af Statens Vandbygningsvæsen.

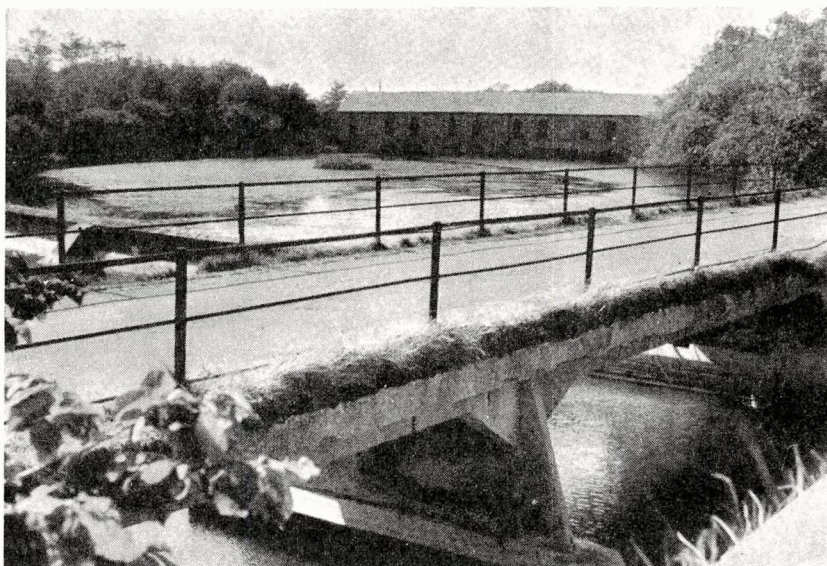
Foruden de her nævnte Forhold maatte det nye Dige- og Pumpelag regne som en vigtig Forudsætning Landbrugsministeriets Skrivelse af 31. August 1942, der opstillede Betingelser for Ydelse af Laan og Tilskud fra Staten i Henhold til Landvindingsloven af 14. November 1940.

Efter Forhandling med Holbæk Amtsråd og Landbrugsministeriet — og for Hoveddæmningens Vedkommende med Ministeriet for offentlige Arbejder — stadfæstede Afvandingskommissionen den 27. Juli 1945 Vedtægterne for Lammefjordens Dige- og Pumpeanlæg. Lagets fælles Ejendom er Pumpestationen med alle tilhørende Bygninger, Maskiner, Redskaber og Værktøj, Hoveddæmningen fra Audebo til Gundestrup og et nærliggende mindre Areal, Landkanalerne og Dragskanalen med tilhørende Arealstrimler, Kanalvolden, Kanalveje og Grøfter, Pumpekanalen med tilhørende Arealstrimler. Der er i Vedtægterne opgivet udførlige Bestemmelser for disse Værdiers Omfang og rette Tilstand, deres Værn og Vedligeholdelse. Det er Pumpelagets Formaal at foranledige de „beskrevne Anlæg passet, vedligeholdt og sikret saaledes, at de ved Anlæggenes Udførelse tilvejebragte Afvandingsforhold for de interesserede Arealer fortsat opretholdes paa en saadan Maade, at en fordelagtig landøkonomisk Udnyttelse af Arealerne som Helhed muliggøres“.

Dige- og Pumpelaget staar under Tilsyn af Holbæk Amtsråd ved en af dette valgt teknisk sagkyndig Inspektør. Vedligeholdelsen af Hoveddæmningen staar dog under Tilsyn af Ministeriet for offentlige Arbejder ved Statens Vandbygningsvæsen. Laget kan ikke optage Laan, erhverve eller sælge fast Ejendom uden Amtsrådets Samtykke. Amtsrådet vælger et Medlem af Pumpelagets Styrelse, desuden en Landinspektør til at foretage Udstykningsfordelinger og vælger en Revisor til at revidere Lagets Regnskaber.

Tilsynet, henholdsvis Amtsrådet og Vandbygningsvæsenet, kan paalægge Styrelsen at udføre de efter Tilsynets Skøn nødvendige Foranstaltninger og kan, hvis Styrelsen vægrer sig herved, lade Arbejdet udføre paa Lagets Regning og opkræve de hermed forbundne Udgifter hos Lodsejerne sammen med de ordinære Driftsudgifter. Tvistspørgsmaal mellem Lagets Styrelse og den tilsynsførende Inspektør afgøres af Amtsrådet, og eventuelle Uoverensstemmelser mellem dette og Styrelsen afgøres endeligt af Landbrugsministeriet.

Før den sidste Søsænkning fordeltes som nævnt 148.702 Tørholdesparter paa det daværende tørlagte Areal; paa det sidst indvundne Areal paalignedes 35.646 Parter. Da Søsænkingen

Pumpestationen med Afløbskanal 1956.

berørte Lodsejerne i meget ulige Grad, fastslaas det i Lagets Vedtægter, at der skal føres 2 Regnskaber: I. Over Tilbagebetalingen af *Anlægsudgifterne* ved den foretagne Vandstandssænkning, idet dette Regnskab kun vedrører en Del af Lodsejerne. II. Over Lagets aarlige *Driftsudgifter*, som efter Afvandingskommissionens Afgørelse skal udredes i et bestemt Forhold til Elektricitetsprisen (Kulprisen), og som under nærmere Bestemmelser skal fordeles mellem gamle og nye Parter. Den enkelte Lodsejer kan saaledes blive afkrævet et aarligt Bidrag pr. Tørholdelsespart, forskelligt for gamle og nye Parter. Lagets løbende Udgifter afholdes forskudsvis af Amtsfonden, hvorefter de i April og Oktober Skatteperioder opkræves gennem Holbæk Amtstue efter Indstilling fra Lagets Styrelse og tilsynsførende Inspektør.

Pumpelagets Forretninger varetages af en Styrelse paa 7 Medlemmer, som repræsenterer Laget og sørger for, at det forannævnte Formaal til enhver Tid respekteres. For de fire Kommuner: Grevinge, Asnæs, Faarevejle og Vallekilde-Hørve vælges hver et Medlem, mens to Medlemmer til sammen repræsenterer Svinninge,

Kundby, Gislinge og Hagedsted Kommuner. For hver af disse 6 Medlemmer vælges desuden en Stedfortræder. Det 7. Medlem vælges af Holbæk Amtsraad. Styrelsens Medlemmer vælges paa Lagets Generalforsamling efter Forslag fra Styrelsen eller Interesenterne, og Valget gælder for 3 Aar. Den ordinære Generalforsamling holdes i Juli. Efter Afvandingskommissionens Bestemmelse fik den enkelte Lodsejer paa Generalforsamlingen Stemmeret i Forhold til det samlede Antal gamle og nye Tørholdelsesparter, der paahviler hans Ejendom. Herved fik de store Lodsejere en stor Indflydelse, et Forhold, som gav Anledning til en Del Utilfredshed, hvilket da ogsaa medførte en Ændring i Stemmeretsreglerne i 1951. Under Dige- og Pumpelaget hører 5.627,9 ha, fordelt paa omkring 1400 Matrikelnumre, der er paalignet 148.702 gamle og 35.646 nye Tørholdelsesparter. Mellem de 8 Sogne + Dragsholm og Laget fordeler Arealer og Tørholdelsesparter sig saaledes:

	Areal ha	Parter	
		Gamle	Nye
Grevinge	770,68	7.314	13.895
Asnæs	603,79	17.609	4.479
Faarevejle	1216,77	44.502	2.297
Dragsholm	64,67	1.069	
Hørve	1135,78	37.865	3.443
Svinninge	40,03	955	
Kundby	680,59	18.892	7.712
Gislinge	322,73	7.083	584
Hagedsted	792,87	13.273	3.236
Laget		140	
Ialt	5627,91	148.702	35.646

Den 29. Okt. 1945 holdt „Lammefjordens Dige- og Pumpelag“ stiftende Generalforsamling i Asnæs — til Afløsning af Lodsejerlaget, som havde eksisteret i 66 Aar. I dette Spand af Tid havde følgende været Formænd: Landstingsmand H. P. Larsen 1882—89, Landinspektør Berg 1889—92, Overretssagfører H. M. Madsen 1892—1904, Gdr. N. Hansen Risegaard 1904—09, Proprietær A. Wiuff 1909—12, N. Hansen Risegaard 1912—19, Gdr. P. Christensen 1919—21, A. Wiuff 1921—26 og Gdr. Chr. Hansen 1926—45.

Ved Mødet i Asnæs gav Afvandingskommissionens Formand, Dommer Neergaard, Oplysninger om samtlige Omkostninger ved-

rørende Søsænknningen og om de vigtigste Forhold i Dige- og Pumpelagets nye Vedtægter. Efter den nu afgaaede Anlægsbestyrelses Forslag valgtes følgende Mænd til Styrelse: Direktør Poul Larsen, Gdr. Chr. Hansen, Gdr. Arne Grosen, Gdr. Frede Kristensen, Proprietær Frede Bentsen og Proprietær H. Holm Clausen. Hermed skete Vedtægternes Bestemmelse om Sognerepræsentation Fyldest. Holbæk Amtsraad valgte senere Gdr. Ulrich Olsen til at repræsentere Amtet i Styrelsen. I 1950 erstattedes Ulrich Olsen af Amtsraadsmedlem Jakob Sørensen, Kundby, der i 1954 afløstes af Gdr. Hans Hansen, Uglerup. Amtsvandløbsinspektør E. Nielsen er Pumpelagets teknisk sagkyndige og deltager som saadan i Styrelsens Møder. Amtet valgte ligeledes Landinspektør A. Weitemeyer til at forestaa Udstykningsfordelingen og Amtsraadssekretær Quist til Lagets Revisor, ligesom Amtet fastsatte Dagpenge og Rejsegodtgørelse for Styrelsens Medlemmer og Løn for Revisoren. Regnskabsfører J. Bredum, der siden 1935 havde været Lodsejerlagets og senere tillige Anlægsbestyrelsens Sekretær, fortsatte som Sekretær for Dige- og Pumpelaget.

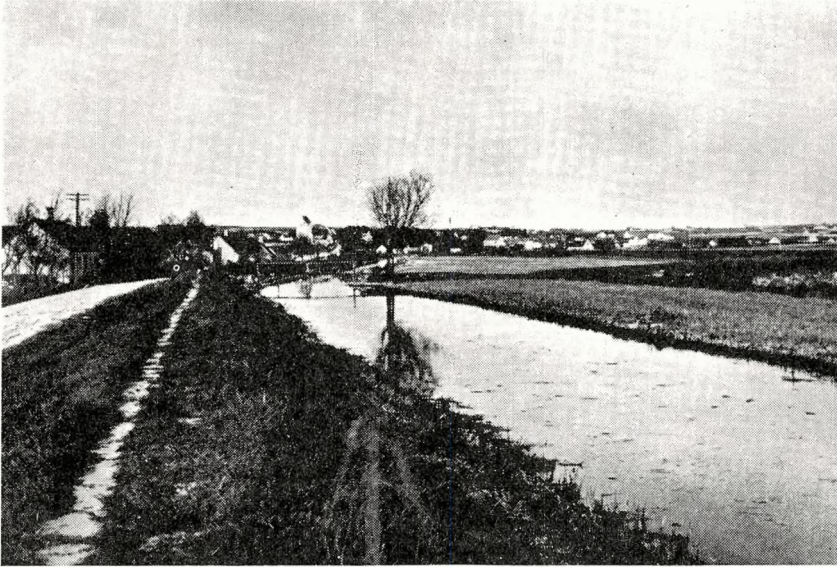
Chr. Hansen blev i November valgt til Formand, Frede Bentsen til Næstformand. I 1946 ønskede Chr. Hansen imidlertid at udtræde af Styrelsen efter at have været Medlem i mere end 20 Aar. Frede Bentsen valgtes nu til Formand, Arne Grosen til Næstformand. Konsulent H. Jensen, som dels havde været Bestyrer ved Pumpestationen og dels virket som Konsulent for Lammefjordens Landboforening, opsigde sin Stilling ved Pumpestationen til 1. Jan. 1946; han afløstes da af Gravemester P. Pedersen, der siden som Anlægsforvalter har haft saavel Pumpestationen som Kanalernes Vedligeholdelse under sit Arbejdsomraade.

Den endelige Udtørring af Søen fik en umaadelig Betydning for hele Fjordomraadet Vest for Dæmningen. Erfaringerne har vist, at Jordens Ydeevne er øget i meget høj Grad. Mens man tidligere ofte maatte nøjes med en ringe Høst paa den vandlidende Jord, taaler Avlen nu mange Steder paa Fjorden Sammenligning med de bedste Afgrøder paa det høje Land, og med Hensyn til visse specielle Afgrøder, som omtales i Slutningen af dette Skrift, byder Lammefjordsjorden særlig gunstige Betingelser. Mens Ligningsmyndighederne ofte før trak overbærende paa Skuldrene, naar

man kom til Selvangivelserne fra Fjorden, saa tæller Skatteyderne herfra nu særdeles pænt med.

Lodsejerlaget havde under dets lange Tilværelse tilkæmpet sig mange Sejre; men der meldte sig fremdeles store Opgaver for det nye Dige- og Pumpelag. Den vigtigste var Sikringen af Dæmningen. Trods gentagne Forstærkninger viste det sig, at denne ikke var sikker. Den 9. Nov. 1945 slog det stormpiskede Hav atter dybe Huller i Dæmningen, og selv om Faren ingenlunde var saa overhængende som i 1921, ansaa Ledelsen det dog for nødvendigt at foretage en omfattende Sikring. Styrelsen tog Spørgsmaalet op i 1950. Amtsvandløbsinspektør E. Nielsen udarbejdede et Projekt, som ansloges at ville koste 360.000 Kr., hvoraf man ventede Halvdelen af Staten i Henhold til Landvindingsloven, mens man haabede paa et mindre Tilskud fra Amtet. I de følgende to Aar drøftede Styrelsen flere Gange Projektet med Ingeniør Nielsen, ligesom Sagen naturligvis ogsaa førtes frem paa Generalforsamlingen, hvor der baade var Tilhængere og Modstandere af Planen om den paa-tænkte Sikring. Mens de aarelange Forhandlinger stod paa, steg Lønninger og Materialepriser støt, og da Styrelsen i Oktober 1952 vedtog at paabegynde Arbejdet med Dæmningen og søge det fremmet mest muligt, ansloges Omkostningerne nu til 500.000 Kr. Da 50 % heraf kunde forventes af Staten, og da Amtet havde givet Til-sagn om 10 %, dog ikke over 50.000 Kr., og da de 8 Kommuner havde givet tilsvarende Tilbud, fandt Styrelsen, at man nu havde et forsvarligt økonomisk Grundlag, saa man kunde gaa i Gang med Arbejdet.

Til Dæmningens Sikring skulde der bruges meget store Mængder Sten; af Nr. 1, 2 og 3 Størrelsen henholdsvis 2120, 250 og 2000 Tons foruden ca. 2000 Tons Singels. Saavel selve Bygningsarbejdet paa Dæmningen som Stenleverancerne blev udbudt i Licitation. Paa Dæmningsarbejdet indkom 14 Tilbud. Styrelsen holdt Møde 10. Jan. 1953 i Holbæk, og efter at Ingeniør E. Nielsen havde gennemgaaet Tilbudene, vedtog Styrelsen énstemmigt at antage et Tilbud fra Entreprenørerne Stürup og Prosch Jensen, som tidligere havde udført flere Arbejder for Pumpelaget, lydende paa 398.430 Kr. Stenene kunde leveres til henholdsvis 9 Kr. og 9,50 Kr. pr. Ton, Singels til 13 Kr. pr. Ton.

Kanalen ved Asnæs.

Da Arbejdet i Slutningen af 1954 var fuldført, viste Regnskabet en Overskridelse paa 68.771,14 Kr., hvilket især skyldtes et større Kvantum ny Sten end beregnet. Stat, Amt og Kommuner godkendte Overskridelserne og vedstod de forholdsmæssige Parter i de samlede Udgifter paa 568.771,14 Kr., der fordelte sig saaledes:

Staten 50% eller	284.385,57 Kr.
Holbæk Amt 10% eller ...	56.877,12 Kr.
De 8 Kommuner 10% eller	56.877,11 Kr.
Lammefjorden 30% eller ...	170.631,34 Kr.

Holbæk Vandløbsvæsen fremsatte Forslag til Fordeling mellem Kommunerne af deres Part; denne Fordeling faldt saaledes ud:

Grevinge	6.548,61 Kr.	Svinninge	294,87 Kr.
Asnæs	6.820,02 Kr.	Kundby	8.214,40 Kr.
Faarevejle	14.780,00 Kr.	Gislinge	2.367,31 Kr.
Vallekilde-Hørve	12.754,49 Kr.	Hagedsted	5.097,41 Kr.

Forslaget blev godkendt, og da der i Efteraaret 1955 viste sig Efterregninger paa godt 3000 Kr., enedes man ogsaa om Fordelingen af disse. Dæmningen er nu langt stærkere end tidligere; den er beklædt med Sten paa hele Ydersiden; ved dens Fod ligger store Mængder af svære Sten, der virker som Bølgebrydere, Kronen er bedre end før. Dæmningen har nu en Styrke, saa den utvivlsomt kan modstaa ethvert Angreb, som dens lunefulde Nabo maatte foretage.

Pumpelagets anden større Opgave var Udvidelsen af Dele af det omfattende Kanalsystem, saaledes Nordkanalens Udvidelse i 1946—48, der kostede 138.000 Kr., hvoraf Staten tilskød 71.538 Kr. efter Loven, og den meget betydningsfulde Udvidelse af Svinninge-Audebokanalens i 1953—54 i Forbindelse med den store Afvanding af Vejleby og Hørve Enge. Holbæk Amts Vandløbsvæsen havde udarbejdet Projektet ogsaa over dette Arbejde, der skulde gennemføres med 55 % Statstilskud i Henhold til Landvindingsloven. Efter Projektet skulde der opgraves ikke mindre end 106.000 m³ af Landkanalen, og 3,8 km af Kanalen fra Svinninge Aa til Hørve Bro skulde sløjfes og erstattes af en Rørledning af betydelige Dimensioner. I Forbindelse hermed omfattede Forslaget en rationel Afvanding af 220 Tdr. L. af Hørve og Vejleby Enge.

Mellem Pumpelaget og Engejerne sluttedes Overenskomst om, at Engarealerne skulde medtages under Lammefjordens Pumpelag med Paaligning af 6000 Tørholdelsesparter; endvidere at Anlægsudgifterne — efter at Statstilskudet var fradraget — skulde fordeles med $\frac{1}{3}$ paa Engejerne og $\frac{2}{3}$ paa Lammefjorden. Overslaget lød paa 593.000 Kr. Arbejdet blev ogsaa her udbudt i Licitation, og af 15 Tilbud antog man i Februar 1953 det, som Entreprenør M. Ingv. Hansen, Gentofte, afgav, lydende paa 396.014 Kr.

Pumpestationen har siden den sidste Udvidelse arbejdet fuldt tilfredsstillende; til Eksempel kan oplyses, at Pumperne i 1947 arbejdede i 1137 Driftstimer, Prisen pr. Kubikmeter udpumpet Vand var 0,38 Øre.

Allerede i Pumpelagets første Tid opstod der Kritik, dels vedrørende Vedtægternes Stemmeretsregler og dels over Sondringen mellem gamle og nye Tørholdelsesudgifter; hvorfor ikke konsekvent paaligne gamle og nye Parter den samme aarlige Afgift.

Nogle Lodsejere fremsatte i 1946 Forslag om en ændret Afstemningsmaade ved Valg, saaledes at Lodsejerne inddeltes i Grupper efter Andele paa følgende Maade:

Gruppe	I	fra	1	til	50	Parter	=	1	Stemme
Gruppe	II	fra	51	til	250	Parter	=	2	Stemmer
Gruppe	III	fra	251	til	600	Parter	=	8	Stemmer
Gruppe	IV	over			600	Parter	=	25	Stemmer

Styrelsen optog dette Forslag som sit og fremsatte det ved Generalforsamlingen til Vedtagelse; men da det mødte Antal Deltagere var for lille og ikke repræsenterede det fornødne Antal Tørholdelsparter, som betingede en Vedtægtsændring, faldt Forslaget. Og da Ændringen vanskeligt kunde tænkes gennemført af en kommende Generalforsamling, greb Bestyrelsen til den Udvej, som var hjemlet i Vedtægterne: Man krævede Sagen indbragt for Landvæsenskommissionen, dels for at faa en Afgørelse med Hensyn til Stemmeretsreglerne, dels for at faa klarlagt, om man fremdeles burde skelne mellem Bidrag, hvilende paa gamle og nye Parter. Sagen førtes da frem for Holbæk Amts Landvæsenskommission (Dommer Lund, Kalundborg, (Formand), Ingeniør Steenstrup, Hedeselskabet, Gdr. Svend Andersen, Stenstrup, og Gdr. Peter Petersen, Vig). Den 28. Okt. 1950 afsagde Kommissionen sin Kendelse, hvorefter Stemmeretsreglerne ændredes i Henhold til Styrelsens ovennævnte Forslag. Men Kommissionen fandt, at Sondringen mellem gamle og nye Parters Tørholdelsudgifter fremdeles bør opretholdes.

Efter den den 10. Juli 1956 holdte Generalforsamling dannes Styrelsen af følgende Mænd: Proprietær Frede Bentsen (Formand), Gdr. Arne Grosen (Næstformand), Proprietær H. Holm Clausen, Gdr. Frede Kristensen, Gdr. Hans Hansen, Grevinge, og Parcel. Aksel Petersen, Asnæs. Amtsraadsmedlem Hans Hansen, Uglerup, er Holbæk Amtsraads Repræsentant. Som teknisk sagkyndig og Lagets Revisor fungerer Civilingeniør, Vandløbsinspektør E. Nielsen, som Sekretær og Kasserer J. Bredum og som Anlægsforvalter P. Pedersen.

Skyldsætning og Beskatning. En særlig Lammefjordskommune?

Ved den kgl. Koncession af 18. Marts 1873 var der givet Tilsagn om, at Lammefjorden i 20 Aar efter Tørlægningens Indtræden skulde være skattefri. I 1895 udløb denne Tidsfrist; men da Lods-ejerlaget fandt, at den første Etape i Tørlægningen først var naaet med den store Kanaludvidelse, der blev afsluttet i 1891, ansøgte man Ministeriet om 5 Aars Henstand m. H. t. Skattepligt. Ministeriet mente dog ikke — efter at have erfaret Amtsraadets og de interesserede Kommuners Opfattelse — at kunne imødekomme Lagets Ønsker. Skyldansættelsen burde nu finde Sted. Landinspektør A. Weitemeyer anmodedes om at udarbejde Beregninger til Hartkornsansættelser og fik i dette Øjemed udleveret alle Oplysninger om Tørholdelsesudgifterne og Lagets Regnskabsbøger 1881—93. Efter aarelange Forhandlinger meddelte Landbrugsministeriet Aar 1900, at Hartkornsskatten paa Lammefjorden maatte nedsættes med 25 %, idet man erkendte de betydelige særlige Byrder, der i Form af Tørholdelsesudgifter m. m. hvilede paa denne Jord. De med Hartkornsberegningerne medførte Udgifter, nemlig 7.016 Kr., skulde udredes af Lodsejerlaget.

Allerede i 1902 søgte Styrelsen, suppleret med N. Hansen Risegaard og A. Wiuff, de tre Folketingsmænds, P. Madsens, Kristjan Pedersens og Fogtmanns, Støtte til en Anmodning til Ministeriet om yderligere Skattenedsættelse. Ved den store Skattereform i 1903, da Ejendomsskylden indførtes, følte Fjordens Folk sig haardt ramte, idet man fandt, at der ved Vurderingen til Ejendomsskyld ikke toges Hensyn til de ovenfor nævnte særlige Byrder paa Lammefjorden. Gennem mange Aar har dette Forhold givet Anledning

Ejner Frøderiksens Ejendom ved Adeler's Allé.

til Forhandlinger med Vurderingsmyndighederne. Da Grundskylden senere kom til som en væsentlig Grundskat, godkendte Skattemyndighederne i 1945, at Vurderingen nedsattes med 8 Kr. pr. Tørholdelsespert, for hele Omraadet altsaa med 184.348 Parter a 8 Kr. = 1.474.784 Kr.

Det bevingede Ord: Man skal betale sin Skat med Glæde, finder næppe mange Tilhængere i Praksis, heller ikke ude paa Lammefjorden. Men Kendsgernerne fortæller, at Jord-, Bygnings- og Inventarværdierne er steget uhyre derude, og formentlig i et stærkere Forhold end paa det høje Land. Hvor der før laa raa og sumpet Jord, findes nu sunde, vel drænedede Jorder med yppige Afgrøder; hvor man før saa smaa og primitive Boliger for Folk og Fæ, ses nu rummelige, gode og tit moderne indrettede Bygninger, opkørte Jordveje er mange Steder erstattede med solide asfalterede Veje. Alt dette maatte naturligvis finde Udtryk i Jords og Ejendommens stærkt forhøjede Vurderinger — og hermed ogsaa i Skatteansættelserne. En Sammenligning mellem før og nu foreligger ikke. Men det vil have sin Interesse at se, hvilken Rolle Lamme-

fjorden spiller i de omliggende Sogne i Henseende til Ejendoms-skatter og personlige Skatter. Opgørelsen gælder kun Skatteåret 1956—57.

	Samlede kommunale Ejendomsskatter		Heraf paa Lammefjorden	Antal Procent paa Lammefjorden
	Samlede personlige kommunale Skatter			
(I: Ejendomsskatter, II: personlige Skatter)				
Grevinge	I	267.930,60 Kr.	10.000,88 Kr.	3,72 %
	II	252.170,40 Kr.	4.727,60 Kr.	1,72 %
Asnæs	I	292.660,70 Kr.	20.885,20 Kr.	7,14 %
	II	328.372,00 Kr.	24.993,00 Kr.	7,61 %
Faarevejle	I	244.589,53 Kr.	56.243,05 Kr.	23,43 %
	II	245.413,50 Kr.	98.442,80 Kr.	41,13 %
Vallekilde-Hørve	I	391.012,55 Kr.	52.547,18 Kr.	16,47 %
	II	381.638,40 Kr.	41.849,60 Kr.	10,95 %
Kundby	I	220.463,40 Kr.	22.526,62 Kr.	10,22 %
	II	219.724,12 Kr.	11.559,10 Kr.	5,26 %
Gislinge	I	137.862,90 Kr.	8.679,80 Kr.	6,30 %
	II	149.565,00 Kr.	10.009,00 Kr.	6,69 %
Hagedsted	I	151.432,20 Kr.	20.537,55 Kr.	13,56 %
	II	135.884,02 Kr.	19.369,63 Kr.	14,25 %

Foruden de nævnte 7 Sogne har Svinninge lidt Lammefjords-jord; men paa denne udskrives kun 176,80 Kr.

Den hidførte Opgørelse giver imidlertid ikke et fuldstændigt Billede af Lammefjordens Skatteforhold. Til et fuldstændigt Billede hørte for det første en Opgørelse af flere Aars Skatteforhold, f. Eks. et Gennemsnit af 5 eller 10 Aar. Dernæst maa det erindres, at mange Landmænd paa det høje Land har større eller mindre Parceller ude paa Lammefjorden; men disse Parceller indgaar i den samlede Vurdering af Ejendomme. Der hviler saaledes en Del mere Ejendomsskat paa Fjorden, end ovennævnte Opgørelse giver Udtryk for, ligesom en større Del af den personlige Skat i Sognene ogsaa hidrører fra Fjorden. Modsat de her nævnte Forhold virker

det, hvor enkelte af Fjordens Beboere har Indtægter, der hidrører fra Ejendomme og Virksomheder uden for Lammefjorden; men en større Forskydning vil der formentlig ikke være Tale om.

Tanken om at oprette en selvstændig Lammefjordskommune blev vistnok første Gang fremsat i 1908, da Højskoleforstander Andreassen, paa den fraværende Pastor Dykærs Vegne, fremførte Tanken ved Lodsejerlagets Generalforsamling; det var dog kun et Forslag til Overvejelse, og Forslaget fandt ingen Tilslutning. Men Forholdene paa Lammefjorden rejste mange Spørgsmaal; de vigtigste var Skatteforhold, Vejspørgsmaal og Problemer i Forbindelse med den sociale Lovgivning, men Skolespørgsmaalet fik ogsaa en stigende Betydning, efterhaanden som Nybyggerne i øget Tal tog Landet i Besiddelse. Nogle fandt da, at Lammefjordens Interesser ikke blev plejet med tilstrækkelig Opmærksomhed af de bestaaende Kommuner. En selvstændig Kommune vilde vise Spørgsmaalenes gode Løsning mere Interesse.

Den kyndigste og varmeste Talsmand for en selvstændig Kommune blev Landstingsmand Johs. Clausen, Stubberupholm, som førte mange Forhandlinger med Fjordbeboerne og de offentlige Myndigheder om Sagen. Clausen gik ud fra, at der kunde træffes en Ordning, saa Fjordboernes kirkelige Tilhørsforhold kunde fortsætte som hidtil, og at en Aftale med de eksisterende Kommuner om Skoleforholdene kunde findes; men han hævdede, at Lammefjorden bød paa saa mange særlige Forhold, at disse bedst kunde løses gennem en egen kommunal Forvaltning. Tanken fandt dog stadig for ringe Tilslutning. Man hævdede, at Lammefjorden var for fattig til at staa paa egne Ben. Naar Pumpelaget f. Eks. søgte Kommunernes Støtte til den sidste Sikring af Dæmningen, var der Godtfolk, som hoverede: Der kan man se; de kan ikke selv derude paa Fjorden! Men hertil svarede Fjordboerne: Den Støtte, det offentlige investerer her, er til et Foretagende, som har national-økonomisk Værdi, og som mangefold vil svare igen i Form af øgede Skatter. Har Erfaringen ikke givet de sidste Ret!

Hvordan Forholdene end stillede sig tidligere, vil det af foranstaaende Oplysninger om Skatterne ses, at de samlede kommunale Ejendomsskatter i de 7 Kommuners Lammefjordsomraade beløber sig i Skatteaaret 1956/57 til 233.620 Kr. og de personlige Skatter

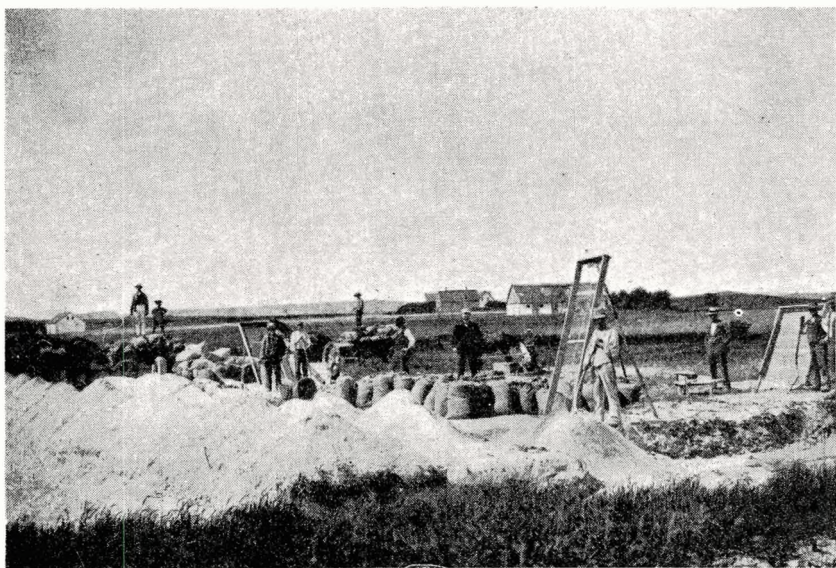
til 200.950 Kr. eller ialt 434.570 Kr. Da dette Tal, af oven anførte Grunde, utvivlsomt skal forhøjes noget for helt ud at svare til Virkeligheden, vilde der være Tale om et kommunalt Budget, som vilde være betydeligt større end flere af de omliggende Kommuner. Der er ikke længere Tale om et Fattigland, og Ligningsmyndighederne finder ingen Grund til at sukke, naar de skal sætte Fjordboerne i Skat, tværtimod. Spørgsmaalet om en selvstændig Kommune har i flere Aar været stillet i Bero. Om Sagen igen vil blive rejst, maa Fremtiden vise. Hvis det skulde ske, at Sagen rejses paa ny, vil dens Talsmænd ikke staa svagt.

Skallegravning og Beplantning

Ved den inddæmmede Lammefjords Bredder finder man nogle Steder „Køkkenmøddinger“ med betydelige Mængder af Østersskaller. Det er Stenalderfolkets Affaldsdynger. Den fjerne Tids Mennesker har fundet Næring i Østers, som i uhyre Masser trivedes i „Fjorden“, da denne for Aartusinder siden var et Bælt med rindende Vand; thi Østersen lever jo kun, hvor der er Strøm. Da Bæltet blev til Fjord, og Strømmen ophørte, døde Østersen. Deres Skaller dækker mange Steder Fjordbunden i et metertykt Lag; paa nogle Steder, især omkring den sidst udtørrede Sø, antager Østerslaget flere Meters Tykkelse. Disse umaadelige Mængder af Østersskaller skulde faa økonomisk Betydning. Man har forlængst vidst, at Hønsene trænger til et rigeligt Tilskud af Kalk i Foderet. Uden Tilførsel af Kalk vil Æggeskallen blive for tynd, Æglægningen formindskes, og Hønsene afkræftes. I Østersskallen kunde Hønsene faa det vigtige Tilskudsfoder, de havde behov.

For 30—40 Aar siden begyndte man at opgrave Østersskaller paa Svinninge Vejle, omkring Faarevejle og flere andre Steder. Arbejdsformen var gammeldags: man brugte Spaden og den haandtrukne Triør. Lodsejerne fik ofte en uventet god Fortjeneste, mange Arbejdere fandt her Sommerbeskæftigelse, og Tusinder af Sække med Skaller kørtes fra Fjorden til Jernbanestationen. Handelens Folk sørgede for Afsætningen ud over det ganske Land.

Forarbejdningen af Skaller er imidlertid i nyere Tid blevet en Industri, som beskæftiger mange Mennesker. Opgravningen foregaar nu med Gravemaskine, hvorfra Skallerne føres til specielt konstruerede Skulle- og Rensemaskiner. Herfra føres de til Op-

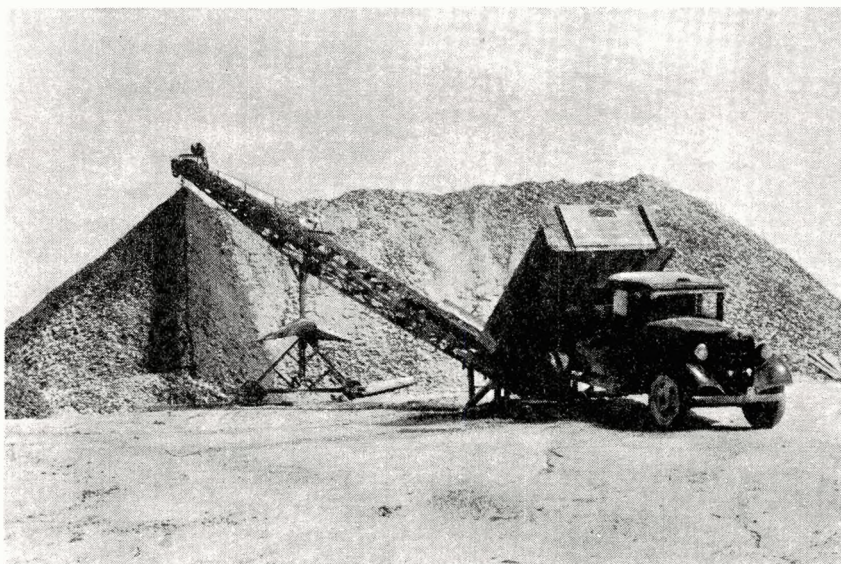

Skallegravning i ældre Tider.

lagringspladser, hvor de sol- og lufttørres i 2—3 Maaneder. Efter dette Tidsrum bliver de udsat for Tørring i store Tørretromler, hvorefter de bliver knækkede i Maskinerne. Endelig bliver de sorterede i forskellige Størrelser, og nu kan de fyldes i Sække og sendes ud til Forbrugerne.

Det er Øta-Kompagniet, et Datterselskab af A/S Hotaco i Holbæk, som har udviklet Skallefremstillingen til en industriel Produktion. Kompagniet har senere optaget en Storproduktion ved Horsens, Odense og Roskilde Fjord. Der eksporteres Skaller til flere europæiske Lande, især England og de skandinaviske Lande, men ogsaa til Afrika og Amerika.

Som nævnt Side 16 har Skoven for Aartusinder siden dækket Omraader, hvor senere Lammefjordens Vande oversvømmede Landet. Det er ganske fornøjeligt at se, hvorledes Skoven nu i mindre Stil atter vokser frem. Efter den sidste Udtørring erhvervede Holbæk Amt i 1941 400 Tdr. L. i Hagedsted Sogn; Aaret efter begyndte man at tilplante, og man har nu 300 Tdr. L. med Ungskov. Efter omhyggeligt foretagne Jordprøver har man til-

Skallegravning i 1956.

plantet med forskellige Træsarter. Man har kunnet mærke de skadelige Virkninger af Saltforekomster i Jorden; men ved gennemført Udgrøftning og ved Regnvandets Udvaskning forventer man at overkomme denne Hindring. Beplantningen gror godt til, og man har allerede kunnet sælge op til 200 rm Brænde aarligt. Man vil i de nærmest følgende Aar kunne sælge Rafter og Lægter, og naar om en Række Aar det egentlige Gavntømmer kan sælges fra Plantagen, vil denne repræsentere en meget betydelig Værdi. Vildtet trives selvsagt særdeles godt, og den store Plantage giver Læ og hindrer den meget skadelige Sandflugt. De omboende Landmænd maa se mildt til Plantagen. Den er da endelig en betydelig Skønhedsværdi, der liver op i det noget ensformige Landskab. Plantør Klinkby-Hansen har siden 1942 forestaaet Beplantningen og ledet Plantagen.

Allerede omkring 1930 havde Vallekilde-Hørve Kommune erhvervet et 20 Tdr. L. stort sandet Areal nær Grænsen til Kundby Kommune. Jorden var fattig, saa fattig, at man spøgende kaldte Arealet for Elendigheden. Men ogsaa dette Areal blev tilplantet

med forskellige Træsarter, og Beplantningen er saa godt vokset til, at man i flere Aar har kunnet skove en Del Brændsel fra Plantagen. I de senere Aar har man kunnet plante baade Eg og Bøg, og det ser ud til, at de unge Træer trives godt.

Lammefjordens Landboforening

Særlige Afgrøder

Med den fuldstændige Udtørring af Søen, de store Kanaludvidelser og den meget omfattende Dræning blev Lammefjordens rige Muligheder aabenbare. Men man var dog ogsaa hurtigt klar paa, at Jordens særlige Forhold krævede en særlig Behandling. Et intimt Samarbejde mellem Videnskab og aarvaagne Landmænd, formidlet gennem en utrættelig Konsulents mange Forsøg, kom i Stand. Proprietær Holger Holm Clausen, Proprietær Frede Bentsen og Gaardejer Holger Jensen tog Initiativet til Dannelsen af Lammefjordens Landboforening, som traadte i Kraft i Foraaret 1941; den har igennem sit omfattende Forsøgsarbejde været af overordentlig stor Betydning, idet Lammefjordsjorden har Jordtyper, som helt afviger fra den almindelige Landjord. Foreningen blev snart tilsluttet Odsherreds Landboforening, og selv om den nye Forening ifølge sit udstrakte og særegne Omraade fik en noget anden Stilling end de almindelige lokale Landboforeninger under Sammenslutningen, har der udviklet sig et godt Samarbejde mellem Odsherreds og Lammefjordens Landboforeninger, navnlig hvad angaar de vigtige Planteavlfsforsøg. Holger Holm Clausen har siden Foreningens Oprettelse været Formand. De øvrige Styrelsesmedlemmer er for Tiden Proprietær Fr. Bentsen, „Sølyst“, og Gaardejerne H. L. Hansen, „Hørvegaard“, Tage Kristensen, „Brogaard“, Th. Sørensen, „Følvang“, Thorolf Stenseng, Asnæs, og H. Chr. Hansen, Grevinge. Landbrugskandidat Harald Jensen blev antaget som Deltidskonsulent. I Aarene 1942—46 var han tillige Bestyrer af Pumpestationen ved

Audebo, men afløstes her i 1946 af P. Pedersen; siden den Tid har Harald Jensen fortsat som Planteavlskonsulent under Ods-herreds- og Lammefjordens Landboforeninger med de lave Jorder paa Lammefjorden, Sidinge Fjord, Ringholm og Klintsø som sit særlige Omraade. Foreningen har som Medlemmer næsten alle bosiddende Landbrugere, ca. 200, blandt hvilke der er et særdeles godt Samarbejde, hvad der ved en særlig Lejlighed fik klart Udtryk.

Da man efter den første Søsænkning begyndte at dyrke Korn paa den fede Dyndjord i Fjordens vestlige Del, fik man straks saa store Afgrøder, at nogle gjorde sig optimistiske Tanker om fremtidige store Afgrøder uden Tilførsel af Gødningsstoffer. Den Tid er dog forlængst forbi, da man kan nære saadanne Tanker. Det viser sig endog, at Lammefjordsjorden betaler godt for en rigelig Tilførsel af Næring. Der kan saaledes uanset Afgrødens Art udstrøs op til 500 kg Superfosfat pr. ha, Frøarealerne kan tage op til 500 kg Kalksalpeter og Asparges- og Roefrøarealer endog op til 1000 kg pr. ha; til Hvede tør man naturligvis ikke bruge saadanne Mængder, og til Foraarssæden vil man sædvanlig slet ikke anvende Kvælstof. Dynd- og Lerjorden synes derimod uden egentligt Behov for Kali.

Lammefjorden giver ypperlige Betingelser for almindeligt Landbrug med Husdyrbrug. Jorden viser gode Muligheder for Kornavl, men Dyndjorden giver især fortrinlige Græs- og Rodfrugtafgrøder. De fleste Landbrug drives da ogsaa paa traditionelt Grundlag. Men siden den sidste Vandstandssænkning er Dyrkningen af Industri- og Handelsplanter og Frø blevet stedse mere udbredt; i de allersidste Aar er dertil kommen en interessant Dyrkning af Løgplanter.

Under den sidste Krig optog man i ret vid Udstrækning Dyrkning af Hamp. Denne Plante, som i en lang Aarrække kun i meget ringe Grad dyrkedes i Nordeuropa, blev under Krigtidens herskende Tilførselsforhold meget attraaværdig herhjemme. Hampen kræver en muldrig, fugtig Jord, og en saadan Jord var netop til Stede paa Lammefjorden. Derfor optog man Hampdyrkingen; man fremstillede hermed et Produkt af stor Betydning for Fremstilling af Rebslagning, Tove og Sejl-garn, for Vævning af Sejl-

dug og Hamplærred. Hampdyrkingen medførte heldige Eftervirkninger for anden Avl. Den kraftige Hampplante voksede som Regel hurtigt til og kvalte en Masse Ukrudt. Tilmed saaede man Hampen paa vid Rækkeafstand, 20—25 cm, saa man kunde køre med Radrenseren; herved kunde man ogsaa bekæmpe Ukrudtsplagen, og det maa her erindres, at man endnu ikke havde de effektive Sprøjtemidler, som man nu med saa stort Held anvender mod Ukrudtet. Efter en Hampafgrøde kunde man det følgende Aar faa en ypperlig Kornhøst.

Lidt senere end Hampdyrkingen kom der Fart i Dyrkingen af Raps og gul Sennep. Rapsdyrkning var praktisk talt udgaet af Dyrkning i Danmark; men Krigen medførte ogsaa her en Ændring, idet Rapsfrøet som Sennepsfrøet nu blev anvendt ved Oliepresning, mens Presseresterne afgav Materiale til Foderstoffer. Halmen var værdiløs. Det var især i Aarene umiddelbart efter Krigen, man saa de store gule Marker paa Lammefjorden, og kunde man glemme Fortidens triste Minder om den udbredte Agerkaal, kunde man gerne glæde sig over den blomstrende Raps og Sennep, hvis man da ellers synes om den gule Farve over saa store Flader.

Ved Siden af disse Industriplanter har Salgsplanter som Asparges og Gulerødder betydet meget i mange Landmænds Økonomi. Mens man i tidligere Tid ansaa den egentlige Dyndjord for bedst egnet til Asparges, foretrækker man nu den mere sandblandede Jord; tilføres der denne Jord rigelig Næring, og faar Planterne i den tidlige Forsommer passende Væde og megen Varme, er Betingelserne til Stede for en god Aspargesafgrøde.

For ca. 40 Aar siden optog Gaardejerne Jens Thusholt, Aspargesgaarden, og Theodor Nielsen, Hyldegaard, Aspargesavl; efterhaanden fulgte mange Eksemplet; de fleste nøjedes med at tilplante et mindre Areal paa 1 eller 2 Tdr. L.; men andre har dog vovet det store Foretagende med Tilplantning af 10 og 20 Tdr. L. eller endog mere. Interessen har selvsagt været svingende med Priserne. For Tiden er formodentlig ca. 200 Tdr. L. udlagt til Asparges. Saa vel Produktion som Pris varierer stærkt fra Aar til Aar. Saaledes blev der til den i 1939 oprettede „Faarevejle Aspargescentral“, hvortil 50—60 Avlere leverede Asparges, i 1954

leveret 117 Tons, 1955 kun 61 Tons, 1956 101 Tons. Af de tidligste Asparges i første Sortering betales i 1956 5—6 Kr. pr. kg, mens Konservesfabrikkerne senere kunde købe fjerde Sortering til knap 2 Kr. pr. kg. Gennemsnitsprisen vil i gode Aar være ca. 3 Kr. pr. kg. De bedste Arealer har under gode Produktions- og Salgsvilkaar kunnet give op til 5000 Kr. pr. Td. L. i Bruttoindtægt, mens Gennemsnitsudbyttet formentlig er lidt under 3000 Kr. I de sidste Aar mærkes en Tendens til Udvidelse af Aspargesarealet.

I den sidste halve Snes Aar har der vist sig en udpræget Interesse for Gulerodsavl. Det er ogsaa her erfaret, at den lettere Jord er bedst egnet. Paa den sandblandede Lammefjordsjord avles Landets bedste Gulerødder. Omkring 500 Tdr. L. anvendes til denne Afgrøde, heraf er den største Part tilsaaet med Sommergulerødder, mens den mindre Part benyttes til Vintergulerødder. Under gunstige Forhold kan der af den første avles op til 150 Tdr. pr. Td. L., af den sidste 300—350 Tdr. pr. Td. L. Mange Avlere maa nøjes med at tilsaa et mindre Areal, da baade Pasing og Høst er meget arbejdskrævende; men fire større Avlere tilsaar tilsammen omkr. 100 Tdr. L. Af den umaadelige Avl udtages efter meget strenge Fordringer ca. $\frac{1}{3}$ i første Sortering, der sælges som Torvegulerødder; af de store Gulerødder, som gaar i anden Sortering, anvendes en Del i større Institutioner og ellers til Eksport, navnlig til Tyskland. En Del smaa, men fine Gulerødder blev udført til Sverige, hvor man anvendte dem i Konservesindustrien. Tilbage bliver en meget stor Del „Affaldsgulerødder“, som i en Aarrække har været anvendt til Vitaminisering af Margarinen. Da det kan dreje sig om 3—4—5000 Tons Gulerødder, forstaar man, at det for Avlerne er meget vigtigt, at denne store Mængde udnyttes. Det har i en Aarrække især været Dansk Soyakagefabrik, som har aftaget denne Vare. Men det er forstaaeligt, at det blandt Avlerne har vakt Bekymring, at man i 1956 har importeret syntetisk Karotin i Stedet for at bruge Gulerods-Karotinen. Saa vel Lammefjordens Landboforening som Gulerodsavlerforeningen har henledt Landbrugsministeriets Opmærksomhed derpaa; men det ser ud til, at alle Parter maa bøje sig for den frie Konkurrences Vilkaar. Det vil imid-

lertid for Avlens Rentabilitet være vigtigt, om man kan finde Anvendelse for den store Affaldsproduktion. For Tiden søger „Karens Mølle“ ved Aarhus og Sneglerup Mølle i Odsherred at finde frem til en økonomisk Udnyttelse af Gulerødderne gennem Opskæring og Tørring, hvorved man skulde kunne fremstille et værdifuldt Tilskudsfoder til Hønsene. Hvad der vil komme ud af disse Forsøg, vil de kommende Aar formodentlig vise.

Der har til Tider gaaet Ry af Gulerodsavlen paa Lammefjorden; ja, et enkelt Aar blev det til Sensation, naar 100 kg Gulerødder betaltes med over 100 kr.; men et andet Aar, som 1956, naar Priserne „gaar i Bund“, kan det knibe for Avlerne at faa Dækning for store Udgifter; thi denne Afgrøde er en af de mest arbejdskrævende. De unge Planter skal sprøjtes med Mangan, og under hele Vækstperioden maa der føres en aarvaagen Kamp mod Insekter og Orm; der sprøjtes op til hver 10. Dag Sommeren igennem. Det nogenlunde sikre er, at Arbejderne i Optagningstiden kan vinde en god Dagløn, ofte 50—60 Kr. om Dagen. Man har søgt at faa Avlen og Salget organiseret gennem Lammefjordens Gulerodsavlerforening, stiftet i 1952, hvortil omkr. 60 Avlere har sluttet sig. Flere Steder har man paa privat Initiativ indrettet Sorterings- og Vaskecentraler, hvorfra de fine Varer gaar ud til Køberne. Det kan nævnes, at Gulerodsavlerforeningen, som kun optager Medlemmer fra inddæmmede Arealer, har iværksat en energisk Propaganda i Højsæsonen gennem 7 af Københavns største Biografer. Foreningen deltog ogsaa i Gartnernes store Udstilling i Forum i Efteraaret 1956.

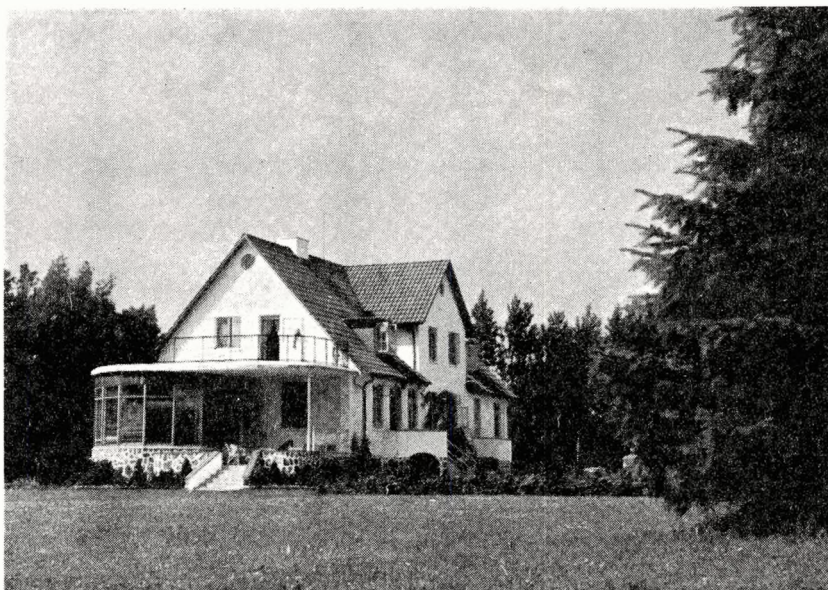
Frøavl dyrkes i ret stor Udstrækning paa Lammefjorden; flere almindelige Gaarde har et Skifte med Frø, men paa store Gaarde som Hagesholm, Aspagaarden, Stubberupholm og Sølyst har man udlagt store Arealer. Paa de tre første har man som Regel i Rapgræs udlagt henholdsvis 100, 70 og 50 Tdr. L. Man vil ogsaa mange Steder se betydelige Arealer udlagt til Spinatfrø, hvoraf der ofte høstes 10—12 Tdr. (a 100 kg) pr. Td. L.; under gunstige Forhold er der endog høstet 17—18 Tdr. pr. Td. L. Frøavlens sker hovedsagelig med Eksport for Øje.

Lammefjordens Inddæmning, Tørlægning og Kultivering var frem mod nyere Tid Arbejdets, Afsavnets og Nøjsomhedens Histo-

rie. Det var maaske ogsaa en prosaisk Historie, hvad dette Skrift i hvert Fald bærer Præg af. Men det kan da være fornøjeligt at slutte Skriftet med en Blomsterhilsen. Den kommer fra „Hagesholm“s Marker. Denne Gaard, som Johs. Clausen købte i 1923, fik Sønnen Holger Holm Clausen i Forpagtning i 1936 og overtog til Ejendom i 1943. Til „Hagesholm“ hører nu 665 Tdr. L., som i det væsentlige har været anvendt til de Korn- og Frøafgrøder, Industri- og Handelsplanter, som foran er omtalt. Men i 1955 udfoldedes et nyt og skønt Syn paa en Del af „Hagesholm“s Jorder: over 32 Tdr. L. saas blomstrende Tulipaner i mange forskellige Farver. Det saa eventyrligt ud. Men hvordan blev dette Eventyr til? Initiativet er af hollandsk Oprindelse. Holland er jo Løgekulturerens klassiske Land. Her har A/S Coma-Løg hjemme; men Firmaet har Filialer i Italien og i Danmark, hvor det i flere Aar har ejet en 100 Tdr. L. stor Gaard ved Roskilde og mindre Arealer paa Amager. I 1954 henvendte Firmaet sig til Proprietær Holger Holm Clausen for at faa et Samarbejde i Gang i Henseende til Dyrkning af Løgekulturer. Man fandt Lammefjordsjorden velegnet; den er nogenlunde af samme Beskaffenhed som den i Holland anvendte. Dertil kom, at her fandtes de gunstigste Betingelser for kunstig Vanding, hvilket er en nødvendig Betingelse for et heldigt Resultat. Vandet kunde tages ind fra Landvandskanalen og ledes ind i Grøfterne, hvorfra det til rette Tid kunde pumpes ud over Arealerne.

Forud for Udlægning af Løgene maa Jorden behandles grundigt; der pløjes i 12 Tommers Dybde, Jorden maa findeles og holdes absolut ren. I Oktober—November lægges Løgene og optages i det næste Aars Juli—August. Selv om Maskinerne ogsaa her tages i udstrakt Anvendelse, er der i Sommermaanederne Brug for 70—80 Mennesker; det er saaledes en overordentlig arbejdskrævende Kultur, og i en tidligere Tid vilde det have rejst meget store Vanskeligheder at finde saa mange Medarbejdere; men Arbejdsproblemet løses let ved Hjælp af de moderne Trafikmidler, som gør det muligt for Arbejderne at overkomme Afstande op til 20 km.

I nogle Tilfælde har Arbejdsomkostningerne beløbet sig til ca. 4000 Kr. pr. Td. L.; men da Løgekulturerne hidtil er vokset i Ud-

Hagesholm.

bredelse, maa det formodes, at Udbyttet er Indsatsen værd. Mens man i 1955 som nævnt begyndte med 32 Tdr. L., udvidedes Arealet i 1956 til 46 Tdr. L. med Tulipaner og 12 Tdr. L. med Gladiolus, og i 1957 vil man se 65 Tdr. L. med Tulipaner, 15 Tdr. L. med Gladiolus og 5 Tdr. L. med Hyacinter. Det vil være det største Areal af sin Art her i Landet, og end ikke i Holland vil man kunne se et saa stort samlet Areal. Der er i Efteraaret 1956 nedlagt 170.000 kg Løg paa „Hagesholm“. Andre Landmænd har i Sommeren 1956 prøvet mindre Arealer med Tulipaner.

Arbejdet paa „Hagesholm“ ledes af hollandske Eksperter, som nøje tilser Arbejdet under alle Stadier. Da der er 150—200 forskellige Partier Tulipaner, og da hver Sort maa holdes nøje for sig, føres der en omhyggelig Kontrol. Efter Optagning af Løgene føres disse til A/S Coma-Løgs Lagerpladser paa Amager, hvor Løgene sorteres. De mindste maa holdes tilbage og nedlægges til Efteraaret; men de fleste Løg har forhaabentlig naaet en Størrelse, saa de er velegnede til Salg. En meget stor Del af Produk-

tionen eksporteres; mange Lande aftager de danske Løg, men U.S.A. modtager en betydelig Del.

Hvorvidt Avlen af Blomsterløg i de kommende Aar vil brede sig over større Omraader af Lammefjorden, maa Fremtiden vise. Men sikkert er det, at Løgekulturen kræver en meget betydelig Kapitalinvestering og en kyndig Ledelse. Og Afsætning af store Mængder Løg vil næppe kunne finde Sted, med mindre Avlerne har en bestemt Aftale med et anerkendt og stærkt Handelsfirma.

Naar de udstrakte Tulipanmarker i Maj staar i Blomst, er det en Øjenslyst, og man undres over, at denne Skønhedsudfoldelse er blevet mulig her. I Dag staar de blomstrende Marker som et storslaaet Udtryk for de rige Muligheder, der gemte sig i Lammefjordens Muld. Om de Muligheder blev der haabet og tænkt, for deres Virkeliggørelse blev der arbejdet og stridt. Spredt ud over Fjorden ligger i Dag de mange Hundrede Hjem; de er det glædelige Udtryk for Slægternes Liv paa Lammefjorden.

KILDEANGIVELSER

Niels Basse m. fl.: Hedens Opdyrkning i Danmark, 1953.

V. Milthers: Nordvestsjælland's Geologi, 1943.

Kr. E. Jørgensen: Lammefjordens Tørlægning, 1872—1892.

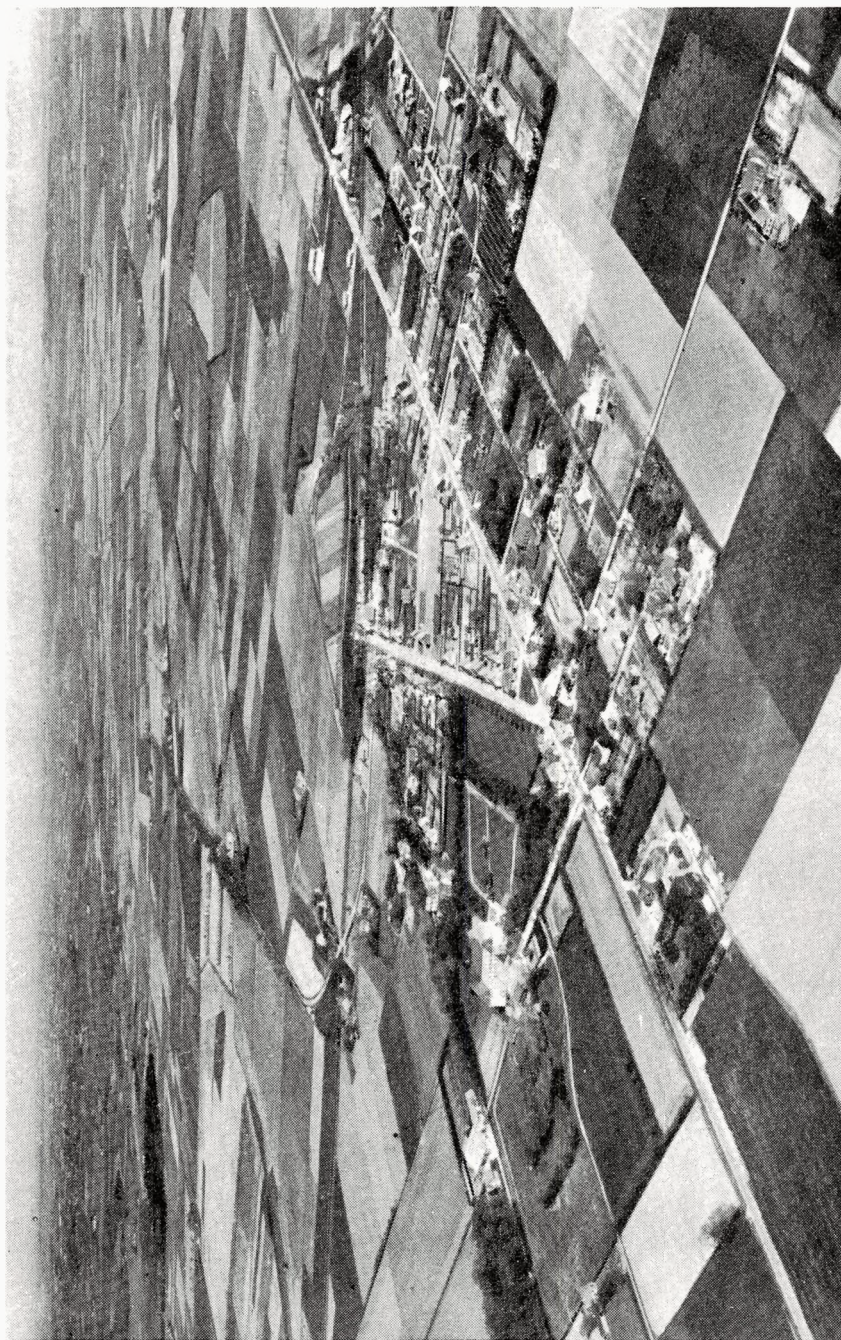
Lodsejerlagets, Anlægsbestyrelsens, Pumpe- og Digelagets Protokoller 1879—1956.

Povl Hansen: Lammefjorden. Dens Inddæmning og Tørlægning, Opdyrkning og Bebyggelse. („Fra Holbæk Amt. Historiske Aarbøger“, 1930).

Endvidere mange trykte eller skrevne Declarationer, Resolutioner, Erklæringer og Vedtægter, især fremhæves: „Udskrift af Holbæk Amts Landvæsenkommissionsprotokol, Nr. 13, 1934“ og „Vedtægt for Lammefjordens Dige- og Pumpelag“, 1945.

Endelig et meget stort Antal Artikler i Holbæk-Bladene og mange mundtlige Meddelelser.

Fotografierne til Billederne er leveret af Fotograferne S. Bay-Hansen, Asnæs, og Bentsen og Enggaard, Hørve.

Фаггеvejle Stationsby 1957

LAMMEFJORDENS HISTORIE

(Tillæg for årene 1957-1973)

ved cand. agro. Harald Jensen

Den tekniske udvikling

Lammefjordens Dige- og Pumpelag har som alt andet været påvirket af den tekniske udvikling, som har præget årene fra 1957–1973.

Den voldsomme tekniske udvikling i forbindelse med den stærke inflation har blandt andet gjort, at afgifterne for en tørholdelsespart i løbet af 18 år er fordoblet.

Lammefjordens Dige- og Pumpelags budget er nu på ca. 400.000 kr., og der er intet, som tyder på, at omkostningerne til Lammefjordens drift vil falde.

Der er i de seneste år sket en udvidelse af Dæmningen i højden og bredden. Træværket i lavvandssluserne mod øst og vest er fornyet med hård afrikansk træ, som skulle være mere holdbart end egetræ.

Alle tre pumper er hovedrepareret og i god stand.

De ældste bygninger er naturligvis præget af de første 100 år, men kun forvalterboligen udnyttes af Dige- og Pumpelaget, mens den gamle pumpehal er udlejet til Statens Arbejdsmandskursus ved Audebo.

Der er bygget betonbro og automatisk grødeoptagermaskine over pumpekanalen ved Audebo.

Selve landvandskanalen omkring Lammefjorden er overtaget af amtet, mens Lammefjordens Dige- og Pumpelag stadig har vedligeholdelsespligten af kanalvolden og sluseanlæggene ved Enhaveskoven, Gundestrup og Audebo.

Til kanalerne på Lammefjorden (pumpekanalerne) er anskaffet gravemaskine, rendegraver med slåkurv og traktor og vogn til transport af materiel.

Tiden har krævet denne mekaniske løsning, men man står i dag med forældede vedtægter fra 1945, som ikke overalt tilgodeser en sådan løsning. Derfor er der nedsat en landvæsenskommission til at løse problemerne, så der overalt bliver plads til det moderne materiel, og der er henvist til, at et andet inddæmmede areal allerede har fået samme vedtægter som for de amtskommunale vandløb.

På grund af byernes forurening af vore vandløb, håber vi på, at kommunerne i stedet for at betale for oprensning af disse forureninger vil overtage vedligeholdelsen af pumpekanalerne.

De nævnte investeringer er alle foretaget over driften og giver sammen med lønstigningen og stigende priser på elektricitet forklaringen på, at en tørholdelsespart i dag koster 1,90 kr.

Lammefjordens Dige- og Pumpelags aktiver er fuld intakte, men man glemte i 1938–40, at dyndjord ved afvanding udsættes for store tryk, så humusjorden »sætter sig«.

På Stubberups enge er således målt en sænkning på 40 cm.

En uddybning af bestående kanaler, så de kan klare den nuværende og fremtidige sænkninger, vil blive meget dyrt, derfor har teknikere foreslået hjælpempestationer.

En landvæsenskommission desangående mødte stor modstand, især fra de mindre lodsejere, hvorfor sagen er henlagt, og de større lodsejere løser nu deres egne problemer ved små pumpestationer på de mest vandlidende arealer, altså på samme måde som før vandstandssænkningen 1938–40. Lammefjordens Dige- og Pumpelag prøver i disse år at udvide kanalernes bundbredde, så afstrømningen kan ske hurtigere.

Landboorganisationernes virksomhed

Lammefjordens Landboforening er en lokal landboforening med særlig status under Odsherreds Landboforening.

Den har nu eksisteret i 32 år. I denne forening er især varetaget de særlige jordbunds- og specialafgrødeproblemer, som har medført en for dyndjorden bedre jorddyrkningsteknik, som passer til de særlige afgrøder, som dyrkes her. Husdyrbruget er ikke mere almindeligt på Lammefjorden. Som følge heraf steg kornavlen, og man søger at udnytte den bedst egnede jord til en lang række specialafgrøder. Aspargesavlerne har deres egen organisation: Lammefjordens Aspargesavlerforening, der har egen sortere- og pakkecentral i Fårevejle. Men på grund af handelens liberalisering er aspargesavlen i stærk tilbagegang, da man ikke kan konkurrere med underudviklede landes lave lønninger. Det ser dog ud til, at der fremdeles vil blive en mindre dansk aspargesavl.

Lammefjordens Gulerodsavlerforening er den største og mest betydelige organisation med ca. 200 medlemmer. Denne organisation har samarbejde med 10 vaskerier – pakkerier og eksportører. Lammefjordens Gulerodsavlerforenings bestyrelse danner sammen med de 10 vaskerier et noteringsudvalg, som fastsætter vejledende avlerpriser, der skal godkendes af Monopoltilsynet. Lammefjordens gulerodsavlere forsyner en stor del af det danske marked og har en eksport på omkring 10 millioner kr. På grund af Lammefjordsgulerødders kvalitet er organisationen prisdannende såvel i Danmark som i Sverige. Organisationen mødes med de svenske avlerorganisationer, og samarbejdet har især i de seneste år været til gensidig tilfredshed.

Blomsterløgavlerne har ligeledes deres egen organisation, som sorterer under Danmarks Blomsterløgavlerforening. Avlernes antal ligger kun omkring 30, men er alligevel af stor økonomisk betydning for området. Mechanisering af blomsterløgavlen er vel noget af det dyreste inden for dansk jordbrug. Derfor har avlerne ofte ret store arealer med blomsterløg.

Nogle spiseløgavlere er medlemmer af Dansk Spiseløgavlerforening. Der

høstes ret store udbytter af løg på Lammefjorden, og arealet er stigende, men der har ikke været yttret ønsker om en Lammefjordsorganisation. Det samme gælder kartoffelavl, der også er stigende, efterhånden som der er anskaffet materiel og lagerfaciliteter. Ved vanding af kartoflerne har man kunnet høste næsten skurvrie kartofler selv på den meget kalkholdige jord.

En særlig specialitet er aspargeskartofler, som dyrkes med stort held på Lammefjorden.

I mindre stil forsøges med knoldselleri, porrer, rodpersille, pastinak, kål og første års avl af planteløg (stikløg). Hovedparten af Lammefjorden dyrkes dog fremdeles med hvede og byg.

Den megen kornavl giver visse sædskifteproblemer, derfor prøver man at forbedre sædskiftet med alm. rapgræsfrø, vårraps, hestebønner, ligesom der i nogen udstrækning anvendes for- og efterkulturer af græsser eller gul sennep til nedpløjning. På de stiveste arealer findes også avl af lucerne, hvidkløver og engrapgræs.

Lammefjordslandbrugene er stærkt mekaniserede, og især ser man mange og dyre specialmaskiner.

Der findes mange moderne lager- og behandlingsbygninger til specialafgrødeproduktionen. Her kan nævnes, at alle større gulerodsavlere har kølehuse, der tilsammen rummer over 150.000 tønder. Man er gået bort fra 25 kg's markkasser og bruger nu mest 500 kg's kasser bygget på paller. Det har medført, at al transport i mark og på lager foregår med mark- og lagertrucks.

Blomsterløgavlerne har såvel køl som varme i deres behandlingsrum, og enkelte blomsterløgavlere har anskaffet moderne drivhuse og foretrækker at udnytte vinteren til drivning af blomsterne.

Der er næppe tvivl om, at specialafgrødebrugene på Lammefjorden vil blive mere gartneriprægede i årene fremover, og at blomsterproduktionen vil stige i takt med velstandsstigningen.

Storkommunerne

Tanken om en Lammefjordskommune blev aldrig realiseret. Ser man tilbage på de 100 år, hvor velstandsstigningen først satte ind efter den sidste vandstandssænkning 1938–40, og hvor udviklingen alligevel sluttede med storkommunerne omkring 1970, kan man næppe se fordelene ved en så lille og forholdsvis langstrakt kommune, hvor en del af jorden dyrkes af de omkringboende landmænd.

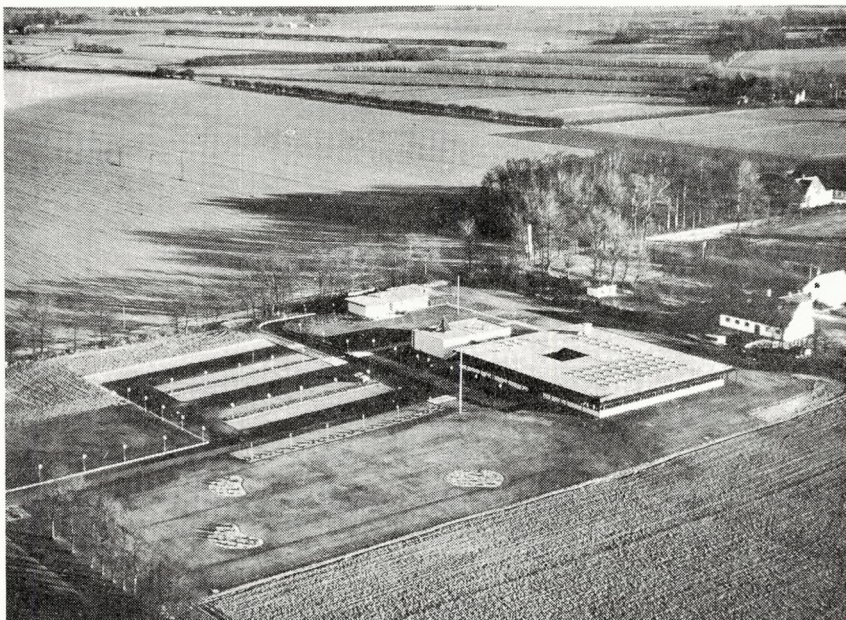
Kommunalreformen medførte, at Lammefjorden, som før lå i 8 små kommuner, nu kun er opdelt mellem 3 storkommuner:

Dragsholm

Svinninge

Holbæk

Den største og bedste del af Lammefjorden ligger nu i Dragsholm kom-

Dragsholm kommunes rådhus, fotograferet 1972

mune, og det er også her, at Lammefjorden har den største befolkningskoncentration.

Dragsholm kommune valgte da også med Fårevejle stationsby som midtpunkt at opføre det nye rådhus her.

Hele Lammefjorden har været præget af og medvirket til de seneste års udvikling. Det specielle jordbrug på Lammefjorden har givet god beskæftigelse til mange mænd, kvinder og børn, som har slået sig ned i byerne på og omkring Lammefjorden. Befolkningskoncentrationen har tiltrukket anden industri, som har skabt endnu større beskæftigelse, så de jordbrug, som ikke kan give helårsbeskæftigelse, er ved komme i klemme.

Det voksende sommerland ved Odsherreds strande og på Lammefjorden har givet en opblomstring af såvel industri, håndværk og handel. Sommerlandets befolkningstal svarer i dag til antallet af fastboende.

Dragsholms kommunes første borgmester, gdr. Aage Madsen, søger sammen med de øvrige kommunalbestyrelsesmedlemmer at styre denne voldsomme udvikling ved at drage alle grupper ind i debatten om den fremtidige udvikling, så det fremdeles bliver godt at bo såvel på Lammefjorden som i det øvrige område.

Personalia

Lammefjordens inddæmning startede med: Aktieselskabet til Lammefjordens Tørlægning, blev senere til Lammefjordens Lodsejerlag, der nu hedder Lammefjordens Dige- og Pumpelag, se foran i bogen.

Der har i de 100 år kun været 8 formænd:

1873 Lensbaron G. Zytphen Adeler.

1879 Landstingsmand H. P. Larsen.

1889 Landvæsenskommissær Berg.

1904 Gdr. Niels Hansen, Risegård.

1909 Proprietær A. Wiuff.

1912 Gdr. Niels Hansen, Risegård.

1921 Proprietær A. Wiuff.

1926 Gdr. Chr. Hansen

1945 Proprietær Frede Bentsen.

1970 Gdr. Frede Kristensen

Den nuværende bestyrelse:

Gdr. Frede Kristensen, Slotsgården, 4534 Hørve.

Proprietær H. Holm Clausen, Fjordparken 17, 4300 Holbæk.

Gdr. Gunner Olsen, Granly, 4540 Fårevejle.

Gdr. Børge Thøgersen, Næsdal, 4550 Asnæs.

Gdr. Aksel Nielsen, 4571 Grevinge.

Gdr. Kr. Andersen, Sandby Lammefjord, 4520 Svinninge.

Amtsrådsmedlem Niels Andersen, Prejlerup, 4571 Grevinge.

Funktionærer:

Forvalter: Finn Pedersen, Audebo Pumpestation, 4531 Maarsø.

Sekretær: Cand. agro. Harald Jensen, Toftegårdsvej 40, 4550 Asnæs.

Organisationsfolk

Lammefjorden er som omtalt ikke et »ONE MAN SHOW«, og med fare for at forbigå mange, synes jeg nogle få bør nævnes: Nu afdøde formand

Proprietær Frede Bentsen
†30.6.1970

for Lammefjordens Dige- og Pumpelag, proprietær Frede Bentsen, Sølyst, Gislinge, opdyrkede og samlede den ca. 200 td. land store gård, der blev drevet mønsterværdigt. Frede Bentsen havde gode evner og menneskelige egenskaber, som i høj grad kom til udfoldelse i det offentlige arbejde. Her kan bl. a. nævnes, at han var mangeårig formand for Dige- og Pumpelaget, og at han var med til at starte Lammefjordens Landboforening, i hvis bestyrelse han ligeledes sad i mange år, foruden at han var formand for planteavlsudvalget. Sønnen, Jørgen Bentsen, der nu driver både Brogård, Fårevjle, og Sølyst afløste faderen som tormand for planteavlsudvalget.

Frede Bentsen blev afløst af gdr. Frede Kristensen, Slotsgården, Hørve. Frede Kristensen blev født på Slotsgården, som han overtog i ung alder og drev på god måde, og arealet blev med årene udvidet. Sønnen, Jørgen Fjord Kristensen, har nu overtaget det meste af Slotsgården, mens en anden søn, Karsten Fjord Kristensen, har overtaget blomsterløgavlen og gartneriet.

Frede Kristensen har med sine gode evner og økonomisk sans været med i hele den tekniske udvikling i Lammefjordens Dige- og Pumpelag, ligesom han har haft mange andre poster i det organisatoriske arbejde på Lammefjorden, blandt andet kan nævnes, at han var Lammefjordens Grøntsagscentral's første formand.

Proprietær H. Holm Clausen stammer fra Stubberupholm, og blev som ung landmand forpagter af faderens gård, Hagesholm, der dengang var på ca. 1000 td. land. Det var før vandstandssænkningen, så jorden var vandlidende, og det var i 30ernes kriseår, altså en meget besværlig start, men H. Holm Clausen overvandt vanskelighederne og købte senere gården med ca. 700 td. land, som han gennem en menneskealder udviklede til en mønstergård. Hagesholm er nu overtaget af sønnen, Palle Holm Clausen.

H. Holm Clausen blev da også kendt langt ud over Lammefjorden, og der blev i høj grad trukket på hans enestående økonomiske og organisatoriske evner. H. Holm Clausen var med i arbejdet vedrørende vandstands-sænkningen i 1938–40 og har i mange år været i bestyrelsen for Lammefjordens Dige- og Pumpelag. Han var med til at starte de landøkonomiske organisationer på Lammefjorden og gjorde sig især bemærket ved at knytte gulerodsavlerne sammen i en stærk organisation – her kan vi vist godt sige: »Kun stærke mænd kan oprette og lede stærke organisationer«.

Som formand for Sjællands Tidende og viceformand for Sjællandske Bank måtte H. Holm Clausen efterhånden trække sig ud af en del af det organisatoriske arbejde på Lammefjorden, men her skal dog nævnes, at H. Holm Clausen fik Statens Planteavlsudvalg til at anlægge forsøg på Lammefjorden.

Det var også H. Holm Clausens initiativ, at man fik oprettet først Det Sjællandske Specialafgrødeudvalg og senere det landsomfattende udvalg. H. Holm Clausen er formand for dem begge.

H. Holm Clausens arbejde har været af uvurderlig værdi for alle på Lammefjorden, og vi håber endnu i mange år at kunne trække på H. Holm Clausens evner og indsigt. H. Holm Clausen har været med til at gøre Lammefjorden kendt langt ud over landets grænser.

Proprietær O. G. Clausen, Stubberupholm, Fårevejle, har i mange år trukket et stort læs som formand for landbrugets organisationer. O. G. Clausen er specialist i blomsterløgavl og gulerodsavl, og mange danske og udenlandske jordbrugere har i årenes løb nydt godt af familiens gæstfrihed og O. G. Clausens specialviden. O. G. Clausen var en del år formand for Lammefjordens Landboforening og Lammefjordens Blomsterløgavlerkreds.

Bestyrelsen i 1973:

Bagest fra venstre: Chr. Andersen, Aksel Nielsen, Harald Jensen, Børge Thøgersen, Niels Andersen. Forrest fra venstre: Finn Pedersen, H. Holm Clausen, Gunnar Olsen, Frede Kristensen.

Proprietær C. C. Müller, Søholm, Asnæs. C. C. Müller kommer fra Vognserup ved Holbæk og har nu i næsten 20 år drevet Søholm på en effektiv og rationel måde. C. C. Müller har i de senere år ledet Lammefjordens Gulerodsavlerforening på en god måde til gavn for såvel avlere som vaskeriejere.

Gdr. Hans Hansen, Parcelgården, Grevinge, kom fra Ærø og begyndte specialavl i Grevinge og på Lammefjorden. Det førte senere til Parcelgårdens gulerodsvaskeri. Hans Hansen kom også ind i det organisatoriske arbejde. Her kan nævnes, at han var Lammefjordens Gulerodsavlerforenings første formand, og han har siddet i bestyrelsen for Lammefjordens Dige- og Pumpelag.

Gunner Slott Andersen er nu flyttet til Fårevejle stationsby, men er stadig aktiv landmand på Vejleby Lammefjord, hvor han dyrker gulerødder og blomsterløg. Gunner Slott Andersen har nydt stor tillid, og han har i mange år trukket et stort læs i Lammefjordens Gulerodsavlerforenings be-

styrelse. Han har været formand for Lammefjordens Grøntsagscentral A/S. Han har også i mange år været formand for Lammefjordens Aspargesavlforening. Den nuværende formand er gdr. Chr. Skærbæk Jensen, Ordrup, Fårevejle.

Gdr. Kjeld Rasmussen, Brogård, Hørve, var indtil i år formand for Lammefjordens Landboforening og beklædte som følge heraf tillige næstformandsposten i Odsherreds Landboforening. Kjeld Rasmussen er en samarbejdsmand, som har søgt at skabe den bedste forbindelse mellem samtlige medlemmer i Odsherreds Landboforening, selv om de jordbrugsmæssige forhold er ret forskellige. Han er formand for Lammefjordens Grøntsagscentral A/S.

Gdr. Robert Risegård, Ingersholm, Fårevejle, er 3. generation efter tidligere formand for Lammefjordens Lodsejerlag (1904–1912). Som den dygtige og opfindsomme landmand står Robert Risegård nu som formand for teknisk udvalg i Dragsholm kommune, hvor han allerede har ydet stor indsats til gavn og glæde for alle i kommunen.

Der er få, der som Robert Risegård ofrer sig helt og fuldt for en sag. Ingersholm drives næsten udelukkende ved fremmed mandskab, så der kan blive tid til at komme rundt overalt i kommunen for at finde frem til den bedste og billigste økonomiske løsning. Robert Risegård er formand for Risegårds Legatstiftelse, der blandt andet ejer ret store arealer på Fårevejle Lammefjord.

Proprietær R. Nielsen, Søkilde, Fårevejle, er født på Hyldgård i Fårevejle. Søkilde er Lammefjordens største gulerodsvaskeri og eksportfirma med eksportkontor på Københavns en Gros Grønttorv. Hele virksomheden er skabt af E. R. Nielsen, der foruden har 4 landbrug, der udnyttes stærkt til specialafgrøder. Langt den største mængde varer købes dog hos andre avlere. Ejner R. Nielsen er et eksempel på, at den gamle pionerånd er gået i arv til nye generationer. Nu er det ikke så meget opdyrkning af vandlidende jord, men opdyrkingen af nye markeder i ind- og udland med nye produkter, som er aktuelt.

Gdr. Henning Nielsen, Østergård, Fårevejle, er formand for Lammefjordens Løgavlerkreds, der er en afdeling under Danmarks Blomsterløgavlerforening, og er samtidig i bestyrelsen for denne. Østergård er et eksempel på, hvordan et mindre Lammefjords-jordbrug ved hjælp af drivhuse skaffer beskæftigelse alle årets 12 måneder.

Efterskrift

Allerede for år tilbage lovede forstander Uffe Grosen, Vallekilde Højskole, at skrive et tillæg til »Lammefjordens Historie« i anledning af 100 års dagen for inddæmningens påbegyndelse den 3. april 1873.

På grund af Uffe Grosens død i efteråret 1971 bad Lammefjordens Dige- og Pumpelag i stedet konsulent Harald Jensen, Asnæs, om at skrive de sidste års af Lammefjordens 100-årige historie. Få har vel mere kendskab til, hvad der er sket på Lammefjorden i de sidste år, end netop konsulent Jensen.

Han kom til Lammefjorden som assistent for konsulent Damgaard, Fårevejle. Da Lammefjordens Landboforening stiftedes i 1941, blev han af denne ansat som deltidskonsulent.

Anlægsforvalter Peder Pedersen
†6.11.1967

I 1942 blev Harald Jensen pumpemester på Audebo Pumpestation. En stilling, som han beklædte til 1946, da han afløstes af Peder Pedersen, der til sin død i 1967 på dygtig og samvittighedsfuld måde passede afvandingsanlægget. Hans søn, Finn Pedersen, har siden været anlægsforvalter, en opgave, han varetager med stor dygtighed. I 1960 blev konsulent Jensen sekretær for Lammefjordens Dige- og Pumpelag efter Johannes Bredums død, og han beklæder stadig denne stilling.

Gennem sit arbejde kom Harald Jensen i forbindelse med de fleste landmænd på Lammefjorden. Ved rådgivning og dyrkningsforsøg har han således en stor del af æren for den stærke udvikling, som er sket i området inden for de sidste 30 år. Ikke mindst har hans indsigt været til nytte, når man tænker på de mange nye afgrøder og ukrudtsmidler, der er kommet frem i årenes løb.

Harald Jensen er således specialiseret inden for problemer omkring dyrkning af udtørrede arealer, også andre steder i landet, hvor man har lignende problemer, hører man efter Harald Jensens mening.

Derfor blev det naturligt, at det ved Uffe Grosens død blev konsulent Harald Jensen, der skulle skrive et tillæg til denne bog.

For Lammefjordens Dige- og Pumpelag,
Slotsgården, den 10. januar 1973,
Frede Kristensen.

Kunstmaler Holmer Trier arbejder med skitsen til mindetavlen på Audebodæmningen.